

Gamle Modum

ÅRSSKRIFT FOR MODUM HISTORIELAG 2016

31. ÅRGANG

Christian Skredsvig: Vanningsstedet

Modum Historielag

Bli medlem og støtt vårt lokalhistoriske arbeid!
Betal kontingent til bankgiro 2270.03.02087
og få årsprogram tilsendt.

Besøk heimesidene våre www.modum.historielag.org
hvor du finner mye informasjon og historisk stoff.

Bestill eldre nummer av **Gamle Modum!**

Pris kr. 25 pr nummer, kr. 500 for alle årganger.

Fra 1986 til 2011, i alt 26 stk., kr. 19 pr stk.

En rimelig gave til enhver anledning!

Bestilles hos sekretæren.

Tematisk innholdsfortegnelse finner du på heimesida.

Kontaktadresse e-post:

skylli@online.no

Historielagets styre i 2015:

Leder og sekretær: Wermund Skyllingstad,

Gamle Kirkeveg, 3370 Vikersund, e-post: *skylli@online.no*

Nestleder: Per A. Knudsen, Sinkvegen, 3340 Åmot

Kasserer: Christoffer Bye, Hasselbakken 24, 3300 Hokksund

e-post: *chrbye@online.no*

Steinar Meen, Geithus

Eva Gundersen, Geithus

Torhild Grøterud, Vikersund

Gunnar Hellerud, Vikersund

Signe Thunestvedt, Vikersund

Jorunn Stubberud, Vikersund

Gamle Modum

ÅRSSKRIFT FOR MODUM HISTORIELAG 2016

31. ÅRGANG

I redaksjonen:

Jon Mamen
Erling Diesen
Aase Hanna Fure
Asbjørn Lind

Gamle Modums adresse:

Jon Mamen
Fjerdingsstadveien 161, 3330 Skotselv
E-post: jon@mamen.no
Tlf. 32 75 30 65

Innholdsfortegnelse:

ASBJØRN LIND: Christopher Hornsruds malerisamling.....	3	ASBJØRN LIND: Kjell Gunnerud (1923-2009)	47
HANS PETTER ERIKSEN: Dukkefabrikken på Haugfoss	21	ARVID PALMESEN: Vikersundbakken åpnes 1936	48
OLAV SØRENSEN: Dyrebein i hus.....	22	OLE KOLSRUD: Oppvekst på Åmot.....	50
BJØRN STANG: Brennemerket for livet.....	27	ARNT BERGET: Ole Skretteberg satt to år på Grini	53
ERLING DIESEN: Stalsberg skole	28	EGIL M. LERFALDET: Jernbanelivet på Modum i 1957	56
OLA UHLEN: Kampen om tungtvannet og Gullik Sandsbråten	34	ARNT BERGET: Oppstuss rundt uranforekomstene i Modum i 1950-åra	60
ARNT BERGET: Tre dampskip ved Vikersund Brygge 1920 ...	37	ARNT BERGET: Motstandsfolk hadde tilhold i det sentrale Holleia.....	62
– ns, FREMTIDEN: En gammel moing forteller om værket og Marcus Thrane	38	ANNA SVEINSDATTER OG INGER KARLBERG: Kartlegging av Modum kommunesarkeologiske kulturminner	65
ERLING DIESEN: Lockouten i treforedlingsindustrien i 1907 ...	40	INGAR HELLERUD: På kino i gamle dager	70
CHRISTOFFER BYE: Halvor Johansen paa Nymoen – første utvandrer frå Modum 1839	44		

Forsidebilde: Christian Skredsvig: *Vanningsstedet*
Foto: Asbjørn Lind
Layout og trykk: Caspersens Trykkeri AS, Vikersund, 2016

Asbjørn Lind:

Christopher Hornsruds malerisamling

Christopher Hornsrud, arbeiderpartimann og norsk statsminister i 19 dager vinteren 1928, testamenterte den 23. august 1960, like før sin død, en samling bøker og en samling malerier til Modum kommune. Begge samlingene ble overlevert til Modum kommune i begynnelsen av 1961. Boksamlingen ble først plassert på Folkvang i Geithus. Malerisamlingen ble midlertidig plassert i Vikersund skole, den nåværende Nordre Modum ungdomsskole.

Boksamlingen fyller nå hyllene på en stor vegg i ordførerens kontor. Samlingen er representativ for det beste innenfor datidens bokverden. Hornsruds boksamling vitner om en person som valgte sine titler med stor omhu. Den inneholder standardverk på nesten alle områder: litteratur, kunst, kultur, samfunnsliv, politikk, landbruk, naturvitenskap. Vi kan se en tydelig tendens til at han er spesielt opptatt av vanlige menneskers liv og levnet, norsk kultur og

norsk natur. Som politiker ble han hele livet tro mot sin sosialistiske og fredssøkende grunnanskuelse. Se artikkel om boksamlingen i *Gamle Modum 2004*.

Malerisamlingen Hornsrud ga til Modum kommune, består av 28 oljemalerier. I testamentet står det at bildene skal brukes til «utstyr av representasjonslokalene i det nye administrasjonsbygg i Vikersund».

Modum rådhus ble tatt i bruk 6. februar 1965 og offisielt innviet 24. juni 1966. Kommunen engasjerte i 1970 maleren Hans Aas til å velge plassering og opphenging av bildene. Daværende ordfører Arne Fossum var med på dette. Maleriene ble hengt opp på forskjellige møterom, korridorer og kontorer i rådhuset. Flere av maleriene er i ettertid flyttet på. Den 13. november 1972 takket Modum kommune representanter for Hornsrud-familien for gaven med en tilstelning i rådhuset.

Den 22. august i 1993 åpnet Modum kulturkontor i samarbeid med Modum Kunstforening en godt besøkt utstilling med 22 av bildene i samlingen. Utstillingen varte i fjorten dager. Så ble bildene hengt tilbake på sine respektive plasser.

Her følger en oversikt over bildene i Hornsrud-samlingen sammen med små biografier om kunstnerne som malte dem. Dermed blir det mulig for alle å få et inntrykk av hvilken verdifull gave Modum har fått av Christopher Hornsrud. Kilde for alle biografiene er Norsk Kunstnerleksikon 1-4, Oslo 1981-1986, og Jan Askeland: Norsk malerkunst, Oslo 1981.

Christopher Hornsrud testamenterte en verdifull boksamling og malerisamling til Modum kommune. Boksamlingen befinner seg på ordførerens kontor. Maleriene er fordelt rundt i rådhuset. Begge samlingene er katalogisert av Modum kommune.

Alle fotografier i artikkelen er ved Asbjørn Lind.

Andreas Disen: «Fjellparti» (1878). Oljemaleri 70x55 cm

Andreas Disen (1845-1923) var fra Modum. Han fikk sin første undervisning på Johan Fredrik Eckersbergs malerskole i Christiania (1863-1869). Han var elev av Hans Gude i Karlsruhe og i tre år assistent for ham. Han hadde også flere tyske lærere. Han ble tidlig fascinert av høyfjellet. Disen fikk i mange år støtte av dr. Thaulow på Modum Bad. Etter flere år i Tyskland flyttet han i 1876 til Christiania, og i 1889 vendte han tilbake til Modum, der han bodde til sin død. I årene på Modum malte han mange bilder med lokale motiver.

Sophus Jacobsen: «Landskap» (1858). Oljemaleri 132x110 cm

Sophus Jacobsen (1833-1912) var fra Fredrikshald. Han studerte under Hans Gude i Düsseldorf (1854-1856) og bosatte seg der fra 1854 fram til sin død. Han var landskapsmaler og er kjent for en rekke slike motiver fra det sørlige Norge. Han malte flere bilder sammen med Adolph Tidemand. Han var en periode lærer for Ludvig Munthe. Han ble anerkjent i Tyskland og Amerika. Mange av bildene hans viser stemningsfulle måneskinns- og soloppgangslandskaper.

Morten Müller: «Landskap» (1869). Oljemaleri 130x96 cm

Morten Müller (1828-1911) var fra Holmestrand. Han var elev ved Lars Hansens tegneskole i Trondheim i 1845, dro til Düsseldorf og var der elev av Johann Wilhelm Schirmer (1847-1948) og Hans Gude (1847-1848 og 1851). Han fikk også noe tegneundervisning av Adolph Tidemand. Han er kjent for å male mørke skogsstemninger, seinere også bilder med furuskog ved tjern i kveldssol. Han har også malt bilder fra vestnorske fjorder og høyfjell. Han er også kjent for malerier av tyske landskap.

Eilert Adelsteen Normann: «Fjordparti» (u.å.) Oljemaleri 140x100 cm

Eilert Adelsteen Normann (1848-1918) var fra Vågøya i Bodin. Han tok først handelsskole, men fikk seinere kunstutdannelse i Düsseldorf, der han gikk i elementærklassen (1869-1871/1872) og i landskapsklassen (1871/1872-1873). Etter studieårene i Düsseldorf bodde han i Berlin, der han stiftet en malerskole. Han malte for det meste landskapsbilder med fjordbilder fra Vestlandet og Nordland. Hans bilder vant stor anerkjennelse i Tyskland.

Otto Ludvig Sinding: «Strandparti» (1878). Oljemaleri 101x81 cm

Otto Ludvig Sinding (1842-1909) var født på Kongsberg, ble utdannet jurist, var en periode journalist og hadde allsidige interesser. Han var først elev av Philip Barlag (1867) og J. F. Eckersberg (1868-1869). Deretter hadde han mange studieår i Karlsruhe hos Hans Gude og Wilhelm Riefstahl (1869-1873), så i München under Karl Piloty (1873-1876). Han hadde studieopphold i bl.a. Paris, Italia, Capri og Berlin, men også på forskjellige steder i Norge, særlig i Nord-Norge. Sine motiver fant han mange steder: natur og folkeliv, religion, mytologi, historie m.fl. Han var med på å illustrere P. Chr. Asbjørnsens nye eventyr-utgave (1878-1879). Han utgav en diktsamling og fem skuespill. Han ble professor ved Akademie der Bildenden Kunst i München i 1904.

Johan Christian Clausen Dahl: «Landskap» (1832). Oljemaleri 57x43 cm

Johan Christian Clausen Dahl (1788-1857) ble født i Bergen. Han fikk sin første utdannelse som håndverks- og dekorasjonsmaler hos Johan. G. Müller i (1803-1809). I 1811 kom han til akademiet i København, der han ble elev av C. A. Lorentzen. Dahl kan sies å ha grunnlagt vår nasjonale malerkunst. Han var kanskje 1800-tallets fremste norske landskapsmaler. Han var professor ved kunstakademiet i Dresden (1824-1857), men mens han bodde i Tyskland, foretok han omfattende reiser rundt i Norge. Flere av hans malerier er i Norge blant de mest kjente malerier overhodet, for eksempel «Fra Stalheim» (1842) og «Bjerk i storm» (1849). Dahl hadde elever som Thomas Fearnley og Peder Balke.

Andreas Diesen: «Fra Valdres» (1909). Oljemaleri 196x144 cm

Omtale av Andreas Diesen, se side 4.

Andreas Disen: «Landskap» (1899). Oljemaleri 91x69 cm

Se omtale av Andreas Disen på side 4.

Johan Jacob Bennetter: «Marine» (1876). Oljemaleri 82x71 cm

Johan Jacob Bennetter (1822-1904) var født i Christiania, men vokste opp i Stavanger. Han var sjømann, men hans tegneferdigheter brakte ham inn på Den kgl. Tegneskole. Han fikk et toårig stipend (1849) til å ta timer hos en kjent sjømaler, Louis Meijer i Haag. Han fikk også undervisning av en annen kjent sjømaler, Th. Gudin. Han betegnes som marine-maler og har malt en rekke bilder med havnemotiver, skip i uvær, forlis m.m. Han har også malt bilder med historiske motiver. Han bodde mange år i Paris, men bosatte seg etter hvert i Stavanger/Sola.

Ludvig Skramstad: «Fiskere på isen» (1880). Oljemaleri 70x50 cm

Ludvig Skramstad (1855-1912) ble født på Hamar. Sin kunstneriske utdannelse fikk han på Den kgl. Tegneskole (1870) og i Morten Müllers og Knud Bergslisens malerskole (1871-1874). Han var i Düsseldorf elev av Sophus Jacobsen (1874-1875). Skramstad foretok mange og lange studiereiser i Norge, men hadde også opphold i Paris og London, Düsseldorf og München. Sine motiver fant Skramstad i naturen, særlig i østlandsskogene og ved kysten i Oslofjorden. Hans landskapsbilder var svært populære. Han bodde dels i Hamar, dels i Christiania. Etter 1902 var han bosatt utenfor Norge.

Magnus Thulstrup Bagge: «Landskap» (1848). Oljemaleri 39x32 cm

Magnus Thulstrup Bagge (1825-1894) ble født i Kristiansund. Han fikk sin utdannelse på Den kgl. Tegneskole i København (1844-1847), der han fikk undervisning av J. P. Møller. Han var også elev av professor August Leu i Düsseldorf i begynnelsen av 1850-årene. Selv underviste han på denne tiden Henrik Ibsen i oljemaleri. Han bodde i Düsseldorf og Berlin, men malte først og fremst landskapsbilder med motiver fra norske fjorder og bygder.

Axel Hjalmar Ender: «På setervei» (u.å.) Oljemaleri 60x50 cm

Axel Hjalmar Ender (1833-1920) ble født i Asker. Han studerte ved SHKS under Julius Middelthun og J. F. Eckersberg. Han studerte ved Kunstakademiet i Stockholm (1872-1874) og Kunstakademiet i München (1875-1880). Han var en populær maler med sans for det norske. Han malte flere altertavler. Som skulptør er han kjent for Tordenskioldstatuen på Rådhusplassen i Oslo.

Gustav Adolph Mordt: «Gårdstun» (1844). Oljemaleri 53x45 cm

Gustav Adolph Mordt (1826-1856) gikk først i lære hos to malermestere. Deretter studerte han ved Kunstakademiet i København (1845-1846) og i Düsseldorf (1849-1850). Han var elev av Gude i Düsseldorf (1851-1853). Han har en stor produksjon av bilder med norske landskaper.

Isaak Philip Hartvig Ree Barlag: «Fossestryk» (1880). Oljemaleri 100x60 cm

Isaak Philip Hartvig Ree Barlag (1840-1913) ble født i Christiania. Han var først elev av David Arnesen (1858-1860). Deretter studerte han ved Den kgl. Tegneskole (1858-1863) og J. F. Eckersbergs malerskole (1860-1864). Han begynte med å tegne og male dyr, men gikk snart over til å male landskaper, særlig høyfjellsbilder, som han malte med stor nøyaktighet. Hans naturtro bilder falt i god smak hos de fleste.

Nils Severin Lynge Hansteen: «Strandparti» (1879). Oljemaleri 63x45 cm

Nils Severin Lynge Hansteen (1855-1912) ble født i Mo i Rana, men vokste opp i Selbu. Han var elev ved Knud Bergsliens og Morten Müllers malerskole i Christiania (1873-1874) og (1875-1876) og elev av Peder Cappelen Thurman (1874-1875). Deretter studerte han under Hans Gude i Karlsruhe (1876-1878). Han utdannet seg også som kopperstikker. Han var landskapsmaler med motiver fra skog og mark på Østlandet og kysten ved Stavern, men gjorde seg enda mer bemerket som marinemaler. Han bodde mesteparten av sitt liv i Christiania.

Christian Skredsvig: «Vanningsstedet» (u.å.) Oljemaleri 83x62 cm

Christian Skredsvig (1854-1924) ble født på Modum i trange kår, Han var først elev ved J. F. Eckersbergs malerskole (1869-1870), deretter ved Den kgl. Tegneskole under Julius Middelthun. Han hadde en rekke lærere i København, München og Paris, men han studerte også mye på egen hånd. I Paris var han bl.a. elev av den kjente maleren Léon Bonnat. Skredsvig ble etter hvert en meget populær maler med sine norske landskapsbilder med dyr og mennesker. Etter mange år i utlandet bosatte han seg i 1885 i Norge, først i Bærum (1885), så i Eggedal (1894).

Gerhard Peter Frantz Wilhelm Munthe: «Fra Lærdal» (1917). Oljemaleri 63x83 cm

Gerhard Peter Frantz Wilhelm Munthe (1849-1929) ble født på Skanshagen ved Elverum. Han begynte på J. F. Eckersbergs malerskole i Kristiania i 1870, gikk så på Morten Müllers og Knud Bergsliens malerskole (1870-1873) og var samtidig elev av Julius Middelthun på Den kongelige Tegneskole. Fra 1874 til 1876 gikk han i lære hos landskapsmaleren og slektningen Ludvig Munthe i Düsseldorf. Gerhard Munthe var en allsidig kunstner. Han begynte med å male landskaper, gikk etter hvert over til akvareller, billedøve og ornamentikk. Etter en periode med motiver i naturalistisk stil, utviklet han en egen nasjonalromantisk stil. Blant hans mest kjente arbeider er illustrasjonsbidragene til Snorres Kongesagaer og hans illustrerte utgave av Draumkvedet.

Christian Krohg: «Losene går ut» (1850). Oljemaleri 113x75 cm

Christian Krohg (1852-1925) ble født i Christiania. Han ble utdannet jurist, men ville bli maler og fulgte undervisningen på Den kgl. Tegneskolen parallelt med jusstudiene. Da han hadde fullført juridikum, reiste han sammen med Eilif Peterssen til Karlsruhe, der han hadde Hans Gude og Karl Gussow som lærere. Etter ett år der fortsatte han høsten 1875 sine studier ved Det kgl. Kunstakademiet i Berlin. Der møtte han blant andre Georg Brandes, som ga avgjørende impulser for Krohgs utvikling som naturalistisk kunstner. Krohg arbeidet i Paris (1881-1882) og Skagen (1882-1884 og 1888). Han oppholdt seg senere i Paris (1901-1909), der han fra 1902 underviste ved Académie Colarossi. Christian Krohg var den første professor og direktør

ved Statens kunstakademi (1909-1925). Han regnes i dag som vår fremste maler i realismen. Gjennom hele sin karriere deltok han aktivt i kunstnernes organisasjonsarbeid.

Nikolai Martin Ulfsten: Strandparti (u.å.) Oljemaleri 71x56 cm

Nikolai Martin Ulfsten (1854-1885) ble født i Bergen. Han gikk først i Bergens offentlige tegneskole, der han var elev av Frants Bø (1873), så i Morten Müller og Knud Bergslisens malerskole i Kristiania (1873), der han var elev av Peder Thurmann. Han studerte i Düsseldorf (1874) og ved Kunstakademiet i Karlsruhe, først under Karl Gussow (1875), så under Hans Gude (1875-1877). Gude oppmuntret ham til å dra til Lister og Jæren. Her fant han motiver for en lang rekke naturbilder, særlig strandbilder.

Hans Fredrik Gude: «Landskap» (u.å.) Oljemaleri 92x61 cm

Hans Fredrik Gude (1825-1903) ble født i Christiania. Alt i 1837 ble han elev av Johannes Flintoe. Så var han elev ved Den kgl. Tegneskole under Flintoe (1838-1839). I 1841 kom han til Düsseldorf, der han var privatelev av Andreas Achenbach før han ble opptatt ved Kunstakademiet under Johann W. Schirmer (1842-1844). Motiver hentet han på sine mange reiser i hjemlandet, men også fra reiser i Europa ellers. Han slo tidlig igjennom med en rekke romantiske norske høvfjellsbilder. Mest berømt er det idylliske «Brudeferden i Hardanger» (1848), der Gude malte landskapet, Adolph Tidemann menneskene. Gude etterfulgte Schirmer som professor i landskapsmaleri både ved Düsseldorfakademiet (1854-1862) og ved kunsthøyskolen i Karlsruhe (1864-1880). Han var også professor ved kunstakademiet i Berlin (1880-1901). Med sine spesielle pedagogiske evner fikk han betydning for mange norske kunstnere. Gude bodde i Düsseldorf (1841-1862), i Karlsruhe (1864-1880) og Berlin (1880-1903).

Amaldus Clarin Nielsen: «Fjordparti» (1866). Oljemaleri 73x54 cm

Amaldus Clarin Nielsen (1838-1932) ble født i Mandal. Han begynte som elev av en malermester i København (1854-1856) og var elev ved Kunstakademiet i København en kort periode. Han var deretter elev av Hans Gude i Düsseldorf (1857-1859) og Karlsruhe (1867-1868), Han bodde deretter hjemme i Norge. Han er først og fremst kjent som naturtro skildrer av kyst- og fjordlandskap på Vest- og Sørlandet. Han var den første friluftsmaler i Norge, og kan sies å være en representant for tidlig realisme.

Axel Ender: «Jegere» (u.å.) Oljemaleri 90x65 cm

Se omtale av Axel Ender side 10.

Knud Andreassen Baade: «Måneskinn på fjorden» (u.å.) Oljemaleri 60x45 cm

Knud Andreassen Baade (1808-1879) ble født i Skjold. Han var elev hos Carl Lehmann i Bergen (1823), C.W. Eckersberg m.fl. ved Kunstakademiet i København (1825-1829) og I.C. Dahl i Dresden (1836-1839 og (1843-1845). Baade malte landskaper, og han fant motiver til disse ved reiser både i Norge, i Tyrol og i Sveits. I 1829 tegnet han ved Haugfossen i Modum. Han malte også mange portretter og bilder med mytologiske scener. Han ble fascinert av I.C. Dahls og C. D. Friedrichs malerier. Etter at han i 1849 hadde gjort stor lykke med et måneskinnsbilde fra norskekysten, spesialiserte han seg på mørke måneskinnsbilder.

Georg Anton Rasmussen: «På stranden» (1868). Oljemaleri 69x55 cm

Georg Anton Rasmussen (1842-1914) ble født i Stavanger. Han fikk sin første utdannelse ved Bergen offentlige tegneskole, deretter som elev av Frederik Rohde i København. Veien videre gikk til Düsseldorf, der han ble utdannet som landskapsmaler av Oswald Achenbach. Han ble også påvirket av Hans Gude. Rasmussen bosatte seg i Tyskland, men foretok mange studieturer til Norge. Han er særlig kjent for malerier av norske vestlandsfjorder. Han var professor i malerkunst. Han ble svært populær både i Düsseldorf og i Berlin, der han bodde fra 1899 til sin død i 1914.

Nils Gustav Wentzel: «Bondeinteriør» (1863). Oljemaleri 67x59 cm

Nils Gustav Wentzel (1859-1927) ble født i Christiania. Han ville bli arkitekt og ble utdannet som murerstøvn, men ble i stedet elev ved Knud Bergslie's malerskole i Kristiania (1879-1881). Samtidig fulgte han undervisningen på Den kgl Tegneskole i Kristiania. I 1883 var han elev av Fritz Thaulow ved Fritluftsakademiet på Modum. Han hadde noen studieår i Paris, bl.a. som elev av Leon Bonnat. Han malte i en naturalistisk stil med motiver fra småborgerhjem, bondeinteriører og folkeliv, men har også noen bilder med en litt romantisk stil. Han bodde noen år i Asker, deretter sju år i Vågå og sju år i Lom fram til sin død i 1927.

Severin Grande: «Frokost i haven» (1923). Oljemaleri 110x95 cm

Severin Grande (1869-1934) ble født i Verdal. Han ble utdannet ved SHKS (1896). Han var elev av Erik Werenskiold og Harriet Backer (1905-1906), Christian Krohg (høsten 1907) og Henri Matisse (våren 1910). Han hadde en naturalistisk uttryksmåte til å begynne med og malte da motiver fra Kristianias østkantgater. Seinere malte han en rekke bilder med motiver fra Hemsedal og dernest hagebilder fra Son. Grande var med i kretsen rundt Henrik Sørensen.

Wilhelm Otto Peters: «Skogssti» (1923). Oljemaleri 60x92 cm

Wilhelm Otto Peters (1851-1935) ble født i Christiania. Han gikk først i malerlære, men gikk deretter i David Arnesens tegneskole i Christiania (1867-70), så på Den kgl. Tegneskole (1868-ca. 1870). Han var samtidig elev ved Johan Fredrik Eckersbergs malerskole. Peters var en allsidig kunstner på mange måter. Han var maler, tegner, grafiker og dekorativ kunstner. Også motivvalget var allsidig: klassiske motiver, naturmotiver, bymotiver, motiver fra den framvoksende industrien, bondemotiver, historiske motiver, barnemotiver, portretter m.m. Motivene var ofte hentet fra hans mange og lange reiser. Han reiste Europa rundt, han var i New York og Tunis, han var med Christian Krohg i Skagen, og han var med Ernst Josephson på studietur til Eggedal, Numedal og Setesdal.

Gerh. Munthe: «Borch-hullet» (1884). Oljemaleri 90x78 cm

Se omtale av Munthe side 12.

Hornsrud-samlingen i kunsthistorisk perspektiv

Malerkunsten blir nasjonal

Året 1814 setter et skille i norgeshistorien. Det gjør det også i kunsthistorien. På 1700-tallet var malerne hovedsakelig opptatt av historiske, religiøse og mytologiske motiver. Det ble også malt mange portretter, fortrinnsvis av historiske og rike personer. På 1800-tallet gikk interessen mer i retning av å male landskaper og mennesker i et landskap. Den fremste norske representanten på begynnelsen av 1800-tallet for denne retningen var I. C. Dahl. Han fikk sin første utdannelse som håndverks- og dekorasjonsmaler hos Johan G. Müller i Bergen (1803-1809). I 1811 kom han til akademiet i København, hvor han ble elev av C. A. Lorentzen. I 1818 dro han videre til Tyskland.

Han var professor ved kunstakademiet i Dresden fra 1824, men mens han bodde i Tyskland, foretok han omfattende reiser rundt i Norge og gjorde inngående studier av naturen og naturfenomenene, ikke minst hadde han sans for det dramatiske i naturen. I. C. Dahl hadde elever som Thomas Fearnley og Peder Balke. Et ideal for Dahl var naturtrohet. Dahl kan sies å ha grunnlagt vår nasjonale malerkunst og var kanskje 1800-tallets fremste norske landskapsmaler. Dahl var opptatt av norsk kultur og tok initiativ til å stifte Foreningen til norske Fortidsminnesmerkers Bevaring. I Hornsrud-samlingen er I. C. Dahl representert med bildet «Landskap» (1832). Se side 6.

Johan Fredrik Eckersberg og hans elever

En annen person som fikk mye å si for utviklingen av malerkunsten i Norge på 1800-tallet, var Johan Fredrik Eckersberg (1822-1870). Han var elev av Johannes Flintoe ved Den kgl. Tegneskole i Christiania (1843-1846). Han fikk veiledning av Hans Gude (1846) og studerte ved kunstakademiet i Düsseldorf under den anerkjente Johann Wilhelm Schirmer (1846-1848). I 1859 åpnet han en malerskole i Lille Grensen i Christiania i tilknytning til Den kgl. Tegneskolen. Eckersberg ville gi sine elever et godt grunnlag før de søkte ut til Europa, noe norske kunstnere mer og mer gjorde. Han ville også bruke skolen til å utvikle en mer selvstendig norsk kunst. Eckersberg hadde stor omtanke for sine elever, og han ble verdsatt både av elevene og av offentligheten. Mange av de malerne som gjorde seg gjeldende i siste halvpart av 1800-tallet, var eller hadde vært elever ved skolen. Av de malerne som er representert i Hornsrud-samlingen, gjelder det:

Andreas Disen (1863-1869)
Isaak Philip Hartvig Ree Barlog (1860-1864)
Christian Skredsvig (1869-1870)
Gerhard Peter Frantz Wilhelm Munthe (1870-1873)
Knut Andreassen Baade (1825, 1829)
Otto Ludvig Sinding (1868-1869)
Axel Hjalmar Ender (1867-1871)
Wilhelm Otto Peters (1868-1870)

Kunstnere som studerte i Düsseldorf

På midten av 1800-tallet vokste det fram et rikt kunstmiljø i den tyske byen Düsseldorf. Her underviste lærere som Johann Wilhelm Schirmer, Andreas Achenbach og Carl Friedrich Lessing. Adolf Tidemand oppdaget dette og oppmuntret norske malere til å dra dit. En av dem som dro, var Hans Gude. Mange av bildene som ble malt i dette miljøet, har et nokså mørkt preg, noe neste generasjon malere kritiserte.

Gude var bare 20 år da han i 1845 ble hjelpelærer i Johann Wilhelm Schirmers landskapsklasse. I 1854 etterfulgte han Schirmer som professor i Düsseldorf og ti år seinere etterfulgte han igjen Schirmer som professor, denne gang i Karlsruhe. I 1880 ble han professor i Berlin. Det var han fram til 1901. Både Gude og de andre lærerne ved akademiet i Düsseldorf skapte en periode et levende kunstmiljø i byen, det gjorde også elevene. Med sine spesielle pedagogiske evner fikk Gude betydning for mange norske kunstnere. Flere av de norske Düsseldorf-malerne er representert i Hornsrudds samling, Det gjelder:

Sophus Jacobsen (1854-1856)
Morten Müller (1847-1848)
Eilert Adelsteen Normann (1869-1872)
Ludvig Skramstad (1874-1875)
Gerhard Peter Frantz Wilhelm Munthe (1874-1876)
Nikolai Martin Ulfsten (1874)
Hans Fredrik Gude (1842-1844)
Amaldus Clarin Nielsen (1857-1859)
Georg Anton Rasmussen (1863)

Elever av Hans Fredrik Gude

Den maleren som kanskje betydde mest for utviklingen av norsk malerkunst på 1800-tallet, var Hans Gude. I likhet med mange andre norske malere dro han til Düsseldorf. De norske malerne utgjorde en betydelig del av kunstnermiljøet i byen.

Gude begynte som romantisk maler, men utviklet seg mer og mer i en realistisk retning basert på naturstudier. Det gjaldt å skaffe seg så mange kunnskaper som mulig om naturen. Han ønsket å få fram det særpreget norske. Motivene fant han i høyfjell, dalfører, sjø og kyst.

Gude var en kunstner for såkalt vanlige mennesker, både når det gjelder motiver, komposisjon, form og farge. Han var på ingen måte en «vanskelig» kunstner. Både i samtid og ettertid er han den høyest verdsatte norske maler blant vanlige folk.

Gude ble lærer for mange malere, kanskje opp mot 250, derav 25 norske. Han var en høyt respektert lærer og kunstner, både blant elever, lærere, kunstinteresserte og kunstkjøpere. Mange av malerne som er representert i Hornsrud-samlingen, var elever av Gude, riktignok på forskjellige steder og til forskjellige tider. Det gjelder:

Andreas Disen (1871-1876)
Morten Müller (1847-1848, 1851)

Nils Severin Lynge Hansteen (1876-1878)
Nicolai Martin Ulfsten (1875-1877)
Amaldus Clarin Nielsen (1857-1859)
Otto Ludvig Sinding (1869-1873)
Sophus Jacobsen (1854-1856)
Christian Krohg (1874)
Gustav Adolph Mordt (1851-1853)

En utstilling med bilder av Gude og hans elever

Nasjonalgalleriet hadde i 2016 en utstilling med tittelen «Hans Gude og hans elever». På denne utstillingen var det med bilder av Adolph Tidemand, Nils Hansteen, Otto Sinding, Nikolai Martin Ulfsten, Kitty L. Kielland, Fritz Thaulow, Amaldus Nielsen, Johannes Grimelund, Nils Gude, Christian Krohg, Eilif Peterssen og Otto Sinding. Flere av disse malerne er også representert i Hornsrud-samlingen. Ja, det er faktisk flere elever av Gude som er representert i Hornsrud-samlingen enn det var på Nasjonalgalleriets utstilling. Mange bilder i Hornsrud-samlingen kunne ha vært et tilskudd til utstillingen.

Hornsrudds malerisamling

Oversikten viser at Hornsrud var interessert i å samle malerier med motiver fra norsk natur. Vi finner bilder fra fjell, dalfører, kyst, strand, fjorder, elver, fosser, vann, sjøer, hav, gårder, skog, dyr, mennesker, båter, godvær, uvær, sommer, vinter, kort sagt bilder som viser mange sider ved norsk natur. Det kan se ut som han har villet vise mangfoldet i den norske naturen.

Knut Hermod Knutsen: «Chr. Hornsrud» (1950). Dette bildet er ikke en del av Hornsrud-samlingen.

Samlingen omfatter bilder med motiver fra mange landsdeler. Bildene sier noe om de norske landskapene. Også malerne som er representert, kommer fra forskjellige landsdeler.

Vi ser også at Hornsrud samlet et variert utvalg bilder av noen av de mest kjente 1800-tallsmalerne. Bildene er malt av malere som bevisst har søkt utdannelse hos gode læremestere i hjemland og utland. De har også på egen hånd arbeidet for å utvikle seg ved å studere naturen grundig. Flere av malerne som er representert i Hornsrud-samlingen ble selv lærere, noen ble professorer. Det er høy kvalitet på maleriene i samlingen. Når det gjelder malerkunsten på 1800-tallet, er Hornsrud-samlingen faktisk et lite «Nasjonalgalleri». Det gjelder også de

rammene Hornsrud har valgt ut. Modum har fått en verdifull gave fra Christopher Hornsrud.

Boksamlingen og malerisamlingen Hornsrud gav til Modum, viser at han må ha vært en svært kunnskapssøkende og kulturinteressert mann. Han har hatt stor sans for kvalitet. Det som mest karakteriserer ham, er hans store interesse for Norge, norsk natur og norsk kultur.

KILDER:

Fortegnelse over Hornsrud-samlingen utarbeidet av Modum bibliotek

Hans Amundsen: Christofer Hornsrud, Oslo 1939

Norsk kunsthistorie, bind 4-5, Oslo 1981

Jan Askeland: Norsk malerkunst, Oslo 1981

Norsk kunstnerleksikon 1-4, Oslo 1982-1986

Dukkefabrikken på Haugfoss

Dukkefabrikken på Haugfoss startet opp våren 1957 av Thor Jørgensen. Han hadde da fått «låne» brannforsikringen etter at administrasjonsbygget ved Modums Blaafarveværk hadde brent ned, og han satte opp et nytt bygg (i dag lokalet for maleriutstillinger) beregnet på produksjon av dukker i plast. Året før hadde han kjøpt konkursboet etter Nordisk Celluloid Industri i Sandvika. Denne fabrikken hadde produsert dukker i celluloid i et knapt ti-år etter andre verdenskrig.

Thor Jørgensen var en av de første i Norge som drev med avstøpninger i plastmaterialer. Han hadde gjort forsøk med avstøpning av dukker i flere år. Thor Jørgensens bedrift ved Haugfossen tok navnet Simoa Plast AS.

Etter at bygget var ferdigstilt og maskiner kommet på plass, leverte Simoa Plast AS sine første dukker til Rønnaug Pettersens souvenirforretning i Oslo i juni 1957. Dukkene ble levert uten klær. De ble kledd opp i Oslo med klær basert på Rønnaug Pettersens designkopier av norske bunader. Simoa Plast AS støpte dukkene i seks deler: hode, kropp, armer og ben. Delene hadde skarpe kanter etter støpningen, og husmødre i nærheten av produksjonslokalet på Haugfoss klargjorde delene hjemme ved å file vekk disse kantene.

Vel i gang gikk produksjonen godt, og i november 1957 hadde omsetningen kommet opp i 90 000 kroner, et etter produkter og antall ansatte meget høyt beløp. Simoa Plast AS gjorde sitt første store salg til grossist Fjell i Motzfeldtsgate i Oslo i begynnelsen av 1958. Direktør Fjell leverte dukker til norske tivolier, men også til noen leketøyforretninger. Dette året leverte Simoa Plast 25 000 dukker, og bedriften eksporterte også dukker til Borås i Sverige, hvor de ble forhandlet videre til svenske tivolioperatører. Dukkene som ble levert til tivolier, var laget etter en enkel standardmodell på 49 cm. Grossistene sørget for at de ble påsatt plastklær.

Simoa Plast AS utviklet etter hvert sin egen kolleksjon av dukker beregnet for leketøy- og souvenirforretninger. Disse dukkene fikk påsatt parykk av mohair og klær i ull- og bomullstoffer. Stoffene ble skåret til av Marit Engemoen. Syng og montering av klær ble gjort av husmødre i distriktet. De ble betalt etter stykkpris. En dyktig husmor kunne tjene 4-5 kroner pr. time.

Omkring 1960 kom dukkemodeller støpt i tykkere og fastere plast. De nye modellene hadde øyne som kunne lukke, og en mekanisme på ryggen som ga «mamma-rop» ved berøring. Det ble laget babydukker

som ble levert med brodert skjorte, strikkebukse og sokker. Det ble også laget en nissemor og en nissefar, dukker med klær tilpasset julens farger og mønstre.

Det kan synes som om eieren av Simoa Plast AS, Thor Jørgensen, ble bergtatt av større og mer krevende prosjekter. I 1959 dukker nemlig Simoa Plast AS og Thor Jørgensen opp som en av gründerne og eierne av Fjord Plast AS, bedriften som utviklet seg til å bli Norges største leverandør av fritidsbåter i plast.

Dukkefabrikken på Haugfoss ble nedlagt i 1962. Modum kommune overtok bygningen, produksjonsrettighetene og maskinene. Kommunen solgte produksjonsrettighetene og maskinene til Arvid Nilsen i Hof. Hans selskap Molto AS, senere Perak, fortsatte dukkeproduksjonen fra leide lokaler på Stokke Gård. Bedriften ble drevet på samme måte som fabrikken ved Haugfoss og hadde flere gode år. Dukkeproduksjonen pågikk fram til 1973. Da gikk bedriften over til produksjon av fendere og rør av plast.

De egendesignede dukkene fra Simoa Plast AS omsettes i dag i antikvitetsforretninger og på auksjon. Utropspris på QXL nettauksjon ligger på godt over 500 kroner for et pent eksemplar.

KILDE:

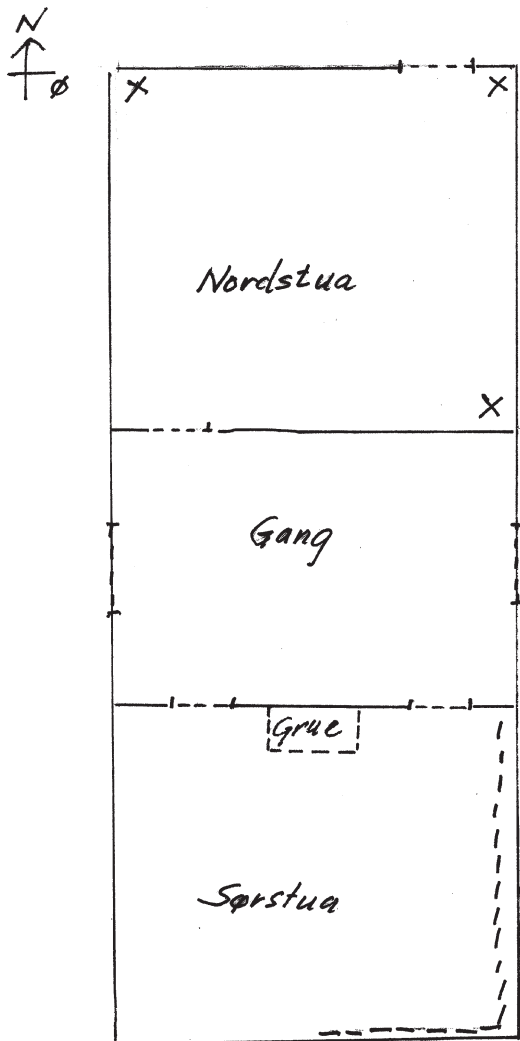
Norske Dukker av Ruth Enevoldsen

Noen eksempler på dukker som ble produsert av dukkefabrikken på Åmot.

Foto: Ruth Enevoldsen: Norske dukker

Dyrebein i hus

Grunnplan Hilsen gnr 156/4

X = leggbein
— = bein av sau/geit.
05.02.

Plantegning av våningshuset på Hilsen med markering av hvordan beina var plassert.

I Nordstua lå beina i tre av hjørnene i himlingen. I Sørstua var det ei sammenhengende rekke bein langs østveggen og ei mindre rekke til midt på sørveggen av himlingen. Alle var gravd ned i fyllmassen.

De to stuerommene er neppe bygd samtidig, da lafte-teknikken er forskjellig. Gangen mellom stuene har vegger av stående tømmer, dvs. stavverk, og synes å være bygd samtidig med Sørstua.

I nordveggen på Sørstua var det to dører inn fra gangen, med peis i mellom.

Beinfunnet på Hilsen

I forbindelse med rehabilitering av våningshuset på Hilsen, g. nr. 156/4, på Snarum i 2002/2003 fant eieren, Roar Østli, som selv foresto arbeidet, til sin forundring et leggbein av storfe i det ene hjørnet av himlingen i husets «Nordstue». Beinet var gravd ned i halmblandet leire, som var vanlig isolasjon i gamle himlinger.

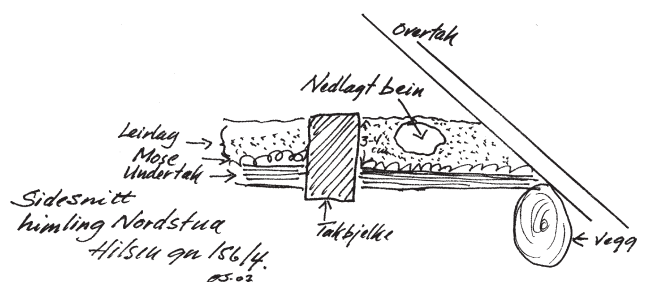
Ved nærmere undersøkelse fant han tilsvarende bein i to av de andre hjørnene. Da han skulle etterisolere taket i husets «Sørstue», kom det for dagen to rekker av mindre bein, ca 30 i alt, lagt langs hele rommets østvegg og langs halve sørveggen. Disse var også gravd ned i fyllaget. Denne samlingen av bein var av sau eller geit, de fleste sidebein, men også en underkjeve og ei klauv.

Ikke helt enestående?

Østli, som nylig var flyttet til Modum, undret seg på hva slags skikker de kunne hatt på Snarum før i tida, og kom til å spørre en sambygding, John Ivar Kjellevold på Gundhus, om han kjente til noen slik tradisjon. Det gjorde han ikke, men kunne fortelle at han, 15-20 år før, hadde gjort tilsvarende funn av leggbein av ku eller kalv i de fire hjørnene av himlingen i huset da han etterisolerte taket.

I etterkant har en fått kunnskap om nok et funn av bein «innomhus», dette fra Hulbak på Simostranda. I forbindelse med riving og gjenoppsetting av gammel peis og bakerovn i bryggerhuset kom det i fundamentet til peisfoten, som nærmest var ei røys med stein, fram ei sammenhengende rekke med bein av småfe, ca to meter lang, i ytterkant av peisfoten mot vestveggen av huset. «Je trur det var eit par bytter ta de' vi bar ut, je'», fortalte Einar Hulbak, som utførte arbeidet selv. Han la ellers merke til at alle beina var hele, dvs. de var ikke knust for å fjerne marginen.

Med to sikkert dokumenterte funn av bein i hus og muntlige opplysninger om liknende funn to andre

I desnitt av himlingen. Leggbeina var plassert i rommet mellom ytterste takbjelke og overtaket.

Leggbein fra ett av hjørnene i Nordstua. Mål: lengde 24 cm, endetykkelse på knoklene ca. 5 cm, tykkelse på midten ca. 1,9 cm.

Et utvalg bein fra begge stuene. Den tørre leira i himlingen har beskyttet dem både mot gnagere og mot å råtne.

Underkjeve av småfe, sau eller geit.

Tegninger og fotografier er ved forfatteren.

En samling bein, bl.a. lårbein og sidebein. Beina må ha vært kokt og rensset før nedleggelsen. De er brutt av, men ikke knust. Beinmargen er uskadd.

steder i bygda, kan det være rimelig å tro at dette er rester av en skikk som var alminnelig utbredt på Modum i eldre tid.

Funnene på Gundhus og Hulbak ble gjort av personer med mange generasjoners direkte tilknytning til gården, men ingen av dem koplet funnene av bein til noe de hadde hørt «a' gammalt». Dette synes representativt for nålevende generasjoner i bygda. Funnene må derfor registreres som konkrete uttrykk for en skikk eller rituell praksis som er gått ut av «manns minne».

Opptegnelser om skikk og tru

I folkeminnestoff fra Modum og grannebygdene finner en heller ikke opplysninger om nedlegging av bein i hus. Et utsagn av lokalhistorikeren Andreas Mørch fra Sigdal forklarer noe om bruddet i tradisjonen: «Vi vigslar ikkje lenger, vi sett ikkje kørs over dyr og dørar julekvelden, vi ofrar ikkje til varmen på gammel vis. Vi tar ikkje omsyn til alle dei maktir som etter gammel tru kunne gripe inn i det daglege arbeid og gjøra menneskja vondt, om dom ikkje vart akta». (Mørch 1932)

I opptegnelsene til Mørch fra Sigdal og Jacob Andr. Samuelson fra Modum, begge fra 1920- og 30-årene, er det imidlertid atskillig stoff om skikker og truer, der noen også kan ha relevans for å forstå hensikten bak nedleggelse av bein i hus.

De fleste informantene var eldre folk, som med referanse til foreldre og besteforeldre kunne strekke tidsrommet for «manns minne» tilbake til ca 1800. Ut fra dette kan det synes som alminnelig kjennskap til fenomenet heller ikke fantes tidlig på 1800-tallet.

Nærmere om funnene

Tre av funnene beskrevet ovenfor lå i taket og med plassering i hjørner eller mot yttervegger.

De bærer preg av å være lagt ned ut fra en bestemt hensikt, dvs *intensjonelt*, som det heter på fagspråket.

For det andre gir de inntrykk av å være lagt der *da huset ble bygd*, og på et sted der de skulle være sikret mot å bli fjernet eller ødelagt, kanskje heller ikke bli sett av alle og enhver. Plasseringen av beina faller sammen med grensen mellom *inne* og *ute*, dvs i skillet mellom *i huset* og *utenfor huset*.

Flere utsagn fra Modum (Samuelsen) vitner om at folk forholdt seg aktivt til et slikt skille; «Ungane skulle aldri over dørastokken før dom sku' te' kjørka å døypes». «Det sku' itte trøs på dørastokken».

Av dette kan en trekke slutningen at *inne* var tryggere enn *ute*. Dette måtte en forholde seg aktivt til f. eks. ved ikke å bære inn ved eller vann etter at det var blitt mørkt. Tanken var antakelig at en «kunne dra me' si no'» fra det utrygge ute til det trygge inne. Likedan: «Dom kasta varme etter folk som dom itte ville ha igjen. Når no'n gikk ut av døra som dom trudde hadde no' i mot folka som budde der, skulle dom kaste varmebrander eller glør gjennom døra etter dom».

I sum forteller dette at det var nødvendig å ty til forskjellige rådgerder for å sikre den trygge innesfæren.

Slik sett kan det være rimelig å tolke nedleggelsen av bein slik det er gjort på Hilsen og Gundhus som *verne-/vigselsritualer i forbindelse med bygging av huset*.

Det foreligger ingen nøyaktige dateringer av huset på Hilsen, men det er med stor sannsynlighet fra 1700-tallet, og helst fra århundrets siste halvdel. Hovedbygningen på Gunnhus skal være satt opp i 1745, bryggerhuset på Hulbak i 1776.

Beina under peisfoten

Beskyttelse kan oppnås på flere måter: Én er ved å vigsle, en annen er ved å ofre. Før vi går videre i dette resonnementet, skal vi se nærmere på beinfunnet fra Hulbak.

Som vi husker, er opplysningene om dette funnet mangelfulle, men funnet kan i sum beskrives som et stort antall bein av småfe, sau eller geit, lagt ned i ei rekke i peisfoten mot rommets yttervegg.

Nedleggelsen synes å ha sammenheng med ildstedet. Noe av tradisjonsstoffet knyttet til ild har vi alt nevnt: Glør og varmebrand ble brukt som verneråd. Videre heter det hos Samuelsen: «Å salte i varmen skulle være som et slags offer. Ei gammel kjerring i Bjonntangen var fælt nøye med at alt gikk på gammel vis. Hu krevde at alle som kom inn, skulle ta turn om gruva (grua, ildstedet) og hælde henda over varmen det fyste dom gjorde når dom kom inn». Ellers kunne dyr vigsles med brent brød, som seinere ble lagt i varmen.

Eksemplene ovenfor forteller om flere aspekter med ilden og ildstedet: Ilden kunne *beskytte*, - som når en kastet glør eller varmebrand etter noen som kanskje ville en vondt, eller den kunne *rense*, - ved f. eks. ved at en holdt hendene over varmen, og den kunne både rense og gi kraft til det brente brødet, og til slutt (antakelig også) fjerne det onde som var «gått i» brødet om vigslingen ble gjort på dyr som var «forgjorte» eller syke på annen måte. I tillegg kom ildens betydning for å holde innerrommet lyst og varmt og som stedet der maten ble tilberedt.

Dyrebeina fra Hulbak må antakelig også vært lagt ned i forbindelse med bygging av huset, og bør ut fra det som synes å ha vært alminnelige forestillin-

ger i eldre tid oppfattes som *et offer til, eller vern om ildsted i det nye huset*.

Mye lenger enn dette i forsøket på å forstå hva bein nedleggelsene står for, er det vanskelig å komme med den lokale tradisjonen som referanseramme.

Så langt har en kunnet trekke tidsrammen for beinfunnene tilbake til 1700-tallet.

I Norge er det så langt en kjenner til, verken registrert eller forsket på nedleggelse av dyrebein i hus. Men i Sverige og Danmark, dels også i Tyskland, er dette fenomenet undersøkt. Ved utgraving av et stolpehus i Uppland i Sverige, datert til ca 1000 f. Kr., kom det for dagen ikke mindre enn 11 *underkjever av sau/geit og ku*, lagt ned langs husets ene langvegg. Av særlig interesse i vår sammenheng er en avhandling om bygningsoffer fra Arkeologisk institutt i Lund: «Huset och lyckan» av Tove Paulsson. (Lunds universitet 1993.) Et kort sammendrag av denne kan utvide både tids- og forståelseshorisonten for dyrebeina som er kommet for dagen i eldre hus på Modum.

Av et arkeologisk materiale med 33 eksempler på nordiske bygningsoffer er 21 offer av dyrebein. (De øvrige er leirkar, og omtales ikke videre her.)

Dyrebeinsofrene opptrer i forskjellige varianter: Hele skjelett, enkeltbein av kjøttrike deler, enkeltbein av kjøttfattige deler: «Den stora variationen speglar vel bygnadsofferets bevisade mångsidighet», sier Paulsson.

«Offer av hela djur eller enstaka djurben forekom i materialet med kontinuitet från keltisk jernalder fram till år 1750. Folktrötsutsagor om offer av djur från 1800-talet visar en rik och levande sed.» (Forf. utheving.)

«Folktrötsutsagor», folkeminne-utsagn(ene), er for en stor del hentet fra Folklivsarkivet i Lund, og dermed representativt for Sørvest-Sverige.

Av det arkeologiske materialet som er undersøkt av Paulsson, ligger tyngdepunktet i eldre jernalder fra ca 400-550 e. Kr., men det er også enkeltteksempler på nedleggelse så langt fram som 1500-1750 e. Kr. Det undersøkte materialet er imidlertid for lite til at en kan si noen om omfanget av dyrebein lagt ned i hus til forskjellige tider. Men påvisningen av en levende muntlig tradisjon tyder på at dette var en skikk som ble holdt ved lag helt opp mot nyere tid. «Våre funn» skulle både styrke denne oppfatningen og utvide det geografiske området for fenomenet.

At tre av de fire beinfunnene fra Modum er fra tak og ikke fra gulv, slik tilfellet er for det aller meste av Paulssons materiale, blir ikke videre problematisert her, men antas å være en konsekvens av endret byggeskikk. Kanskje beina ble plassert der de var best beskyttet på alle vis. På Modum fikk de fleste stuene tregulv og undertak i løpet av 1600-tallet, mens bryggerhusene beholdt jordgulv og «høgrøsting» til for 100-150 år siden.

At enkelte kulturytringer kunne holde seg over svært lang tid blir av Paulsson begrunnet religions-økonomisk: «Den *religionsökologiska tolkningsmetoden* grundar sig i antagendet att religionen, liksom all

andlig kultur sterkt påverkas av ett samhelles ekolo- giska och materiella forutsetningar. Vissa religiösa grunnmønster tenderar at ta form överallt der liknan- de naturbetingelser och likartade tekniska forutsett- ningar føreligger». Videre påpeker Paulsson at kjer- nen i den materielle kulturen forandret seg lite fra tiden da bygdelagene med gården som kjerneenhet vokste fram i de nærmeste århundrene før og etter Kristi fødsel og fram mot nyere tid. Dette er en syns- måte med like stor relevans for Modum som for landsbygda i Sør-Sverige.

Skikker og tradisjoner som får leve relativt uen- dret over lang tid, fungerer etter et kulturskifte som et vindu eller i det minste som et kikkehull til fortida. Nedleggelsene av bein i hus kan derfor være en mulighet til å få et glimt av en tros- og forestillings- virkelighet som har sitt opphav et par årtusen før oss, ja kanskje enda lenger tilbake i tid. (Her kan det være betimelig å minne om at kristendommen også snart kan feire 2000-årsjubileum, og Bibelens Gammeltestamente er fra bronsealderen!)

I gårdssamfunnene ble *huset*, tunet og innmarka en stabil ramme for folks liv. Der levde de og der vir- ket de. Og for mange ble huset, gårdens beboelses- rom, rammen for hele livsløpet. Der ble de født, der feiret de bryllup, der ble barna deres født, og der døde de.

Særlig knyttet til huset og tunet var kvinnene i deres daglig omsorg for folk og dyr. *Matmor* stelte og fordelte maten, hun sørget for klærne og at det var varme på grua. Alt dette var goder i livet *som det var viktig å verne! Og aller viktigst, gjennom henne førtes slekten videre*. Livet var gjentakelser. Tiden var sykklisk, sol og måne og årstider fortalte at alt kom igjen år for år. Og inn i denne rytmen fikk menneskene sin tid, fra fødsel til død, kort eller lang, slik det var laga, det vil si slik skjebnen hadde bestemt.

I kontrast til livet sto døden, med livet fulgte lykke, og med lykken det som var godt. Ulykke var dødens følgesvenn, og de onde kreftene var med i deres følge.

I tillegg til det daglige «slitet for føda» ble det viktig å stå seg med de maktene som kunne hjelpe - og verne seg mot de kreftene som kunne føre ondtd med seg. *Verden gikk videre så lenge åkrer, buskap og folk var fruktbare*.

I alle agrarsamfunn har reproduksjon vært det sentrale, og *barnløshet*, «det å itte ha no'n etter si», som kunne føre slekt og eiendom videre, var av de verste ting som kunne hende en.

Lykke og ulykke var ikke jevnt fordelt, noen var «hepne», det fulgte lykke med dem, mens med andre var det motsatt. Men om den lykke en tross alt hadde, var det viktig å hegne. Grunnbetydningen av hegne er «å sette gjerde rundt», dvs beskytte. Derfor ligger det i selve uttrykket oppfatningen om *at det var i men- neskets makt å verne om lykken*.

Men lykken var, etter det en trodde og gjerne også erfarte, en tander vekst som kunne trues av så

mangt. «Dei maktir som kunne gjøra menneskja vondt, måtte *aktas*», siterte vi Andreas Mørch lenger framme. Maktene måtte tas hensyn til, gjerne ved rituelle handlinger, som riktig utført og med sterk tro kunne hjelpe så det gikk slik en ønsket det for seg og sine.

Tove Paulsson gir med tittelen på sin avhandling «Huset och lyckan» uttrykk for at hun anser fenomenet bygningsoffer som et slikt rituale, enten for å verne om lykken eller for å øke den.

Hvem skulle så den lykkebringende handlingen tilgodese? Både i vår sammenheng og i Paulssons materiale synes ofrene å ha vært lagt ned da huset ble bygd. «Lykkens objekt» må derfor i første instans være huset. En ville sikre at det en bygde ble «et lyk- kehus», til gagn for de som bodde der. «Det skulle være et godt sted å bu», som det fortsatt sies på bygda.

Spørsmål om hvordan nedleggelse av bein i hus kunne sikre lykken i huset, står fortsatt ubesvart. Var beina verneoffer eller gaveoffer? Og i tilfelle offer til hvem eller vern mot hva?

Hva mer kan beina fortelle?

De to beinnedleggelsene fra Hilsen er forskjellige på flere måter. De tre beina fra Nordstua, antakelig til liks med de fire fra Gundhus, er leggbein av kalv eller ku. Leggbeina er så absolutt av dyras minst kjøttrike deler, og skinn og sener var skrappt av på beina fra Hilsen. De kan derfor neppe forstås som matoffer. Men til gjengjeld er de av de sterkeste, og blant de som har *mest marg*. I folkelige forestillinger er det *i beina og beinmargen livskraften sitter*. Det gir igjen assosiasjoner til avlekraft, evnen til å skape nytt liv.

Dialektisk finnes uttrykkene «*mærjstølin*» og «*mærjsøgin*», margstjålen og margsgud. Begge fortel- ler om kraftløshet. Det første antyder at noe/noen har stjålet fra en kraften. Det andre kan i tillegg ha assosiasjoner til seksualitet; tilstanden er resultat av seksuell aktivitet der en føler margen har gått ut av en. Den tilsynelatende likheten mellom sæd og marg kan assosieres til en slik forestilling. Å legge spesielt kraftfulle bein i hjørnene i huset ville i et magisk resonnement antakelig verne mot det som kunne frata huset fruktbarheten og kanskje også bidra til å øke denne kraften hos de som bodde der.

I tradisjonsmaterialet er det særlig huldrefolk, men aller mest *murua*, som kan forbindes direkte med seksualitet. Huldrefolk hørte helst setrene og utmar- ka til, selv om det er beretninger om huldre- og hau- gefolk som «la seg etter» mennesker, både kvinnfolk og karer. *Murua* kunne være plagsom på gården både mot dyr og folk. Den som ble plaget «ble ridd av *murua*». Fra Sigdal fortelles det at *murua* kunne komme opp i senga til en. «Hu kunne vera som ei katte opp etter beina på ein, eller hu kunne legge seg oppå ein så e'n ikkje fekk puste». Kan hende er beina lagt ned i hjørnene ment som vern mot slike plageån- der.

Beinrekkene i Sørstua på Hilsen

I Sørstua på Hilsen var det som nevnt et stort antall bein av sau eller geit lagt langs hele den østre langveggen og langs halve sørveggen. Sett i perspektiv kjøttrik - kjøttfattig, er underkjeve og klauv kjøttfattige, mens lårbein og ribbein er av kjøttrike deler av dyret. *Alle beina ser ut til å ha vært kokt.* Det blir derfor naturlig å tenke at en, før beina ble lagt i taket, har hatt *et måltid, antakelig knyttet til byggingen av huset.* Et slikt måltid kan naturligvis hatt en overveiende densidig horisont, f.eks. for å «høktesere», dvs gjøre ære på tømmermennene, men kanskje med den underliggende hensikt å sørge for *at de ikke fikk imot de som skulle bo i huset.*

Å holde kranselag er en skikk som har vært vanlig opp til seinere tid i forbindelse med bygging av hus. Når huset hadde fått vegger og tak, ble det festet et pyntet grantre på mønet, og byggherren holdt lag (selskap) for arbeidsfolket med mat og øl. Dersom dette ikke ble gjort, kunne de i stedet for grantre heise fillemann, ei filledukke på ei stang på mønet. Denne skikken synes å ha utspring i noen av de samme forestillingene som en har vært inne på ovenfor. Når byggherren ved å holde kranselag viste aktelse og respekt for bygningsfolkene, vigslet de huset med det grønne treet - ett av de eldste livssymbolene vi har. I motsatt fall gjorde de byggherren til «fillemann», en beinløs skikkelse uten livskraft.

Folk som hadde imot en, «hadde vondt i si'», kunne ta lykken fra en. Skikken med å kaste varmebrand etter folk, som referert innledningsvis, gir belegg for at en slik frykt var utbredt langt fram i tid. Kanskje var dette ekstra viktig i forhold til de som bygde huset, som vel kunne forestilles å ha makt over huset før det ble overgitt eieren.

Sett i forhold til «de andre», dvs til *maktene*, var det *tomten*, i nyere tradisjon *husnissen*, den som mest ble forbundet med husa og gården. Mest omsorg hadde tomten for dyra, men om han ble stelt pent med, bl.a. med matoffer, kunne han også gjøre folk tjenester og bidra til lykke og velstand på gården. Både fra Modum og Sigdal er det et ganske rikt tradisjonsstoff knyttet til tomten. Navnet tomte tyder også på spesiell tilknytning til stedet der husene sto.

Innenfor dette feltet er det vanskelig å skille mellom *tomter*, *nisser*, *huldrefolk*, *haugbuer*, *haugkaller*, *rudkaller*, *gardvorder*, *huldrefolk* og *andre makter*. I vår sammenheng er det uråd å gå videre for å skille dem nærmere fra hver andre.

Enkelte forskere har hevdet at det bak flere av forestillingene skjuler seg en *forfedretro* og *forfedrekult*, som i særlig grad var knyttet til huset og slekten. I et slikt resonnement vil beina i Sørstua på Hilsen kunne forstås som *offer til de maktene som hadde en særlig omsorg for de som bodde der.* Ingen skulle stå nærmere til det enn forfedrene, som hadde levd livene sine før en på gården. Spesielt med dette offeret er at de ikke dekker hele huset. De er lagt ned bare langs østveggen og halve sørveggen.

Plasseringen av beina i Nordstua markerer hjørnene i huset som særlig viktige. I Sørstua var bare det sør-østre hjørnet dekket av beina i taket. Hva skulle så være spesielt nettopp med det hjørnet? Og finnes det belegg for at noen av veggene i huset skulle anses viktigere enn andre?

I sagalitteraturen fortelles det om 'ondveget', veggene der *høgsetet* sto. Høgsetet var plassert midt i mot åren, og med fri sikt til døra ut av rommet.

Da peisen erstattet åren, ble høgsetet flyttet til det hjørnet av huset som lå lengst unna inngangsdørene og hadde fri sikt til peisen.

I Sørstua på Hilsen var det to dører i nordveggen inn fra gangen. Mellom dørene sto peisen. Den naturlige plasseringen av høgsetet i rommet blir da det sør-østre hjørnet.

Ellers var de *fornehmste* plassene i huset på benkene langs 'ondveget' - østveggen og langs sørveggen og «grommere» jo nærmere høgsetet en satt. Her er det med andre ord snakk om en sosial rangordning i rommet i forhold til høgsetet.

I høgsetet satt den som skulle føre slekten videre. Høgsetet var *husbondenes ættesete*. Forstått i en slik sammenheng blir det naturlig å knytte beina i Sørstua til markering av dette hjørnet som *husets helligsted* og beinrekkene i taket som vern av denne delen av huset. Bak dette synes det ikke så vanskelig å skimte forestillinger knyttet til forfedrekult. Hvilke rituelle handlinger som kan ha vært knyttet til nedleggelsen, f.eks. med et måltid gjennomført etter bestemte regler, kan det vanskelig gjøres rede for. Inngikk f.eks. blodet fra dyret i noen sammenheng?

Hvor kristne ble vi egentlig?

Var det så «reinspika hedendom» de drev med rundt på Modum for bare 2-300 år siden? Oftring av dyr eller deler av dyr har ikke sitt opphav i kristendommen. Det er tvert i mot i strid med selve kjernen i kristen lære - om Jesu sonoffer en gang for alle. Roten til skikken må derfor søkes bak kristendommen, slik det bl.a. er påvist i Paulssons avhandling.

Da vi tok kristendommen for ca 1000 år siden, ble det gjort ved tingvedtak. Kristenretten satte forbud mot all offisiell dyrking av de gamle gudene, barn skulle døpes, begravelser skulle foregå på vigslerte kirkegårder, og folk skulle søke kirken til messe. Privatsfæren, de skikkene en praktiserte på gården, og aller mest i husene, ble i mindre grad rammet av trosskiftet.

Men Eidsivatingslovens kristenrett satte forbud mot deler av det som foregikk «i huset». Det heter at ingen mann skal ha i huset sitt «*staf eda stalla*» som han bloter til etter hedensk sed. Betydningen av 'staf' er usikker, mulig er det snakk om en trestøtte. 'Stallr' er bedre kjent, og er navnet på en oppbygning eller forhøyning brukt i kultisk øyemed, og kan tenkes som noe i nærheten av et husalter. På dette kan det ha stått 'stafir', men antakelig også vært stilt opp mat og drikkeoffer til forfedrene eller andre vernemakter

som en dyrket. Modum hørte til Eidsivatingslag, og når forbudet kom særskilt i denne landskapsloven, tyder det på at skikken var vanlig i dette lovområdet.

Noe husalter eller hellig trefigur av hedensk opphav kjenner vi ikke fra Modum. Slikt kom nok av bruk etter som kristendommen tok tak. En annen ting må det ha vært med nedleggelse av bein i hus. Enten

var den en skikk som ikke ble sett på som ukristelig, eller den var oppfattet som så nødvendig at en så bort fra det presten sa. Var det i tillegg noe en ikke snakket om, mente en vel det var noe *andre ikke hadde noe med*. Sjølråderetten er godt forankret i den norske folkesjela; «Heime er kvar mann herre», heter det i Håvamål!

Bjørn Stang:

Brennemerket for livet

Det var i forbudstiden 1919-1923 at smugling og hjemmebrenning ble lønnsomt. Smugling forekom mest langs kysten, hjemmebrenning i innlandet.

Min farfar, lensmann Immanuel Stang, fortalte meg denne historien under et parti sjakk. Det var «ordre» fra den gamle at jeg på hjemvei fra folkeskolen skulle komme innom Mynta. Der, under blå piperøyk, satt han i hvit skjorte uten påknappet snipp, men med vest.

Foran ham på skrivebordet sto sjakkbrettet med brikkene på plass. Men først måtte jeg snitte noen skiver av tobakksrullene hans. Han hadde, som mange andre under krigen, dyrket sin egen tobakk.

Tobakksplantene plukket han selv ut i drivhuse- ne til handelsgartner Weil, som holdt til på den andre siden av Krøderbanen, der den går på en fylling vest for Mynta. Etter å være utvokst ble bladene hengt til tørk, deretter lagt i en lake med plommesaft. Den hadde han «stjålet» av bestemor Karoline! Så ble bladene rensket og rullet før de igjen ble lagt til tørk i flere lag Buskeruds Blad. Det var av disse rullene jeg skulle skjære skiver. Kniven og skjæreboksen arvet jeg som takk for «jobben» jeg hadde gjort.

Bestefar var rimelig liberal, men også konservativ, tydelig påvirket av sine familieforfedre. Derfor var han også liberal overfor dem som brant hjemme for eget bruk. Men hvis han fikk høre og vite om noen som brente hjemme i stor skala for salg, ble han ikke bare irritert, men forbannet. Denslags ville han sette en stopper for!

For å begrense disse ulovlige virksomhetene ble politikammeret på Hønefoss forsterket med to statspolitikonstabler, Storeknut og Grylling. Storeknut kunne tilkalles av lensmenn fra Hønefoss og nordover, mens Grylling var aktiv i Modum og Sigdal.

Nedenfor et småbruk nord for Vikersund rant Sandbekken. Noen smågutter på leting etter bekkens kilder fant noen oljefat og andre metallinstallasjoner, nær og i bekken. «Det luktet vondt», sa en av guttene da han fortalte foreldrene om funnet. Faren kom til

Bestefar og informerte om hva guttene hadde funnet. Sammen dro de opp bekkefaret og fant det smågutta hadde fortalt om: En spritfabrikk. Storskala hjemmebrenning.

Bestefar kontaktet politimesteren og ba om at statspolitikonstabel Grylling måtte komme. Han kom og bodde hos Bestefar og Bestemor på Mynta. Bestefar var stuttvokst, Grylling en «brande».

Under frokosten i Mynta fikk onkel Tomas beskjed om å spenne Dokka for «dockarten». Grylling og Bestefar skulle spane langs grusveiene på begge sider av Sandbekken. Oppe på et jorde fikk de se en mann som sprang mot låven på bruket sitt. «Hvorfor hadde han det så travelt?» spurte Grylling. «Vi får spørre ham», svarte Bestefar og svingte Dokka opp mot småbruket og inn på tunet.

«Det er sommervarmt, men det ryker fra pipa», observerte Grylling, mens bestefar banket på døra med mahognystokken sin: «Lukk op i lovens navn!» Det hørtes blikkskrammel inne fra kjøkkenet, og det tok tid før noen kom for å åpne døra. Det likte Grylling dårlig, og dyttet opp døra med skuldra si. Kjøkkenet var tomt, men i døra inn mot kammerset sto ei vettskremt kone – og derfra kom en lutrygget mann. «Her lukter det julekakebakst», sa far. «Hva driver dere med?» buldret Grylling. «Ingenting», svarte småbrukeren spakt, mens han svettet på det varme kjøkkenet. «Du ljuger», kom det fra Grylling, grovere i målet nå. Han tok et skritt fram, fattet småbrukeren med venstre handa og løfta ham fra gulvet. «Fortell hva du driver med!» ville Grylling vite. «Ingenting», nærmest hvisket puslingen. «Der ljaug du igjen», sa Grylling, sint i stemmen nå. Med begge hender tok han tak, løftet småbrukeren som sprellende ble satt ned på den glovarme kokeplata på komfyren. Det freste i baken på stakkaren, og det luktet svidde klær. Fortsatt sprellende skled buksebaken dit det sto «Drammens Jernstøberi». Bokstavene brente seg inn til skinnet i rompa hans – og brennemerket ham for livet!

Stalsberg skole

Stalsbergskolen blei til etter en politisk kamp, det røde industristedet Geithus mot den mer borgerlige landsbygda i Modum.

Før industrien kom, bodde det ikke mange sjeler i Geithus. I følge folketellinga fra 1865 bodde det vel 300 mennesker fra Sakseborg i sør til innpå Kjemperudmyra i nord. Geithus er jo delt i to av elva. Ei bru på toppen av Geithusfossen blei tatt av flommen i 1860. Jeg veit ikke når den blei bygd. Den var privat, og det kosta penger å komme over. Det sto ei bomstue på østsida. Jernbanebrua kom først i 1866. Der var det forbudt å gå over, men folk gjorde det jo likevel. Fabrikkbua kom i 1874 og Nybrua ikke før i 1909. Det var en butikk ute i Vassbånn. Der lå også Stalsberg skole, Gamle Stalsberg, som vi sier i dag. Der gikk ungene som bodde sør og øst for elva. Ungene på den andre sida gikk helt opp til Brunnes. Med oppstart av «Eker og Giethus Papirfabriker» i desember 1876 økte folketallet i Geithus kraftig. I 1900 var det blitt omtrent 1300 geithusinger. Da hadde også Katfos og Armaturen kommet i drift, og Gravfoss kraftstasjon var under bygging. Men først var det altså «Drammensælva» eller «Geithusfabrikken» som vi også sa. Fabrikken måtte opprette en egen skole for de ansattes unger. Det skjedde i 1885 på Susenlund ved Majorud. Andres unger måtte fortsatt gå til Stalsberg eller Brunnes.

I boka si «Union Geithus» skriver Øyvind Haugen om fabrikkskolen:

«Skolen var i alle år en ren bruksskole, og fabrikken måtte selv bære alle utgifter. Herredsstyret fritok derfor alle ansatte på fabrikken for skolekatt. Antall elever på skolen økte jevnt, og allerede i 1892 hadde den hele 95 elever. Man kunne forutse at eleflokket bare ville øke, slik at i 1893 ble det bygget en ny og større skolebygning i tillegg til den som allerede var. Det var på sin plass, og ti år seinere, i 1903, var elevtallet 159.

I 1896 var det ved fabrikkens skole én lærer og to lærerinner. To år seinere var tallet på elever så høyt at skolen måtte seksdeles, og undervisningstiden måtte settes opp til 36 uker i året. Fra 1910 og utover var skolen syddelt med to lærere og to lærerinner.

Like etter århundreskiftet forsøkte fabrikken å få kommunen til å overta skolen. Men herredsstyret motsatte seg dette på et møte 23. september 1902 med den begrunnelse at dette ville påføre kommunen en merutgift på kr. 188,52 per år, så da fikk det heller være. Fabrikkskolen fortsatte sin undervisning helt til den nye [skolen] sto ferdig i 1923.»

Modum Arbeiderpartis 75 års beretning beskriver også skoleforholdene i Geithus:

«Stridens eple» på Modum i perioden 1919-22 var mer enn noe annet «Millionborgen», eller Stalsberg skole.

Skoleforholdene i Geithus hadde lenge vært vanskelige. Fabrikken hadde skole for barna til dem som arbeidet der i «Susenlund». Det ble også drevet skole i leide lokaler, på Bråten (Det var i det vi kalte Skalstads huset, der Bakkenveien og Myraveien kommer ned til hovedveien) og Folkoang (Det var i veslesalen, der det nå er inngang.) Stalsberg og Brunnes fikk også elever fra Geithus. Papirfabrikken hadde lenge ønska at herredet skulle overta skolen. I 1916 forelå forslag om ny skole på Stalsberg. Forslaget viste en skole i «bystil», en treetasjers murbygning med 10 klasseværelser, gymnastikksal og andre spesialrom. I tillegg var det planlagt fem lærerboliger og tre lærerinnerboliger, samt vaktmesterbolig. I et par år gikk så krangelen om hvorvidt skolen skulle bygges etter denne store planen eller gjøres mindre. Det opprinnelige anbudet lød på ca. kr. 227 000 i 1917, en vanvittig sum for en skole, blei det hevda fra Samlingspartiet (Høire), i det en viste til at skolen i Strand krets bygd ferdig i 1913 bare hadde kosta ca. kr. 21 400.

Når diskusjonen om skolen i Geithus blei så voldsom, kom det av at en her fikk en konfrontasjon mellom industriarbeidere og bønder i en klar «klasse-konflikt». Kretsen omfatta så godt som bare industriarbeidere. Nå skulle ungene til arbeidsfolk i Geithus få en mye «flottere» skolegang enn bøndernes aokom. Rangordningen i samfunnet blei snudd på hodet.

Det hjalp lite på stemningen at fagforeningen anka ligningsansettelsen for 1919 inn for fylkesskattestyret, i det de mente bøndene var ligna altfor lavt. For bøndene var dette å bli plyndra for at sosialistene i Geithus skulle få oppført «Millionpalasset» sitt.

Da skolen sto ferdig i 1924, hadde den imidlertid ikke kosta noen million. Regnskapet lød på kr. 483 000. Men på dette beløpet ga fylket en refusjon på 50 %. Stalsberg skole kom derved til å koste Modum kommune vel kr. 240 000, snaut halvparten av hva kommunen tapte på tømmerhandelen til det kommunale bruket.»

Det var et spark til det borgerlige flertallet som noen år i forveien hadde kjøpt Haugfoss og Kongsfoss tresliperier, kalt det for Modum Bruk og tapte mange penger på det.

Den sterkeste pådriveren for ny skole i Geithus var Søren Standnes. Han var kommet til Geithus i 1902 og blei styrer på Fabrikkskolen året etter. I 1909 kom han inn i Skolestyret som lærernes representant. Med et lite opphold satt han der til i 1931. Fram til 1926 veksla han med en borgerlig representant om å være formann eller varaformann i Skolestyret. I alle fall én

Stalsberg skole 1922.

Modum biblioteks fotoarkiv

gang var den borgerlige motkandidaten sogneprest Amlund. Etter 1926, da Arbeiderpartiet definitivt hadde fått flertall, blei Standnes formann. Fra 1914 til 1923 satt han også i herredsstyret for Arbeiderpartiet.

Modums historie har en ganske omfattende omtale av skoleforholdene i Geithus. Om planene for den nye skolen står det bl.a.:

«I 1916 foreligger planer i alternativer. Skolestyret ville ha et murbygg, og får planer fra arkitekt Henrik Nissen i Kristiania.» [---] «Tomt utpekes på Monshus ved Skredsvik, ved veien fra Vassbotn til Geithus. I møtet 25. november er Amlund den eneste i forsamlingen imot den store plan. Arkitektens utkast sendes til helseråd og overtilsyn. Imidlertid er det blitt heftig offentlig strid. Oplandske Tidende inneholder stadig angrep på skolestyreformannen fordi skolen tenkes oppført av sten; mot én stemme uttalte skolestyret sin misbilligelse over avisens angrep.» «I 1917 refereres et opprop fra foreldre på Geithus om å få påskyn-det nybyggingen i Stalsberg, da skoleforholdene føles mer og mer utålelige. Anbudet lyder på 225 490 kroner.» «I 1920 var skolenøden så stor at 16 elever ved Bråten skole måtte få ettermiddagsundervisning, da de ikke kom inn verken på Stalsberg eller Brunnes.»

«I 1920 har herredsstyret vedtatt å overta fabrikkens skole. Skolestyret foreslår enstemmig overfor herredsstyret sterkt å gå i gang med å oppføre den av arkitekt tegnede skolebygning for den nye Stalsberg krets, da denne viser seg å være tilstrekkelig stor for barnetallet i den nye krets – selv når bruksskolens belegg kommer til.»

«Så bygges det. Utpå sommeren foreslo formannen og bifalt skolestyret: «Skolestyret foreslår for herredsstyret å la oppføre 5 lærerboliger og 3 lærerinneboliger ved Stalsberg nye skole. Lærerboligene som minst bør være på 4 værelser og kjøkken, foreslås oppført som eneboliger, og hver lærerpost tillegges jordvei tilstrekkelig stor til foring av 2 kuer. Lærerinneboligene bør også helst være eneboliger, eller i hvert fall ikke mer enn 2 leiligheter i hver bygning. Hver lærerinnepost tillegges et stykke jord passende til have. Bolignøden var så stor at en nyansatt lærer ikke engang har fått et kammer. Et halvt år er gått. Formannskapet vil kjøpe tomter, utmark og en innmark av A. C. Gregersens gård Sevals og noe av E. Rishovds Sevals. Skolestyret anbefaler enstemmig Gregersens gård Skredsvik innkjøpt for 75 tusen kroner.» «Noen måneder senere er planen begrenset til en lærer- og en lærerinnebolig. I 1923 blir Standnes tilsynslærer. Alt før er frk. Anna Olsen flyttet inn i en bolig. Fylket blev en stor bidragsyter til det nye bygg.»

Oplandske Tidende er nevnt i Modum histories omtale. Det var ei avis som kom ut i Vikersund fra begynnelsen av 1900-tallet til i november 1923, da den gikk inn. De siste åra var den eid av Høyre, og bar selvsagt et visst preg av det.

Etter en periode med Arbeiderpartiflertall i herredsstyret blei det borgerlig flertall i perioden 1917-19. Anbudet på kr. 225 490 blei ikke benyttet i denne perioden. Intet skjedde med skoleplanene. I løpet av disse årene var det en sterk prisstigning. Fra 1920 hadde Arbeiderpartiet igjen flertall. Det nye herreds-

Lærerstaben ved Stalsberg skole 1925: 1. rekke fra v.: Kjersti Aaraas, Ragna Hansen Solheim, Søren Standnes, Gerda Kristiansen, Anna Olsen. 2. rekke fra v.: Gustav Haugen, Peder Oplenskedal, Jacob Gjevestad, Leif Knivø.

Modum biblioteks fotoarkiv

styret behandlet byggesaken i møte 12. juni 1920. Hoveddebattant i møtet fra borgerlig side var Ole Omre. Fra Arbeiderpartiets side førte Søren Standnes ordet. De borgerlige var redde for prisutviklinga i den jobbetida landet da befant seg i. Det gamle overlaget var ikke til å stole på lenger. De krevde et nytt bindende anbud. Dessuten mente de det var betenkelig å bygge en skole hvor det kom til å gå hundrevis av unger. Den ville bli for stor. Burde det ikke bygges to skoler i stedet, en på hver side av elva? De borgerliges konklusjon var ytterligere utsettelse. Ellers påsto de borgerlige at det også innen Arbeiderpartiet fantes motstand mot den store skolen. Det var derfor galt å kalle dette en politisk kamp, for ikke å si en klassekamp.

Standpunktet til Standnes var klarere: Geithus er én enhet. Det skal bygges én skole. Skolen skal bygges nå, og «Koste hva det koste vil!» Arbeiderpartiet hadde flertall med Petter Skard som ordfører. Så sånn blei det med 21 mot 19 stemmer. Etter loven var dette flertallet så snaut at saken etter fylkesmannens pålegg måtte behandles en gang til. Det skjedde 19. august, og byggevedtaket blei da bekrefta med 22 mot 16 stemmer.

Høsten 1920 søkte kommunen Opplysningsvesenets Fond om å låne 400 000 kroner til oppføring av skolen og lærer- og lærerinneboliger, men fikk raskt svar at de ville ikke ha ledige midler til sånne formål på lange tider. Våren 1921 ba Justisdepartementet i stedet om å få opplyst om kommunen i stedet ønsket at det blei utvirket en kongelig stadfestelse om å ta opp et lån på 400 000 kroner som skulle avdras med 1/20-del årlig. Det var kommunen åpenbart interessert i, for bygningssjefen fikk beskjed om å gå i gang med oppførelse av den nye Stalsberg skole.

Våren 1921 satte så kommunen bort grunnarbeidene til noen som kalte seg Arbeidslaget Arnt R. Haslerud. På sommeren fikk firmaet M. Strøm & Co jobben med å bygge en lærerinnebolig for 4 500 kroner.

Ellers fikk kommunen en del tilbud på å kjøpe boliger i nabolaget. Bygningssjefens vurdering av ett av tilbudene lød: «Husene er gamle, dog kan de ikke sies å være noget for en familie, men kan nok benyttes for en ungkar, og vil være storartet for en lærerinde». Det blei visst ikke oppnådd enighet om prisen i dette tilfelle!

Den store jobben med å reise murpalasset ute i Tomta gikk til byggmester Jørgen Johansen fra Vikersund. Han måtte stille en sikkerhet på hele 5000

kroner overfor kommunen. Dette var vel den mest krevende entreprisen Johansen til da hadde gitt seg i kast med. Tømmermannsarbeidet fikk også firma M. Strøm & Co. Jeg er litt usikker på grenseoppgangen mellom Johansen og Strøm.

Entreprisen på varme- og sanitæranleggene gikk til et Oslo-firma som het Heidenreich & Co. Etter alt å dømme var det malermester Gustav Larsen som fikk malerjobben. Han holdt til omtrent hundre meter lenger opp i veien. Larsen lagde også malerier i korridorene, direkte på mur, mange med lokale motiver. Modum elverk hadde hatt egen installasjonsforretning fram til nyttår 1922. Det var antagelig de karene som hadde jobba der, men som deretter hadde begynt for seg sjøl, som «la inn lys», som vi sa. I Geithus hadde det jo allerede vært strømforsyning 6 – 7 år på den tida. Med vannforsyning var det verre. Derfor fikk kommunen i juli 1922 kongelig tillatelse til å ta ut vann fra Ilenbekken til skolen, lærerboligene og eventuelt deler av Geithus bygningskommune, etter at de først hadde vurdert pumping opp fra Bergsjø og også hatt forhandlinger med Westad om uttak fra Sønstebybekken. Fagforeningsmannen Hans Tandberg foreslo at katfosarbeidere, som da gikk ledige, skulle få jobben med å grave grøftene.

Så en litt overraskende hendelse litt tilbake i tid. Etter at alle viktige vedtak var gjort om Stalsbergskolen høsten 1920, kom redaktør Torgeir Vraa i Fremtiden – tidligere lærer på Kongsrudskolen og ledende arbeiderpartipolitiker i Modum – med et litt uventa utspill i sin avis. Vraa tok opp spørsmålet om det ikke likevel hadde vært bedre med to skoler. Parallellklasser var en uting, mente han dessuten. Likeså gikk han i mot bruk av vannklosetter. Bøndene trengte all den gjødsla de kunne få, og Drammenselva var urein nok som den var. De borgerlige koste seg selvsagt skikkelig over dette utspillet. De hadde jo gått inn for to skoler. Hvorfor Vraa kom med dette utspillet, er ei gåte. Kanskje han fortsatt betrakta den vesle Kongsrudskolen som det ideelle?

Men Vraa var ikke aleine om å kjøre omkamp på overtid. Omre fremmet følgende forslag: «*Modum herredsstyre samlet til møte 14. november 1922 på Stalsberg nye skole henstiller til skolens arkitekt og bygningssjefen å vise den størst mulige sparsomhet på ethvert område med hensyn til skolens utstyr. Man bemerker seg spesielt at gulv- og vegglistene i bad og korridorer i kjelleretasjen samt reposene i trappeoppgangene må kunne utføres mer enkelt og billig enn etter de gitte opplysninger og det delvis påbegynte arbeid utviser.*»

Her må vi vel kunne si at politikeren gikk vel langt i tekniske detaljer.

Arkitekten ga et meget langt svar. Her tar vi bare med begynnelsen:

«Den i skrivelsen fremkomne kritikk finder jeg meget lite oppmuntrende for den som strever med byggeforetagende. Når jeg tenker på det energiske arbeid som fra bygningssjef Bergs side er nedlagt for å skaffe en solid og økonomisk skole,

og fra min side som arkitekt, er nedlagt for å skaffe en vakker og økonomisk planløsning, enkle konstruksjoner og lett drift. – Jeg vet at denne skole, sammenlignet med skolebygg i andre kommuner i senere tider er blitt meget billig -----» .

Og så følger en meget lang og detaljert redegjørelse.

Dette førte til en lang og hissig ordveksling om Stalsbergskolen med uttalelser som hadde vært hørt mangfoldige ganger før. På den ene side Standnes og Ole A. Braathen, på den andre Omre og Chr. Tandberg. Som et eksempel på tonen kan nevnes at Standnes spurte om Omre trodde at det bodde mennesker eller ville dyr i Geithus!

Ordfører Skard foreslo under henvisning til arkitekt Nissens erklæring at saken ikke ga anledning til videre forføyning. Og sånn blei det.

I september 1922 holdt også skolestyret sitt møte på «den nye skole», som fortsatt var under bygging.

Modum formannskap vedtok 26. januar 1923 at overgangen fra Fabrikkskolen til Stalsberg skulle skje 1. april 1923.

Birger Haugen begynte i første klasse på Fabrikkskolen høsten 1923 og kom over på den flunkende nye Stalsbergskolen i januar 1924. Birger var yngste sønn til lærer Gustav Haugen, som mange godt voksne geithusinger fortsatt husker. I Gamle Modum for 2011 fortalte Birger om den nye skolen:

«Jeg forstod ikke den gangen at denne skolen var noe helt spesielt for sin tid. Det var den første sentralskole. Jeg begriper ikke hvordan Modum kommune hadde hatt råd til å bygge en skole som var så godt utstyrt. Det var gymnastikksal og dusjanlegg. Dusjanlegget ble for øvrig ikke tatt i bruk før mange år senere. Det hang sammen med at foreldrene sa nei. Det kan hende at ikke alle var like rene og pene, så de ville ikke ha noe vask på skolen. Videre var det meget vel utstyrt sløydosal, og håndarbeidssal for jentene.»

(I en parentes kan det jo tilføyes at det var skolekjøken for jentene også.) «*Det var til og med vannklosetter, som ingen av oss hadde sett før. De blev riktignok ikke tatt i bruk før mye senere, for det var ikke noe kloakk- og renseanlegg. Det blev bygget opp noen midlertidige toaletter i en gammel tregård på baksiden. Det var alt i alt ni lærere, fem menn og fire damer. Oppunder taket var det en stor tegnesal, som jeg hatet inderlig fordi jeg aldri har kunnet tegne. Men det var overlys og alt mulig flott utstyr. Likeledes var det oppe i tredje etasje et kartrom.»*

Det kan nevnes at i 2011 blei Gamle Modum presentert med Birger til stede nettopp på den forhatte tegnesalen. Da hadde det for lengst blitt skolemuseum der.

Gymnastikksalen, som Birger Haugen nevner, blei populær også hos andre enn skoleungene. Allerede i januar 1924 søkte Geithus idrettsforening om å få leie gymnastikksalen fra i februar én a to ganger i uka for utholdenhetstrening. De skulle ikke sparke innendørs, forsikra de. I alle år har turnforeningen og andre leid gymsalen.

Bauta over Søren Standnes. Den står ved Stalsberg skole.
Foto: Asbjørn Lind

Så langt tilbake som i 1917 foreslo Skolestyret at det skulle opprettes en teknisk aftenskole, og at den skulle ligge i Geithus. Den ville medføre en årlig utgift for kommunen på 2 300 kroner. Drammenselva ville gi et årlig bidrag på 250 kroner, Ullvaren i Vikersund et engangsbeløp på 100 kroner og Armatur'n 1000 kroner en gang for alle. Modum tekniske aftenskole begynte på Susenlund i 1918 og flytta med over til Stalsberg. Aftenskolen var før krigen den eneste praktiske og økonomiske mulighet en arbeiderungdom hadde for å få utdanning utover folkeskolen. Men det gjaldt jo bare gutta, da.

Søren Standnes blei styrer på den nye skolen fra 1924. Men han døde allerede i 1933, bare 58 år gammel. Da blei Gustav Haugen overlærer, eller rektor som vi sier i dag.

I 1972 blei det reist en bauta over Standnes ved skolen. David Løver holdt tale ved avdukingen. Han sa blant annet:

«I 1916 – altså under første verdenskrig – tok planleggingen til med sikte på å bedre skoleforholdene. Det var flere alternativer.

Søren Standnes var her den drivende kraft. Men heftige strider på et tidlig stadium forsinket planene. I

Modums historie kan vi lese at «det i 1917 kom opprop fra befolkningen på Geithus om å påskynde byggingen av ny skole i Stalsberg, da skoleforholdene følte mer og mer utållelige. Videre: «og i 1920 var skolenøden så stor at en klasse på 16 elever fra Bråten skole måtte overføres til ettermiddagsundervisning på fabrikkskolen Susenlund fra kl 3 til 6.»

«Det kom vennlige råd om å dempe tempoet, men Standnes var på dette området «eksplosiv», og hans temperament og natur var slik at han bare kunne godta det totale engasjement.»

«Han fikk i kampens hete oppleve at mange fyrte løs på ham med sitt tyngste artilleri, men endelig i 1920 kom dagen da byggingen av denne skolen tok til.»

«En skal også ha for øye at skolen var riktig ruvende – selv i landsmålestokk. Adskillig mindre ting kunne avstedkomme ulike meninger og heftige strider.

Skolestyrer Søren Standnes var også under selve byggingen en meget viktig brikke, sammen med kommuneingeniør Karl Ludvig Berg.

Byggekomiteen var framsynt på mange områder, og gikk bl.a. inn for klasserom på 60 kvm – noe som seinere ble normen.

At rommene her på skolen ble redusert til 54 kvm skyldtes sparekniven. Standnes skjønte også betydningen av å skaffe bolig til lærerne for å unngå de stadige skiftningene. Det lyktes ham også i noen grad – vi tenker da på den såkalte lærerinneboligen og styrerboligen.»

Så igjen tilbake noen år i tid. Krigen kom da jeg var godt ute i første klasse. Det blei vel noen dagers opphold etter 9. april. Det husker jeg rett og slett ikke lenger. Men 3 – 4 dager seinere kapp de norske vaierne på Nybrua i et forsøk på å stanse eller forsinke tyskerens frammarsj. Da måtte vi gå over fabrikkbrua noen måneder for å komme på skolen. Seinere tok AT – Arbeidstjenesten – skolen deler av året i noen år. Da blei vi henvist til å ha skole på Gamle Stalsberg, Vaaraan, Folkvang, Solvang, Klubbhuset og Bedehuset. Jeg gikk for fru Alfheim på Gamle Stalsberg. Hun kom fra Granstad da den skolekretsen blei nedlagt i 1940 og ungene blei busset til Stalsberg av Emil Solheim. Solheim fikk sju kroner dagen for skolekjøringa. I stor-skolen gikk jeg for Jacob Gjevestad på Vaaraan.

Det var dårlig med mat under krigen. Da greide et gjeng med foreldre under ledelse av nevnte David Løver på en eller annen uforklarlig måte å skaffe mat slik at alle vi ungene fikk middagsmat i det store frikvarteret. Jeg tror den blei kokt på Klubbhuset og frakta rundt til de stedene det blei holdt skole. Og så måtte vi ta tran. Vi sto på ei lang rekke med hver vår skje. Noen av jentene holdt seg for nesa og svelga unna mens tårene spratt. Jeg kan forsikre om det ikke dreide seg om tran med sitronsmak.

Kommunen sørga også for helsa vår. Distriktslege Ruud kom fra Åmot og undersøkte oss. Og så kom det ei helsesøster og vaksinerte oss mot alle tenkelige sjukdommer. Jeg grøsser fortsatt når jeg tenker på de tjukke nålene hennes.

Så kommer jeg jo aldri til å glømme ettermiddagen den 7. mai 1945, da nyheten spredde seg om at krigen var slutt. Bare ti dager etter kunne vi feire 17. mai for første gang på seks år. Vi gikk i tog og sang «Nå er det i Noreg atter dag». Så vidt jeg husker gikk vi i tog fra skolen ut til Ilen – som var kommunens gamle hjem den gangen – snudde der og gikk tilbake til skolen. Jeg gikk i slutten av 6. klasse den gangen. Og dermed kunne vi i 1932-årgangen avslutte skolegangen på normalt vis på Stalsbergskolen i 1946.

Folkebiblioteket holdt til i et av klasserommene på Stalsberg. Det hadde åpent hver fredag kveld, og lærer Oplendskedal var bibliotekar. Skoleungene kunne låne bøker i et av friminuttene.

Så kan det nevnes at Modums første kommunale svømmebasseng ble plassert på Stalsberg en gang utpå 50-tallet, etter en skikkelig polisisk drakamp med vikersundingene. Riktigbok bare 12,5 meters, men allikevel.

Ungetallet økte, og det kom etter hvert et tilbygg. Heldigvis blei det anlagt slik at det ikke forstyrret den fine fasaden på det opprinnelige bygget.

Skolekorpset ved Stalsberg kom i gang i januar 1957 etter en stor innsats fra mange foreldre og noen av lærerne. I begynnelsen var det bare gutter med, men jentene kom med ca. 1960. Om jeg skal våge meg til å nevne et par navn av alle dem som har engasjert seg for skolekorpset, så må det bli Magne Standnes – sønn til Søren - mangeårig lærer og som sin far rektor ved Stalsberg – som dirigent gjennom flere tiår, og av de mange foreldrene Signe Døhlen, f. Tangen, med over 50 år i Venneforeningen.

Jeg har fra tid til annen lurt på hvorfor i all verden den fine skolen blei kalt for Stalsberg. Den første skolestua i sørlige del av Geithus lå på eiendommen Stalsberg under gården Ilen. Denne er borte for lengst. Den blei avløst av en skolebygning på gården Kalaker, som likevel blei kalt Stalsberg den og. Vi har lenge kalt den for Gamle Stalsberg. Den er nå ombygd til bolig. Dagens skole ligger på grunnen til gården Skredsvik, og navnet Stalsberg har fortsatt fulgt med. Jeg blei på 1990-tallet kjent med en kar som het Birger Fjeldstad, oppvokst i Kattfoss, bodde da i Kristiansand, framtrepende motstandsmann under krigen, han er borte nå. I følge ham hadde det vært en debatt om skolenavnet. Og det stemmer. For i romjula 1921 gjorde skolestyret følgende vedtak med 18 mot 6 stem-

mer: «Den ved skolestyrebestutning av 7. april 1916 regulerte kreds, omfattende det allermeste av den tidligere Stalsberg kreds og en del av Brunnes kreds, bli å betegne Skredsvik skolekreds. Og den for denne under oppførelse værende skole skal ha navnet Christian Skredsvik skole. Formanden pålægges å underrette formannskapet, bygningssjefen og arkitekt Henrik Nissen om denne beslutning.»

Standnes var en sterk tilhenger av det nye navnet på skolen. Christian Skredsvig var et forbilde for ungdommen, sønn av en arbeider, en møller, sa Standnes.

Tilsynsutvalget og kretsmøtet i gamle Stalsberg skolekrets protesterte mot at skolen skulle endre navn. Saken kom opp i formannskapsmøte i februar året etter, altså i 1922. Der foreslo Olsen fra Samlingspartiet, altså Høyre, Skredsvik skolekrets og Skredsvik skole. (Denne Olsen, Ole Olsen, var redaktør av Oplandske Tidende, tidligere lærer på Fabrikkskolen, han var klokker, far til lærer Anna Olsen, som sikkert noen ennå husker, og ihuga anti-sosialist.) Ordføreren, Skard fra Arbeiderpartiet, mente det ville skape forvirring å endre navnet under byggingen, og ville derfor beholde navnet Stalsberg inntil videre. Han framsatte så et forslag som blei vedtatt med sju mot en stemme: «Hvis det er et alminnelig ønske blant befolkningen i den nye skolekrets å foreta navnebytte, går man ut fra at kretsen selv opptar spørsmålet i et kretsmøte og eventuelt kommer med et forslag.»

Men det kom aldri noe sånt forslag fra geithusinga. Så skolen heter fortsatt Stalsberg. Men jeg må jo si at det hadde vært ganske fint om skolen hadde fått det navnet som skolestyret vedtok, Christian Skredsvig Skole.

KILDER:

Diverse oppslag i Oplandske Tidende, Fremtiden og Buskeruds Blad
Øyvind Haugen: Union Geithus
Olav Sørensen og Arne Fossum: Modum Arbeiderparti 75 år, 1904-1979
Roar Tank: Modums historie, bind 2
David Løver: Tale ved avdukingen av bautaen over Søren Standnes 1972.
Gamle Modum 1989
Birger Haugen: Minner fra Geithus i 1920-årene, Gamle Modum 2011
Unni Venke Holm: Stalsberg Skolemusikkorps, Gamle Modum 2015
Informasjon fra Jon Mamen

Ola Uhlen:

Kampen om tungtvannet og Gullik Sandsbråten

Mamma fortalte meg en gang at vi har en slektning som ble drept under bombingene på Vemork under 2. verdenskrig. Han hadde ikke rukket å komme langt nok inn i bomberommet før det smalt. Det som gjorde mest inntrykk på meg, var at de hadde funnet hånden hans med giftingen på, og slik visste de sikkert at han var blant de omkomne.

Slektningen vår het Gullik Sandsbråten og var min mormors onkel. Gullik hadde flyttet til Rjukan og fått jobb ved den nye fabrikken til Norsk Hydro. Han giftet seg med Klara Haugen fra Snarum i 1929,

Gullik Sandsbråten.

Foto: Ukjent

og hadde fått tak i en hyggelig leilighet til dem rett på andre siden av elven med utsikt rett mot fabrikken. Det var et rødt hus med fire leiligheter på adressen Våer nr. 14. Utrolig nok finnes huset fortsatt. Jeg tror jeg vil ta meg en tur til Rjukan snart for å se det med mine egne øyne. Huset lå så bratt til at det var boltet fast til fjellet med kjettinger.

Gullik var heldig som hadde fått jobb ved fabrikken, og han ble etter hvert arbeidsformann. I 1930, året etter at han giftet seg, fikk de datteren Marit. Hun var 13 år da faren ble drept i 1943. Nå er hun 85 år, og jeg ble imponert over hvor godt hun husker alt som skjedde, og hvor mange detaljer hun kom på den kvelden vi satt og snakket sammen. Hun måtte gjenoppfriske de vonde opplevelsene da jeg intervjuet henne om dette, men gav uttrykk for at det også var fint å fortelle og bidra til at historien ikke blir glemt.

Det er torsdag 16. november 1943. Gullik Sandsbråten har egentlig fri, men må et ærend innom fabrikken på morgenen. Marit skal på skolen, og det passer seg at de to tar følge ned bakken fra huset. Det tidlige snøfallet har lagt et hvitt teppe over landskapet. Hun har den mørkeblå ullkåpen med pelskant på. Gullik har en gråaktig tweed-dress, slik mange av arbeiderne brukte – og en sixpence på hodet. Han likte å pynte seg, så et slips eller en sløyfe var alltid på plass. Marit husker godt at de sa adjø til hverandre der de skulle hver sin vei. Det var siste gang hun så faren sin.

Rundt klokken 11 går alarmen. Lyden av sirener som varsler flyangrep, har de hørt flere ganger før. Gullik har i mellomtiden kommet hjem, men han er sanitetssoldat og skal møte på fabrikken med gassmaske og annet utstyr når alarmen går. Han finner sammen utstyret og skynder seg mot fabrikken.

På skolen beordrer læreren elevene ned i kjelleren. Det er ikke noe bomberom der, men det er lagt sandsekker foran vinduene, så kjelleren er det tryggeste stedet de kan være. Bombene begynner å falle ca. 11.45. Marit forteller at elevene la seg ned på gulvet. Hun ble liggende halvveis oppå venninnen, Mildrid Pedersen, som hadde en sort myk plynjakåpe. Hun husker at hun boret ansiktet ned i den myke kåpen og fant en slags trøst i det. De to var like gamle, og Marit kommer aldri til å glemme henne.

Ved fabrikken rekker Gullik bare å komme inn i den første delen av bomberommet før det sprenget, og han blir knust av taket som ramler ned.

I kjelleren på skolen er læreren deres, O. K. Bøen, flink til å holde roen. Han sier de ikke skal være redde, for det er sikkert tyskerne som skyter med kanonene et stykke unna. De blir ikke liggende så lenge i den mørke kjelleren, kanskje 40-50 minutter. De kunne høre at bombene kom i puljer utenfor, og høye smell fra bombene når de traff bakken. Kraftige lysglimt nådde inn til elevene i kjelleren. Det var som

Marit Sandsbråten Rottenberg forteller om faren sin.

Foto: Ola Uhlen

et inferno av støv og ild, og hun kan huske at hun hadde støv og sand i munnen.

Da det hele var over, får elevene gå ut. Den hvite nysnøen var nå blitt svart av aske, og hun kunne se flere brennende hus. Moren hennes ventet på henne utenfor, og var sjeleglad for at hun var i god behold. De var redde for å gå hjem. Både av frykt for hva som kunne vente dem der, og hva de kunne oppleve på veien hjem. Da de kom hjem, kan Marit huske at det var knust glass over alt. Vinduer, porselen og kjøkkenutstyr var knust. Alt var smadret, med unntak av soverommsmøblet, som Marit bruker den dag i dag.

Hun gikk rundt huset for å se, og fant to gullklokker i snøen utenfor det knuste vinduet. Det var Gullik som hadde vært tidlig ute med å kjøpe julegaver. De hadde ligget i et skap på kjøkkenet. Luftrykket må ha slynget dem ut av vinduet, og det var et hell at Marit fant dem. Hun visste at de skulle få noe ekstra fint til jul dette året. Hun lurer fortsatt i dag på hvordan klokkene hadde kommet seg ut av både skap og innpakning der de lå i snøen, men antar at det skyldes luftrykket.

Etter litt kom det to politimenn sendt fra lensmann Karl Nordli. De tok med Marit og moren hjem til Nordli, der de fikk lov til å sove over. Marit kan huske at hun fikk en barneseng å sove i, men at hun ikke sov hele natten. Neste dag hadde Nordli og en venn som het Landstad, berget likene. Gullik ble

identifisert ved at de fant hånda hans med giftingen på. Senere laget moren hennes anheng til ringen, som Marit fikk i konfirmasjonsgave.

Under begravelsen ble kisten til Gullik plassert i Snarum kirke. Dette var høyst uvanlig, da kistene vanligvis ble plassert i kapellet. Grunnen til dette var at han var et krigsoffer. Kisten skal ha vært veldig lett, da kroppen hans hadde blitt så ødelagt.

Hvem var egentlig Gullik Strandbråhen? Han ble født 13. januar 1895 i Sigdal. Han giftet seg med Klara Haugen, og sammen fikk de datteren Marit Rottenberg (født Sandsbråten). Gullik hadde gått på handelsskole, og tok korrespondansekurser. Han var også lagfører i hjemmestyrkene, og ble rekruttert av sin venn, lensmann Karl Nordli fra Sysle. Her deltok han på fritiden, og de dro ofte opp på Hardangervidda i helgene. Marit kan huske at han kjøpte seg sykkel, selv om veiene der ikke var egnet for det. Han kjøpte den fordi han skulle på «fisketur» på vidda, og syklet dit. Deres oppgave der var å plukke opp britiske forsyningsdrapp og ellers trene seg opp til strid. Han ble 48 år gammel.

Marit vet at de dramatiske hendelsene på Rjukan har preget henne hele livet. Å miste en av foreldrene i begynnelsen av tenårene, er ingen spøk og hun har brukt lang tid på å bearbeide. Likevel har hun funnet mye på hvorfor det akkurat der og da, ikke opplevdes så fælt som man kanskje skulle tro. De aksepterte det som hadde skjedd. Marit tror det var fordi

Noen hus etter bombingene.

Foto: Ukjent

Bautaen ved Heggen kirke over falne fra Modum. Gullik Sandsbråten er en av dem.

Foto: Ola Uhlen

det var så mange de kjente som hadde mistet noen, og at det kanskje er noe i uttrykket «felles skjebne, felles trøst.» Hun husker folk i Rjukan fortalte om en mann som hadde mistet både kona og det ene barnet de hadde. Huset hadde brent ned. Han hadde stukket hendene sine i snøen for å vaske seg, og så hadde giftingen sklidd av fingeren hans og blitt borte. Så hadde han mistet den også. Han hadde virkelig mistet alt. Slike historier om mennesker som hadde mistet enda mer, gjorde nok egen sorg litt lettere å bære.

Marit og moren flyttet tilbake til Snarum. Det var morfar Nils Haugen som kom og hentet dem i Rjukan bare noen dager etter bombingene. Gullik og Klara hadde avtalt at det skulle bygges en kårbygning på gården når de var klare for å flytte dit. Der skulle egentlig foreldrene bo. Nå ble i stedet dette huset bygget til Klara og Marit. Marit giftet seg etter hvert med en sveitsisk advokat, og bodde mange år i Zürich med ham og deres tre barn. På sine eldre dager flyttet hun tilbake til Snarum og bor nå i det huset som ble bygget til henne og moren.

Gullik Sandsbråten har, sammen med flere lokale ofre, fått navnet sitt på bautaen ved Heggen kirke i Vikersund. Ved dette minnesmerke holdes det tale hver 17. mai.

KILDER:

Tidsvitne og slektning Marit Rottenberg
Kampen om tungtvannet (TV-serien)

Arnt Berget:

Tre dampskip ved Vikersund brygge 1920

Vikersund brygge var svært viktig for dampskipstrafikken på Tyrifjorden, for her bunkret skipene kull. Kullet kom med jernbanen og ble trillet i trillebår ned til brygga. Et fotografi fra 1920 viser tre skip ved brygga samtidig. Det er D/S Jarl, D/S Grev Wedel og så ser vi litt av skorsteinen på D/S Høvding bak Grev Wedel.

Først på 1900-tallet var tilgangen på tømmer fra Storelva så stor at Grev Wedel trengte assistanse med tømmersepingen fra Storelva til Vikersund. Derfor fikk Drammen trelasthandlerdireksjon bygd slepebåten D/S Jarl på Glommen Mekaniske Verksted i Fredrikstad i 1911.

D/S Jarl gikk sin første tur i Tyrifjorden med tømmergrimer fra Storelvas utløp til Vikersund i mai 1912 og fortsatte hver sommer fram til 1930. Da ble den frakta på Krøderbanen til Krøderen, der den gikk med tømmerselep mellom Gulsvik og Krøderen til den sank i 1935. Den ble hevet og fortsatte med tømmersepingen fram til 1960. Uvisst på hvilket tidspunkt ble dampmaskinen erstattet med en 150 hk Saab dieselmotor. Jarls siste skipper var Johan Bakken.

D/S Grev Wedel ble bygd på Nyland Mek. Verksted i 1875. Den kom i deler med jernbanen til Vikersund og ble satt sammen på slippen ved saga. Den dro tømmergrimer fra Storelva til Vikersund i nesten 80 år. Sommeren 1949 satte den rekord ved å

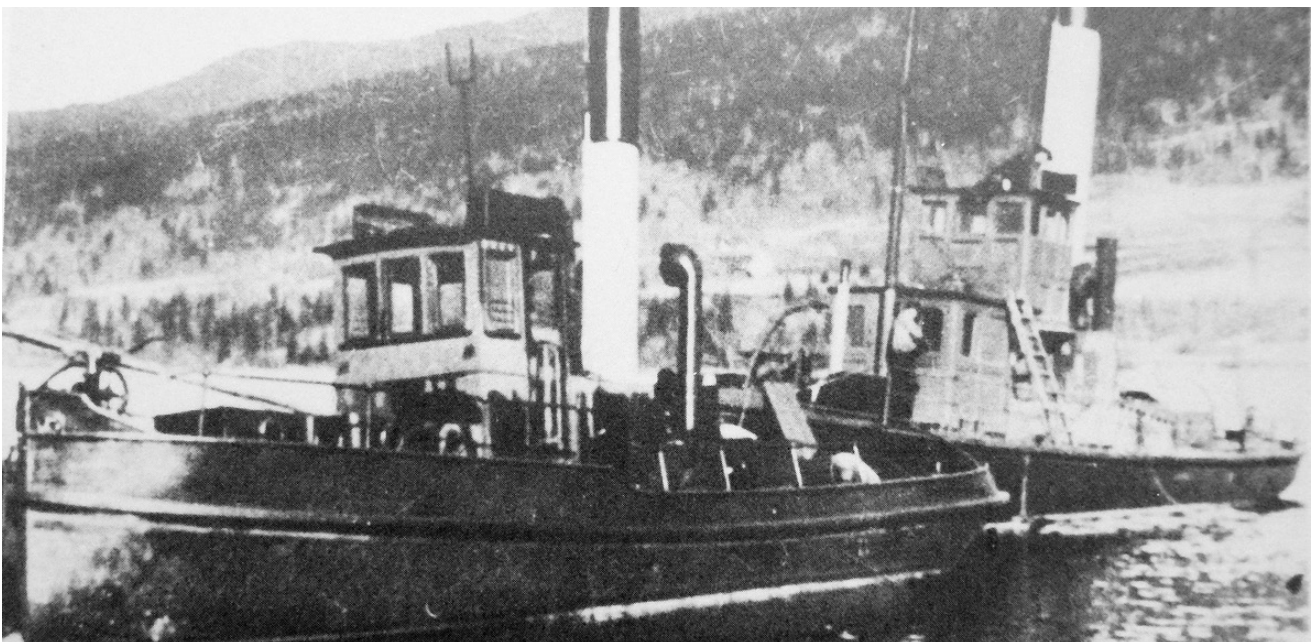
slepe over 2 millioner stokker over fjorden til Vikersund. Skipper de fleste åra var Karl Johan Ruud, også kalt «Dampbåt Karl». I tilfelle krig hadde båten lov til å frakte 80 personer. Den hadde salonger for 1. klasse. De ble hver vår og høst benyttet av tømmerdireksjonen, som hadde tur på fjorden med servering av rakefisk og akevitt.

Sommeren 1890 var Keiser Wilhelm av Tyskland med sin sønn prins Heinrich og Kong Oscar av Sverige-Norge med sønnen kronprins Gustav prominente passasjerer på Grev Wedel.

D/S Høvding ble bygd ved Kristiansands Mekaniske Verksted i 1882. Det var en kombinert gods- og passasjerbåt i stål og tre. Den ble fraktet med jernbanen til Vikersund. Den tok 40-50 passasjerer og gikk i rute på Tyrifjorden, Holsfjorden og Steinsfjorden fram til 1924. Båten hadde skorstein som kunne vip- pes ned når den gikk under Sundøybrua og inn i Steinsfjorden. De siste åra slepte den tømmer til den kantret ved Vikersund bru. Vraket av den ligger med bunnen opp i fjorden utenfor sentrum av Vikersund.

KILDER:

Asbjørn Jakobsen: *Med nikkel i lasten*.
Historieboka.no
Skiptsfarts-forum.net
Jan Halvorsen, Krøderen.

D/S Jarl, D/S Grev Wedel og D/S Høvding (delvis skjult bak Grev Wedel).

Foto: Buskerud fylkesarkiv

En gammel moing forteller om værket og Markus Thrane

I avisa Fremtiden for fredag 19. februar 1909 forteller avisas medarbeider om et møte med Ole A. Aasen, som hadde vært arbeider ved Blaafarveværket. Artikkelen er signert –ns, som kan være redaksjonssekretær Hans Amundsen. Møtet fant sted i Hokksund, hvor Aasen da bodde. Aasen forteller om oppvekst og arbeidsliv ved Blaafarveværket, og spesielt forteller han om møter han hadde med Markus Thrane. Vi gjengir et utdrag av intervjuet her og supplerer med noen opplysninger fra arkiv om hans liv og familie. Aasen kan synes å uttale seg negativt om sin gamle arbeidsplass. Jeg tror hans inntrykk er preget av verkets siste tid, med konkursen i 1849 som den store ulykken.

(Innledning og kommentarer ved Jon Mamen)

Gamlen er 89 aar, rask og rørig, og eier en meget god hukommelse. Han fortalte at han hadde begyndt paa Modums Blaafarveværk den 30. april 1832, altsaa 12 aar gammel. Værket var omkring den tid i god gjænge. Det eiedes av et tysk selskap Wegner & Bennecke og sysselsatte ikke mindre end 1100 arbeidere.

Kommentar: Ved hjelp av folketellinger, kirkebøker og andre kilder har det vært mulig å finne en god del fakta omkring denne Ole Aasen. Han var født på plassen Aasen under Fossum. Denne plassen lå sør for Doktorgården på Nymoen. Plassen Aasen ble brukt av samme slekt i flere slektledd. Ved folketellingen i 1801 var plassen bebodd av Ole Aasens farfar, som også het Ole Andersen. Han var 36 år gammel, husmann og sagbruksarbeider. Han var gift med Eli Andersdatter, 33 år. De hadde to barn, Ingeborg på 14 år og Anders på 12 år.

Denne Anders Olsen tok over plassen da faren døde i 1835. Han giftet seg i 1818 med piken Ingeborg Jensdatter, som da var 18 år gammel. Anders Olsen var arbeider ved Blaafarveværket. Deres eldste sønn ble så Ole Andersen, som artikkelen handler om. Vi møter Ole Andersen i arkivene i det han blir døpt i Nykirke i 1820. Han var født 8. august og ble døpt 20. august. Anders og Ingeborg fikk 4 barn til. Men 27. januar 1834 døde Ingeborg Jensdatter. Ole gikk i sitt fjortende år. Alt som tolvåring begynte han altså sin yrkeskarriere på Værket.

Så går vi tilbake til Fremtidens intervju:

Før jeg lar gamlen meddele enkelte spredte træk av Thranes færd ved værket, vil vi se lit paa hvordan arbeiderne hadde det deroppe i de tider.

Ole Andersen Aasen.

Foto: Fremtiden

– Hva var lønnen, spør jeg den gamle.

– Aa, som 12 aars gutter maatte vi arbeide for to daler maaneden. Ved hvert aar fik vi en halv dalers tillæg i maanedslønnen, som dog ikke oversteg 5 daler for alminnelige arbeidere.

– End arbeidstiden?

– Klokken 4 om morgenen gik en vægter rundt omkring til arbeidernes huse og banket paa vinduerne. Det var tegnet til at de skulde staa op. Kl 5 begynte arbeidet paa fabriken og saa arbeidet vi til kl 5 efterm. Derpaa fik vi en halv times hvil, vi gutter, for siden at gaa paa værkets skole til kl 8.»

Kommentar: Ole Aasen gikk altså på Værkets skole på Nymoen. Ole Irgens var lærer ved Nymoen skole. Ole gikk også for presten og ble konfirmert i Nykirke i 1834. Presten Beck førte ham som nr 4 av guttene med karakterer meget godt og udmerket godt.

Ole Aasen ble altså verksarbeider. Den 3. oktober 1841 giftet han seg med piken Kari Pedersdatter, som var fra Jevnaker. Ved Værkets folketelling i 1846 bor denne familien i boligen Hougfos No 6/Øvre Møllestue. Da hadde de fått to barn. I alt skulle sju barn vokse opp i denne familien.

Vi går tilbake til intervjuet med Ole Aasen.

– Var det strengt at arbeide ved værket?
– Det var tungt og streng straff for den mindste forsømmelse. Før 18 aarsalderen fik vi tamp, dersom vi hadde opført os paa en maate, som ikke passet for ledelsen, og ældre folk blev straffet paa lønnen. De blev trukket 12 skilling for hvert tilfælde, hvilken sum blev formændene til del som et extra gratiale. Det var ogsaa formændene som ilagde mulkter, og var de riktig flinke, kunde det extrabeløp de paa denne maate tok ind, andra sig til henimot 10-20 daler om aaret. For den lave løn maatte vi holde os kost og klæder selv, huse holdt fabriken. Hver familie hadde en stue, samt et kjøkken, som de maatte dele med en anden familie. Med kosten og klæderne blev det selvfølgelig bare saa som saa. Somme var saa fattige ved værket at de manglet mat.

Der fandtes flere, som kom med bær i mattinerne sine til middag – de var grænseløst fattige. Andre, som var bedre stillet, gav dem lit av sin mat, og det blev en skik for de fattigste at tigge ved maaltiderne. De kom da mot en med henderne foldede. – et trist syn. Og hvad klæderne angaar, var de ikke bedre. Ja, der fandtes ikke mer end to mand av arbeiderne paa hele Nymoen, som var saapas klædt, at de kunde gaa i kirke, og det var'n Anders Hansen og Arne Persen.

Kommentar: I arkivet fra Blaafarvøværket kom jeg over en søknad fra Ole Andersen om lønnsforhøyelse. Søknaden er støttet av en uttalelse av Johan H. Høst.

«Atter vover jeg at fremkomme med ærbødigt Ansøgning til det ærede Værk, om en liden Forhöielse i min Lön, lig den de ældre Tømmer mænd erholder, nemlig 7 Spd. pr. Bergmaaned, da jei gjør mig Haab om, i et hvært Tilfælde, nu, at kunne forsvare mit Arbeide saa fuldstændig som de övrige Tömmermænd her ved Værket, i Haab om, at det ærede Værk ei finder denne min Anmodning ubillig, gjør jei mig Forhaabning om Bönhörelse. –

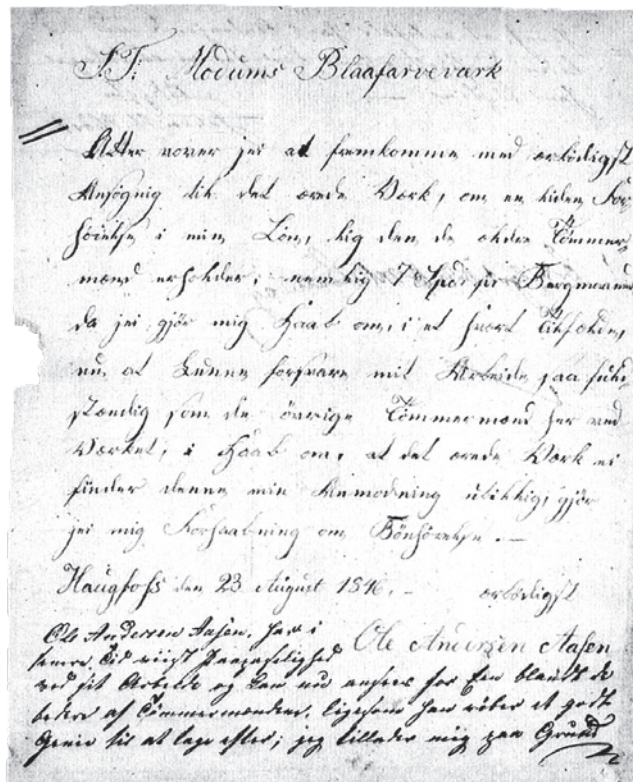
Haugfoss den 23 August 1846. Ærbødigt
Ole Andersen Aasen

Ole Andersen Aasen, har i senere Tid viist Paapasselighed ved sit Arbeide og kan nu ansees for Een blandt de bedre af Tömmermændene, ligesom han röber et godt Genie til at tage efter; jeg tillader mig paa Grund heraf at anbefale hans Andragende med en liden Forhöjelse i hans Lön, for ei at betage ham Lösten. –

Johan H. Høst»

Vi går igjen tilbake til intervjuet med Ole Andersen Aasen og til arbeidskonfliktene og til møtene med Markus Thrane.

– Var der nogen arbeiderurolighet paa værket nogengang?

Søknad fra Ole Andersen Aasen om lønnsforhøyelse.

Blaafarvøværkets digitale arkiv, dokument 53574, sammenholdt med den aotograferte originale søknaden.

– Ja, i 40-årene kom der til streik, fordi arbeidstiden blev forlenget med en time. Det hjalp dog ikke arbeiderne. Fabriken sultet dem til underkastelse. De hadde ingen forening og meldte sig til tjeneste igjen en efter en.

– Hva gjorde De paa værket, herr Aasen?

– Jeg var snedker, hjulmaker og gjorde ellers forskjelligt.

– Og fra snedkerværkstedet lærte De at kjende Thrane?

– Ja, han kom ofte ind paa værkstedet til os og slo av en passiar. Jeg husker spesielt, at jeg en gang lavet en spadserstok til ham, som han var svært glad i.

– Husker De hvordan Thraane saa ut?

– Ja, han var sped og mørk med rammende sort, tæt haar. Jeg husker spesielt, at han var meget nærsynt. Paa den tid han var lærer, gav han indtrykk av at være meget trist og indesluttet.

– Han holdt aldrig møter med arbeiderne dengang?

– Nei, men det hendte at han i et lyst øieblik slo av en passiar med os paa snedkerværkstedet.

– Hva var det saa, han talte om?

– Aa, siger gubben og faar et livlig udtrykk i ansiktet, det var naa mest om at smaafolka hadde det kleint, da!

Man kan vel gaa ut fra at Thrane av det han saa av elendigheten på Modums blaafarvøværk mottok

indryk, der næret hans senere agitativirksomhet og fik harmen over det bestaaendes uretfærdighet til at flamme hos ham. Nok er det, han glemte ikke værket, men stiftede senere en forening der, som talte ca. 150 medlemmer.

Det vil være bekjendt, at med Modums blaafarvæverk stod det ikke godt til i det sidste av 40 årene, og Aasen fortalte, at Thrane blev nødt til at reise fra stedet paa grund av manglende arbeide. Den 14. oktober 1848 blev der avskjediget 800 mand ved værket, som da gik over til anden virksomhet. Aasen var blant disse 800 og maatte søke ut i verden efter arbeide.

Vaaren 49 traf han sammen med Thrane paa Horten, hvor han stiftet en forening. I Horten og paa Moss beklaget Thrane sig over den store drukken-skap blant arbeiderne og uttaler at den som drikker, «ikke skal beklage sig over de høieres tyranni, thi de er selv sine værste tyranner».

Kommentar: I thranitterforeningen som ble dannet ved Blaafarvæverket ble både far og sønn Aasen medlemmer. I lensmannens liste fra 1851 står både Anders Olsen Aasen fra Fossumie og Ole Andersen Aasen fra Haugfoss. Han var da tydeligvis tatt inn på Værket igjen, etter fraværet i Horten.

Noe seinere flyttet Ole Aasen med sin familie, først til Hasselverket i Skotselv, og siden til en plass under Hoen ved Hellefossen. Ved folketellingen i 1865 er han ført som

forpakter og bosatt på Hoenseie med kone og sju barn. I 1875 er han benevnt som strandsidder.

Ole Andersen Aasen døde 30. april 1911. Han oppholdt seg da hos sin datter Otilie Frise, som var gift og bodde på Gulsbogen. Han er nå benevnt som forhenværende dampsgmester. Flere av barna bodde i Hokksund, og navnet Aasen lever videre der.

Avslutning. Bildet Aasen tegner av sin gamle arbeidsplass virker ganske negativt. Tiden fram mot konkursen hadde nok satte sterke spor i minnet. I tillegg må vi også tenke på at den nye arbeiderbevegelsen, som avisa Fremtiden representerte, heller ikke ønsket å idyllisere fortiden. Håpet lå i fremtiden, som avisas navn gir uttrykk for. I 1909 rådet fremtidsoptimismen. Fortiden hadde en lagt bak seg. Aasens bidrag er med å tegne et bilde hvor fortiden var svart, mens fremtiden var lysende hvit og full av håp. Dette bildet passet det for avisa å presentere. Men Aasen har mange minnebilder fra Blaafarvæverket som vi gjerne kan løfte fram, i kontrast til en tendens mot å idyllisere fortiden.

KILDER:

Fremtiden 19.2.1909

Digitalarkivet: Folketellinger og kirkebøker for Modum og Øvre Eiker

Erling Diesen:

Lockouten i treforedlingsindustrien i 1907

Den første lockouten i treforedlingsindustrien fant sted i 1907. Papirfabrikker hadde vi hatt her i landet fra ca. 1860-årene. De første fagforeningene innen papirindustrien blei stifta i 1890-årene. Men en omfattende organisering av arbeiderne i denne industrien fant sted først i 1906. Foreningene på Drammenselva, Katfos, Embretsfoss og Skotselv blei alle stifta i 1906.

I 1907 kom det til en konflikt. Mange forhold lå bak. En episode sørget arbeiderne ved Embretsfoss for. De ba ledelsen om fri 1. mai. Ledelsen sa nei, men karene tok fri likevel, og ledelsen stengte frabrikken. Tidspunkt og varighet for utestengingen var forskjellig for de fire fabrikkene. Ved Drammenselva varte lockouten bare fra 10. til 17. august.

I Geithus Fagforenings 50-årsjubileumshefte sies det om denne konflikten:

«Lockouten, som varte fra 10. til 17. august, var for øvrig den første påkjenningen foreningen hadde. Samholdet var etter omstendighetene godt, og arbeidskampen etterlot ingen nevneverdige sår.» Dette er nok en litt for skånsom omtale. Det var tøft nok mens det sto på.

Fremtiden hadde flere oppslag.

Fremtiden

31.7:

Skal Gjeithus holdes gaaende med blokadebrydere?

Oplandske Tidende ved at berette at ifølge telefonmeddelelse fra Gjeithus Papirfabrik skulde man der tænke paa at holde

fabriken gaaende med den del af arbejdsstokken som ikke var organiseret. Derfor skulde fabriken ikke ha opsagd de uorganiserede, men kun de der stod i fagforeningen. Over 100 mand havde faaet opsigelse. Bladet formener, at fabriken da agter at fortsætte virksomheden i saa stor udstrækning som arbejdsstyrken blir.

Vi kan dog ikke tænke os muligheden af, at saa vil ske. Vissnok ved vi at der er ikke saa faa arbejdere ved Gjeithus, som ikke vilde gaa ind i organisastionen, men der er dog et langt skrit derfra og til at optræde som blokadebrydere. Dette tror vi ikke de uorganiserede arbejdere ved Gjeithus vil.

Thi det maa staa klart for enhver, at naar fabriken lockouter de organiserede arbejdere for at knække arbejderorganisationen i det hele, saa vil en støtte af en saadan fabrik ved at yde den arbejdshjælp, saa at den kan fortsætte bedriften med uorganiserede folk, være at falde sine kamerater i ryggen, hjælpe arbejdsgiverne i at tilføie arbeideren skade. En saadan handling vil derfor ta sig ud som almindelig streikbrydertjeneste i folks omdømme.

Og til dette tror vi ikke de uorganiserede arbejdere ved Gjeithus vil bruges til. De har for megen æresfølelse til det. Skulde noget slikt ha været paa tale, saa anser vi dette som et udslag af, at de ikke har forstaaet stillingen helt ud, men at de troede at der var annerledes ved lockout end ved streik. Men vi gjentar, at det vilde selvfølgelig være i alle fabrikers interesse, der har lockoutet sine folk, at holde dem gaaende med uorganiseret kraft. Kunde de det, saa vilde de opnaa at bekjempe arbejderne effektivt uden at de selv led nogen skade. Det er netop skadens størrelse for arbejds-giverne, som er arbejderens vaaben, og jo større den har udsigt til at bli, desto medgjørligere blir de. Den arbejder, som derfor sørger for, at fabrikerherrens tab formindskes, den staaar sammen med arbejdsgiverne mod kameraderne.

Dette bør man forstaa. Derimod er det ikke blokadebrydning at arbeide ved de fabriker, der ikke har erklæret lockout, selv om eierne staaar i arbejdsgiverforeningen. Men de fabriker, hvor lockout er erklæret, forventer vi helt stanser, naar opsigelsesfristen er ude, ligesaavel Gjeithus som de andre.

Hvis derfor ikke de uorganiserede arbejdere ved Gjeithus vil ta de følger, der følger med at være blokadebrydere, saa faar de ogsaa slutte arbeidet til nævnte tid og sørge for at opsi sine pladse, hvis det ikke alt er gjort.

Alt dette er skrevet under forudsætning af, at «Opl. Tid.»s meddelse medfører sandhed.

Vi venter dog nærmere meddelelse.

Fremtiden

14.8:

Fra Gjeithus

meddeles os at 29 mand gaar arbejdsgiverne tilhaande under lockouten. Da der er stor rift efter at faa deres ærede navne at kjende hidsættes disse:

Andr. Martinsen, Myhra

Joh. Helgesen, do

Andr. Olsen, do

Hans Aug. Andreasen

Elling Disen

Karl Olsen

Kristoffer Hovland (Kjemperud)

Ole Bjølgerud

Karl Knudsen

Jacob Andersen

Johan Hovland

Martin Disen

Magnus Johansen

Joh. Magnusen

Per Skougen

Joh. Hansen, Hamremoens

Hans Johansen, do

Nicolai Pettersen

Karl Slottet

Joh. Kalager

Per Hamremoens

Andr. Alfheim

Karl Holm

Karl Torvaldsen

David Samuelsen

Anders Lium

Jens Bakke

Andr. Formoe

Adolf Olsen

Fremtiden

15.8:

Fra Gjeithus. Fem nye. En ny religion

I den liste over de 29 mand ved Gjeithus, der optræder som blokadebrydere, var indløbet to fejl, idet der i stedet for Karl Torvaldsen skulde staa L a r s Torvaldsen, og istedetfor David Samuelsen, skal staa David D a v i d s e n.

End videre meddeles, at igaar blev denne

liste forøget med fem navne nemlig:

Hans Andr. Olsen

August Pettersen

Petrea Møller

Mina Nikolaisen

Otilie Nikolaisen

Man fortæller, at en flerhed af disse folk har sagt at hjælpe arbejdsherrene i kampen mod arbejdskamratene af religiøse grunde.

Hvilken religion disse folk bekjender sig til kan vi ikke fatte. Den kan i saa fald ikke være bygget verken paa Koranen, Bibelen eller Buddha, thi alle disse hævder, at man ikke skal forraade sine kamerater eller søge en vinding for sig selv til andres skade. Ja endog hos vore forfædre i hedningetiden hadde man følgende læresætning:

«Sin ven skal man være en ven, men ikke sin vens fiendes ven».

Demonstrasjonstog fra Geithus til Åmot kristihimmelfartsdag 1907. Fagforeningene ved Embretsfoss, Haugfoss, Kongssagene, Katfoss, Geithus og Westad samt Bakke arbeiderforening deltok. Det ble holdt taler av stortingsmann Buen og sekretær Kalgreen fra Arbeidsmannsforbundet.

Foto: Modum Arbeiderparti 100 år. 1904-2004. En beretning om de siste 25 åra

Altsaa hvilken sekt de 34 paa Gjeithus hører til kan ikke vi forklare; kun det skjønner vi, at de maa bekjende sig til en mer ufuldkommen religion end endog de fleste af hedningsfolkene.

Vi vil derfor henstille til Modums missjonsforeninger at sende nogle missjonærer til Gjeithus, thi som man ser trænger disse 34 ganske anderledes til omvendelse, end de folk i Kina og Zulu.

Ved Bønsdalens fabriker i Eidsvold var der ogsaa dem, som af religiøse grunde ikke vilde staa i sin fagforening – ogsaa en underlig opfatning af kristendom – men da disponenten bad dem arbeide paa det vilkaar, at de, som stod i fagforeningen skulde melde sig ud og heller ikke yde bidrag til kameraterne, da sa de alle et *e n s t e m m i g t n e i*. Og netop de religiøse advared sterkest mod at forraade sine kamerater. De vilde staa sammen alle som en, de tog sin kristne tro og kjærlighed med sig i denne kamp og sang derfor med haab om at Vorherre vilde være med dem: «Vor Gud han er saa fast en Borg.»

Vi finder, at vilde dra denne sammenligning mellom disse to slags arbeidere. De paa Eidsvold tar sin Gud i sind og støtter sine brødre, de paa Gjeithus søger i ly af religiøse flokler at falde dem i ryggen.

Fremtiden

16.8:

Modum: 800-1000 mennesker paa mødet igaar «Vi skal bare se paa dem»

Uh, disse foredrag. Om man havde Mimers brønd at øse visdom af, saa vilde man ikke kunde skaffe visdom nok til

stadig at holde sit forraad vedlige til disse idelige tapninger ved alle disse foredrag. Man tygger sig selv op. Gransker rundt i hukommelsens inderste kroge for at finde noget nyt at gi de aandelig hungrende som ny og frisk føde.

Dog socialismens evige sandheder forblir dog altid nye for det norske folk selv om forkynderen føler, at han er et skrøbelig kar til at fremstille dem paa den heldigste maade.

Det er med disse sandheder som med en del av Bibelens gamle, de blir mer og mer kjære desmere man grubler over dem, desmere man forklarer dem.

Vore kjempende kamerater paa Modum vilde ha meg derop og tale.

Hva skulde jeg der, jeg som har talt og prædiket der i saa mange herrens aar. Hva skulde jeg gi disse folk, som jeg kjendte, og som kjendte mig saa godt. Jeg vred mig undda i det længste, men igaar maatte jeg til.

Saa bar det afsted. Det skulde dog være interessant at se de mænd fra Embretsfos, Gjeithus og Katfos nu, da kapitalens døde haand havde lagt sig over dem. Kunde ikke jeg gi dem noget, saa kunde de gi mig.

Paa Gjeithus station stod Gjeithus og Katfosarbeiderne med fane og musikk og ventet paa toget. – Gaa foran ved fanen, sa *M i c h a e l s e n*.

- Nei, sa jeg, du ved, at høirebladene paastaar at jeg har gjort arbeiderne saa meget ondt, ja at jeg til dels er aarsag til lockouten, at det er bedst at jeg tar en beskjedn plads langt bag i rækken.»

- Her er nok dem, som er sint paa dig, som paa alle socialistiske talere, men det er ikke arbeiderne, og derfor skal du gaa foran i vort tog i dag. Vi vil vise høirebladene og høiregubberne arbeidernes vilje.

- Tak, saa gaar jeg saa stolt som jeg nogen gang har gaaet.

Musiken stemte i Socialisternes Marsch, fanen heistes, og saa toget vi gjennom Gjeithus. Med det samme vi kom til fabriken, hvor de 34 blokadebryderne drev sit verk, saa tiet musiken, fanen sænkedes som ved en begravelse. Den skulde

ikke vaie foran disse folk. Vi saa nogle halvskye ansigter i vinduerne og i dørene. De saa paa os.

«- Der er dem, disse - - Se de ansigterne», lød det bag over rækkerne med medlidenhed og foragt i tonen.

Saa dette er blokadebryderne i aaret 1907. Stakkars folk. Jeg blev bedrøvet over, at mennesker med denne karakter skulde være at finde i det vakre Modum. Jeg havde ikke noget fotografiapparat ellers skulde de blit foreviget. Om nogle aar vild et slikt billede haadt historisk interesse.

Kommen forbi tones igjen «Socialisternes marsch» og «Internationalen» fanen heistes og flere og flere sluttet sig til toget bortover moerne til Stalsberg.

En beruset uorganiseret mand blev straks bortvist af toget.

Da vi kom til Embretsfos Arbeidersamfund var alt folket fra Embretsfos fabriker og Aamodt mødt frem. Et vældigt hurra var hilsenen.

Alle samledes paa en åben plads, hvor E n g s t r ø m ønsket velkommen. Derefter talte jeg saa godt jeg kunde. Et eget indtryk faar man, naar man staar over for en saa stor masse mennesker, hvem arbeidsgiverne har ment a t s u l t e u d. Derfor var mit foredrag blandet af medlidenhed og harme.

Efterpaa talte E n g s t r ø m, M i c h a e l s e n og T a n d b e r g, de tre foreningers formænd, og paalagde kameraterne at holde ud i kampen og ikke svigte sin plikt som kamerat og menneske.

Og bare man saa ud over forsamlingen, saa fik man det indtryk, at her var baade mod og udholdenhed, selv om kampen kom til at vare længe.

De 34 blokadebryderne i Gjeithus var gjenstand for smilende medlidenhed.

En taler ytrede:

«Vi skal møde op ved fabriken, naar de gaar fra arbeidet og se paa dem, bare se, ikke gjøre dem videre fortræd. Det vil være uværdigt for en organiseret arbeider at komme dem nær.»

Dette blev hilset med stormende munterhed og bifald.

Der var mellem 800 og 1000 mennesker til stede, deriblandt en masse kvinder.

Det mest hyggelige var at se disse, saa begeistrede og dog saa rolige staa ved siden af sine mænd fast besluttede paa at dele ondt og godt med disse.

Derpaa hadde Embretsfosarbeiderne «lønningsdag» – udbetaling af organisationens bidrag.

Hvor stor forandring har ikke lockouten foraarsaget paa Modum. Alle arbeiderne sammensluttet til et hele. Kameratskabet frem for alt.

Ved Gjeithus var der, som man vil huske ikke faa, som ikke stod i fagforeningen. Men som vi forudsatte har disse gjort fælles sag med kameraterne med undtagelse af de 34.

Det var derfor en fornøielse igaar at faa konstatere dette. Jeg saa saaledes flere af vaare forhenværende

politiske modstandere, som fulgte toget. Og derfor skal de ha ære.

-geir.

Buskeruds Blad

Den 20.8 kunne «Busken» melde at lockouten var over. Avisen skriver:

«--- Drammenselvøens papirfabriker kunde ikke i dag faa samlet hele arbeidsstyrken, da en stor del ligger ude paa børsanking, dog tror man i morgen at kunde være i fuld orden til at begynde.

Ved Embretsfos, som nu skal i gang efter 3 ½ maanedes stans, har den stedlige fagforenings formand til alles forbauselse fundet paa at lage en ny konflikt. ---

Jeg må jo innrømme at jeg skvatt i stolen da jeg oppdaget min farfars navn blant dem som fortsatte arbeidet under lockouten. Han var en sterkt religiøs mann, aktiv i kirke, misjon og avholdssak. De øvrige på denne lista som jeg husker eller har hørt om, var også aktive i kirka eller i pinsemenigheten. Det er derfor nærliggende å anta at agitasjonen fra arbeidsgiversiden og fra enkelte politiske hold om at fagorganisering skulle være kristendomsfiendtlig, har vært avgjørende for mange på denne lista. For Drammenselvøens vedkommende kan det også ha spilt en rolle at bestyreren Ernst Hjalmar Johansson var en meget avholdt sjef, som hadde stor omsorg for sine arbeidere. Skulle man organisere seg i kamp mot Johansson?

Nå var jo påstanden om at fagorganisering skulle være kristendomsfiendtlig for grov til at den kunne overleve særlig lenge. Således tok det ikke lang tid før min farfar og de øvrige fant sin plass i rekkene. Allerede fra 1911 var min farfar tillitsvalgt i foreningen gjennom flere år. En gang han deltok i sentrale forhandlinger innen Union, hadde Johansson uttrykt større forståelse for arbeidernes krav enn hva de sentrale Union-direktører gjorde. Det forklarer en del om den posisjon Johansson hadde på Drammenselva.

KILDER:

Fremtiden 31.7., 14.8., 15.8. og 16.8.07

Buskeruds Blad 20.8.07

Tore Øhren og Rolf O. Knudsen: Geithus Fagforening 50 år,

11. mai 1906 – 11. mai 1956

Jon Mathisen: Norsk Papirindustriarbeiderforebund 50 år. Oslo 1963

Ingar Kaldal: Papirarbeidernes historie. Norsk

Papirindustriarbeiderforbund 1913 - 1988

Halvor Johansen paa Nymoen – første utvandrer fra Modum i 1839

583

Afgangs-Lister.
Afgaaede fra Sognet formedelst Vortreise.

No.	Navn. Navn.	Alder. Alder.	Haandtering. haantering	Hvorhen bort- reist. hvorhen bortreist	Hvor an- ført i det almindeli- ge Jernre- ises-Re- oister.	Anmerkninger. Anmerkninger.
<i>Nyt Aarsaar:</i>						
1.	<i>Jens Larsen</i>		<i>Jens først på Nymoen</i>	<i>til Nymoen</i>		<i>D. af 24de Decbr. 1838.</i>
2.	<i>Anders Olsen</i>	<i>40</i>	<i>Anders Olsen</i>	<i>til Nymoen</i>		<i>Lidt i Sandfær- d. af 25de Decbr. 1838.</i>
3.	<i>Halvor Johansen</i>	<i>34</i>	<i>gift Mand paa America</i>	<i>Nymoen</i>		<i>D. af 4de Febr. 1839</i>
4.	<i>Halvor Johansen</i>	<i>34</i>	<i>gift Mand paa America</i>	<i>Nymoen</i>		<i>D. af 12de Decbr.</i>

NB. Konen Anne Andersdatter bliver foru igjen.

Gift Mand, Halvor Johansen, er den første registrerte moing med Amerika som reisemål. I Ministerialbok nr. 6 for Heggen, Nykirke, Snarum sokn 1824–1841 på side 584 finner vi prestens notat. Han er person nr. fire som ber om flytteattest det året. Datoen er 15. april. Perioden fra april til juli var den tryggeste tiden for å legge ut på en seilas over Atlanteren. Reisen kunne ta opptil 2 à 3 måneder i verste fall. Her er fotokopi hvor du finner Halvor.

Vi finner den samme Halvor som døpt og konfirmert i kirkebøkene. Han etterlater sin kone på Modum da han i 1839 begir seg ut på turen til Amerika. Med reisepass fra presten på Heggen var han klar for oppbrudd og til å si farvel til kone og Modum. Hvorfor han ville reise, var nok et ønske om et bedre liv. Spørsmålet om hvordan han og flere med

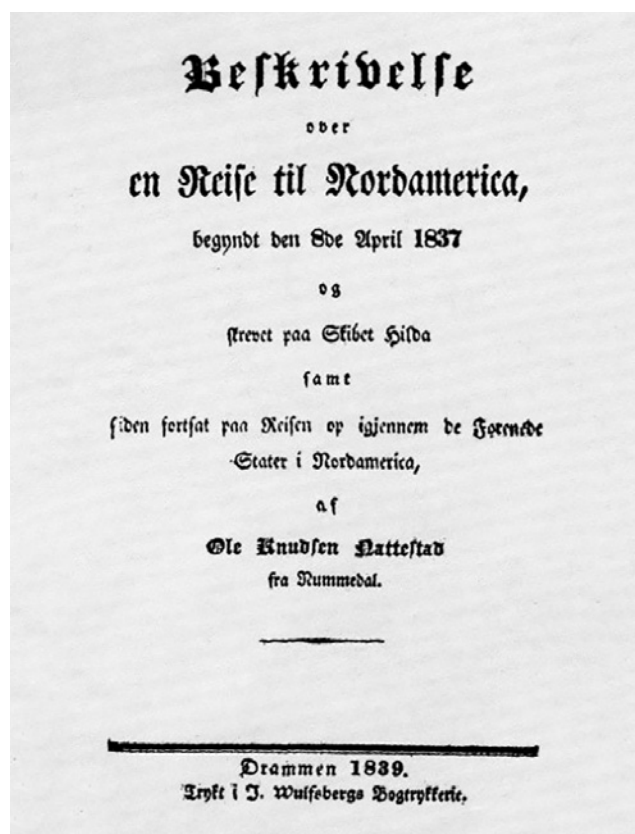
han, fant fram til at Amerika var det rette reisemål, blir en ren spekulasjon. Forfatterens teori er denne: Vi forutsetter at han kunne lese og har kommet over et eksemplar av disse to bøker med de beskrivende titler:

«Beskrivelse over en Reise til Nordamerica, begynt den 8de. April 1837 og skrevet på Skibet Hilda samt siden fortsat paa Reisen op gjennom de Forenede Stater i Nordamerica af
Ole Knudsen Nattestad
fra Nummedal»

En annen bok som kom ut omtrent samtidig var Ole Rynnings

Sandfærdig Beretning
Om America
til Oplysning og Nytte for Bonde og
Menigmand
forfattet av
En Norsk som kom derover i Juni Maaned 1837
Christiania 1838

Boka til Nattestad ble meget populær. Vår mann, Halvor Johansen, kan ha hørt noen fortelle fra boka til Nattestad, eller var han lesekyndig? Numedalen lå jo innen en dagsreise eller to fra Modum på den tiden og historier vandret jo også. At et og annet eksemplar av boka fant veien til Modum er vel meget sannsynlig. Selve boka ble gitt ut i Drammen tidlig på året 1839 av J. Wulfsbergs Bogtrykkeri. Den samme boktrykker visste nok hva han gjorde. Det at det i dag finnes kun to eksemplarer av originalen tyder på stor etterspørsel og at den ble brukt flittig. Interessen for Amerika var tydeligvis stor. (Boka ble trykt opp i 700 eksemplarer i 1995.) Ole Knudsen Nattestad hadde selv fått høre om Amerika på en av sine turer over Hardangervidda til Vestlandet for å handle med sau. Der verserte det mange fortellinger etter at Cleng Peerson dro av sted som første mann til Amerika i 1825.

Boka til Rynning ble like populær som boka til Nattestad. Det fortelles at folk lyttet mer intenst til bøkene enn til prestens preken. Forfatteren er så beskjeden at han kaller seg «En Norsk». Boken ga svar på 13 viktige spørsmål folk stilte seg og er på ca

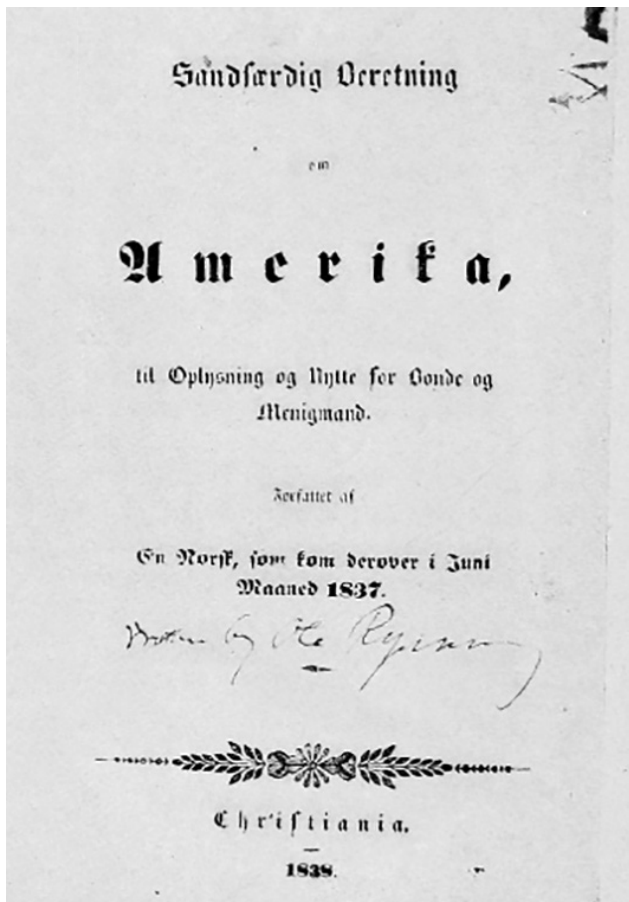
45 sider. I dag er kun ett eksemplar av boken tilgjengelig. Den finnes på nettet. Boka gir svar på de mest relevante spørsmål en stilte seg. Spørsmålene kan vi i dag stusse litt over, men de var høyst aktuelle i 1840-årene.

1. I hvilken retning fra Norge ligger Amerika og hvor langt er det dit?
2. Hvordan ble landet først kjent?
3. Hvordan ser landet ut og hva er grunnen til så mange mennesker reiser dit, og hva kan en leve av?
4. Er det en frykt for at landet snart vil bli overbefolket? Er det sant at regjeringen kommer til å forby flere folk fra å komme?
5. Hvilken del av landet har nordmenn slått seg ned i? Hva er den mest praktiske og billigste måten å komme dit?
6. Hvordan ser landet ut der nordmenn har bosatt seg? Hva koster bra land? Hva er prisene på storfe? Hvor høy er lønnen?
7. Hva slags religion er det i Amerika? Er det noen form for orden eller regjeringen i landet, eller kan hver og en gjøre som han vil?
8. Hva er det for utdanning av barn, og for omsorg for fattige mennesker?
9. Hvilket språk snakkes i Amerika? Er det vanskelig å lære?
10. Er det stor fare for sykdom i Amerika? Er det grunn til å frykte ville dyr og indianerne?
11. For hva slags mennesker er det tilrådelig å emigrere til Amerika, og for hvem er det ikke tilrådelig? -urimelige forventninger.
12. Hvilke spesielle farer er det sannsynlig å møte på havet? Er det sant at de som er reist til Amerika, selges som slaver?
13. Veiledende råd for de som ønsker å reise til Amerika. Hvordan de skal velge skip, hvordan de skal veksle penger; hvilken tid på året og hvilken rute er mest praktisk, hva burde de ta med seg.

I 13 korte kapitler på 38 små sider forteller Ole Rynning, «En Norsk» som han kaller seg, om forholda i Amerika, om storleiken på landet, jordbotn og klima, de enkleste grunntrekka i historia og samfunnsforholda, religionsforhold og fattigvesen, helsestell og språk. Han forteller om de norske settlementa, om priser på jord, fe og nødvendige varer. Her fikk de som tenkte på å utvandre, korte og saklige opplysninger om alle disse forholda. Til slutt gir han råd og advarsel til alle som tenkte på å utvandre:

«I Amerika får man intet uten arbeide.»

Det fantes altså noe litteratur om Amerika. Utfordringen var nok som oftest heller manglende lesekunnskap, dårlig økonomi og liten kunnskap om hva en reise over Atlanteren innebar.

Hvordan kom så Halvor Johansen fra Modum seg til Amerika? Som så mange moinger som fulgte i hans fotspor, før jernbanen nådde Modum, bega han seg til Drammen på apostlenes hester. Drammen var den mest naturlige avgangshavn, noe den forble frem til Christiania overtok omkring 1870.

I 1839 var det flere bekreftede avganger fra Drammen, og Halvor var med på en av dem. Den 12. mai 1839 avgår fra Drammen «Briggen Enigheden» til Göteborg. I en omtale av båten heter det: In 1839, 40 people from Tinn sailed from Drammen on May 12th on the boat «Enigheden» bound for Gothenburg. Fra Göteborg seilte han videre sammen med 37 on board the American ship «Clarissa Andrews» for Boston. They left on June 1st and arrived July 20th. The last 3 passengers sailed on another American ship, also for Boston, together with some people from Stavanger. This party which was led by John Nielsen Luraas, settled in Muskego, as the first Norwegian people there.

I Christiansandsposten 13. januar 1840 finner vi et referat fra turen med «Clarissa Andrews». Stemningen om bord var usedvanlig dårlig. Halvor Johansen Nymoen fra Modum fortalte til skrekk og advarsel fra overfarten. Stemningen om bord usedvanlig dårlig. Han hadde fått plass sammen med 25 andre emigranter fra Göteborg til New York. De første tre dagene fikk passasjerene rimelig med vann, men så ble rasjonene redusert til tre potter - som var

helt vanlig - de neste seks dagene, deretter til to potter og bare én til barn under tolv år.

Etter Den engelske kanal kom de ut i hardt vær, og skuta sprang lekk, slik at de måtte vende tilbake til England for reparasjon. Der ble de liggende i en måned, mens passasjerene ble holdt i båten som fanger. Kapteinen var ikke villig til å la dem komme i land med skipets lett båter. Hvis de ønsket seg i land, fikk de bekoste det selv. Ved avgang igjen ga kapteinen beskjed om at de som nå ikke hadde proviant nok til overfarten, ikke kunne vente noen hjelp fra ham - de fikk heller sulte i hjel. De som ikke godtok det, fikk gå i land med én gang. Da de så omsider var kommet i rom sjø på nytt, sprang båten lekk for annen gang, og nå måtte så vel passasjerer som matroser stå kontinuerlig ved pumpene resten av overfarten. Det foregikk til dels i hardt vær, sjøen vasket til stadighet over dekket, og «de arme Fruentimmer maatte fastsurre» med tau. Som vederlag for arbeidet ved pumpene fikk de noen stykker hver av tørt kjøtt, men det skjedde først på gjentatte oppfordringer.

I tillegg hadde kapteinen en mannevond hund som gikk omkring på dekk og bet både voksne og barn blant passasjerene, mange ganger mens mannskapet sto og lo. Matrosene kunne finne på å skamslå folk blant passasjerene, de kalte dem «djevler» og truet sågar med hammer, hvis det var noen som ikke kunne tilby dem brennevin. Da de endelig kom fram til New York, hadde skrekkeiselasen vart i til sammen 15 uker, nesten fire måneder.

Etter en strabasjøs ferd kom altså Halvor seg til Amerika, hvor han ble i 9 år før han dro hjem til Modum og hentet sin Anne Andersdatter. Sammen melder de utflytting fra Modum. Begge to er ført under året 1848 i listen over utvandrede moinger.

PS. Denne artikkelen bygger på opplysninger som er hentet fra boka «Utvandringen fra Modum 1839-1930» med undertittelen «Fra husmann til farmer på den amerikanske prærie» utgitt i 2016. Denne boka tar over 270 sider for seg utvandrerne fra de skrev seg ut av manntallet hos presten på Heggen til de finner seg til rette i Amerika. Forfatteren har systematisk gått igjennom alle kirkebøkene for Modum og transkribert prestens gotiske notater for perioden 1839 til 1869. Kirkebøkene finnes i Digitalarkivet. I alt 3516 moinger er dokumentert i boka som alle er nevnt med navn og gitt sitt «personnummer» med henvisning til kirkebøker og emigrantlister. Boka forteller historien fra de bestemte seg for å emigrere, overfarten med seil og dampskip, reisen innover i landet, som oftest gikk til Midt Westen. Kapitlene er knyttet opp til de som reiste. Vi finner bl.a. historien til Nils Pedersen Haugen, som ble født på Simostranda i 1847, emigrerte som husmannsgutt og endte som kongressmann med sete på Capitol Hill. Boka forteller historien til en annen glemt moing, nemlig husmannsgutten Hans Andersen Foss fra Gråbekkdalen i nærheten av Kaggefossen, som ble avismann og forfatter med stor suksess blant utvandrede nordmenn. Flere kapitler omfatter amerikabrevene. I eget kapittel omtales 79 unge menn fra Modum, Sigdal og Krødsherad, som sloss i den amerikanske borgerkrigen (1861-65), med livet som innsats og beretningen om 92 moinger som kom tilbake til Norge. Det er i dag antagelig like mange etterkommere av moinger i Amerika som det er innbyggere på Modum, slik at en bør kunne hevde at mang en moing nok har en «cousin» «over there».

Asbjørn Lind:

Kjell Gunnerud (1923-2009)

Kjell Gunnerud.

Foto: Åmot idrettsforening

Kjell Gunnerud er en av Åmot idrettsforenings mest markante profiler. Han kom fra Drammen til Åmot som ansatt i NSB. På Åmot ble han en ildsjel både som aktiv idrettsutøver og som idrettsadministrator.

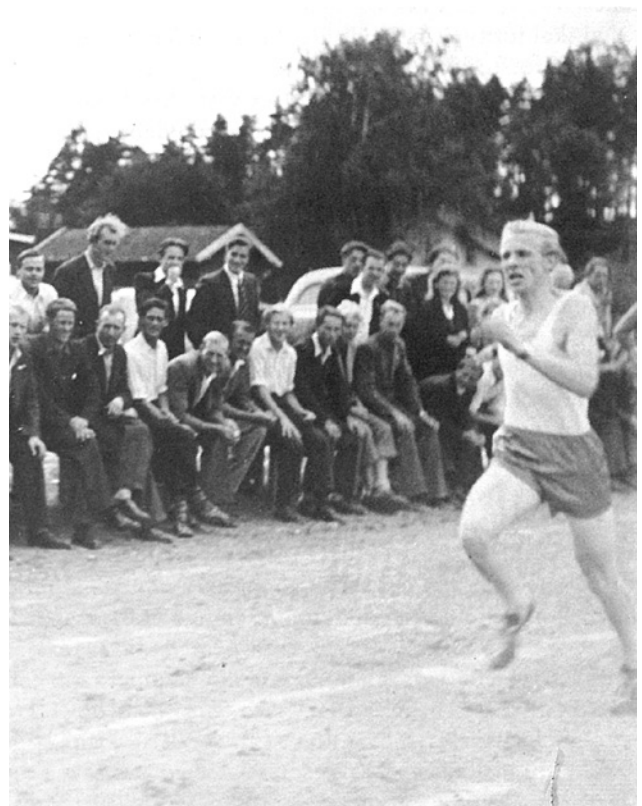
Kjell Gunnerud ble født på Strømsgodset i Drammen 21. mai 1923. Han begynte som bud i NSB i 1940 og kom til Åmot som nittenåring i 1942. Han gikk gradene fra trafikkelev, telegrafist, fullmektig og til stasjonsmester. Han tjenestegjorde både i Skotselv, Geithus og Åmot. Han ble pensjonist i 1985. Da ble Åmot stasjon ubetjent. Kjell Gunnerud var en pliktoppfyllende jernbanemann med stor yrkes stolthet og sterk lojalitet. Han fikk gleden av å tjenestegjøre i De norske statsbaners glansperiode.

Sin idrettskarriere rakk han på grunn av krigen så vidt å begynne på i Drammen før han kom til Åmot. Som friidrettsutøver var han medlem i Hellas og som alpinist i Drammen slalåmklubb. Så kom krigen og satte en stopper for verdifulle år som idrettsutøver.

Da krigen var over, og Gunnerud kom til Åmot, markerte han seg raskt som en meget god mellomdistanseløper. I 1946 satte han personlig rekord på 400 meter i Bergen på 51.8. I 1948 satte han personlig rekord på 800 meter i Krødsherad på 1.59.0. Han hadde sju kretsrekorder for Øvre Buskerud på disse distansene og vant fem kretsmesterskap. Han hoppet også høyde og nådde 1.66. Han var også en lovende alpinist. Han deltok i Skiforbundets slalåmkurs på Norefjell i 1946, sammen med blant andre Per Fossum.

Idrett var hans fritid. Idretten betydde mye for ham, og han brukte mye av sin fritid på idrettsarenaene. Da Gunnerud sluttet som aktiv idrettsutøver, ble han en usedvanlig utholdende idrettsleder både i Åmot idrettsforening, Øvre Buskeruds friidrettskrets og i Buskerud idrettskrets.

Gunnerud fikk tidlig verv i Åmot, og etter fem år som sekretær og ett år som nestformann var han leder i Åmot idrettsforening i hele 13 år (1963-1975). I denne perioden ble det primitive klubbhuset erstattet med et flott og tidsmessig klubbhus i 1975, på folke-
munne visstnok kalt «Kjells hus». Bygget ble reist

Kjell Gunnerud i aksjon i 1946. Her vinner han 400 meter på ny kretsrekord 52,7.

Foto: Åmot idrettsforening

ikke minst takket være rundt 4 500 dugnadstimer. Gunnerud sto aleine for 2 000 av dem, godt og vel et årsverk. I 1969 fikk han klubbens hederstegn, og i 1975 ble han utnevnt til æresmedlem.

Gunnerud var aktiv som idrettsleder i Buskerud krets. Han hadde verv i Øvre Buskeruds Friidrettskrets i 5 år (1947-1951). Noen år seinere var han formann i Øvre Buskerud Friidrettskrets i 10 år (1960-1963 og 1966-1971), I 1971 fikk han kretsens hedersstegn med diplom. I Buskerud Idrettskrets var han formann i 10 år (1975-1985). Både Norges Friidrettsforbund og Norges Idrettsforbund har tildelt ham sine hederstegn.

Gunnerud arbeidet i alle år for at mere penger av tippeoverskuddet skulle gå til idretten. En hjertesak for ham var at idretten skulle være for alle.

Det er en hendelse som sier mye om Kjell Gunne-

rud og hans forhold til Åmot idrettsforening. Åmot IFs fane var kommet bort. Like før han døde sørget han og hans familie for å finansiere og få laget en ny fane, som ble overrakt Åmot idrettsforening ved en høytidelighet på Modumheimen.

Kjell Gunnerud kunne fortjent å få prisen Årets ildsjel.

Da Gunnerud ble pensjonist i 1985 og Åmot stasjon ble nedlagt, ble han intervjuet av Birger Moen i Bygdeposten, Her gav han uttrykk for sine tanker om idrettsarbeid.

Man ofrer seg ikke for idretten. Er man engasjert i idrettsarbeid gir man fullt og helt det en har, uten å tenke timer og dager i idrettens tjeneste. Er man først en sann idrettsvenn, gir dette seg utslag i en kamp til beste for idretten og det miljø man lever i.

Arvid Palmesen:

Vikersundbakken åpnes 1936

Arvid Palmesen (1914-2009) vokste opp i Geithus og på Åmot, men bodde mesteparten av sitt liv på Fjell i Drammen. I det sivile liv var han snekker på Jernbaneverkstedet Sundland i Drammen.

Han var en allsidig idrettsmann med gode prestasjoner i flere grener, særlig i hopp, der han i mange renn var blant de fem-seks beste i distriktet. Han var med i Åmot idrettsforening, der det før og etter andre verdenskrig var et meget godt hoppmiljø.

Palmesen var en aktiv, interessert og respektert idrettsmann og deltok i idrettslivet på mange måter. Han var en inspirator for mange. Ved de store anledninger i sin klubbs historie skrev han flere ganger en prolog.

Da den første store Vikersundbakken skulle innvies i 1936, ble det bare innbudt anerkjent gode løpere. Palmesen var blant dem. Etter rennet skrev Palmesen det diktet vi her gjengir. Redaksjonen fikk diktet av Per Ole Buxrud.

(Innledning ved Asbjørn Lind)

O. Caspersens Boktrykkeri, Vikesund.

1.
Kjempebakken, ---
«kneis med nakken»!
nå i dag den prøves skal.
Trappen stiger,
uff, så diger,
ender den i himlens hall?
«Huttetu», for grøssent «lenne»,
åssen skal vel detta ende?

2.
Stemmer summer,
«løpere, nummer,
herover litt kvikt, litt fort.»
Flasken klukker,
«tørsten slukker»,
«seera» har og sin sport.
Publikum de tramper, stanger,
«kun det beste vi forlanger.»

3.
Ser på skien,
prøver glien,
«gia alt du har av strekk.»
«Uff, jeg gyser,
kanskje fryser?»
Ja, du er i all fall blek.
Ser mot bakken flyktig opp,
de første alt er klar på topp.

4.
Grammofonen,
kjente tonen:
«Ja, vi elsker dette landet.»
Flagget duver,
åsen ruver,
«furet, værbitd over vannet.»
Fedrelandet i folkelynnet,
«klar, rennet kan begynne.»

5.
Hornet gjaller,
«tro han faller?»
Publikum nå kikker opp,
Hjerter bever,
gutten svever
over høye graners topp,
seiler som han hadde vinger,
hurrarop i mot ham klinger.

6.
Ganske snedig,
lett og ledig
som en fugl han svever flott.
Alles tanke:
skiene «planke»,
redslaget er «prima» godt.
Sletta ta's i slalåmsving.
Det er gutt som kan sin ting.

7.
Rad og rekke,
«noen vekke?»
Turen den er nå blitt min.
Klar til starten,
er i farten --
og glien er ypperlig fin.
Spenningen har nådd sitt mål,
nå er nervene av stål.

8.
Farten øker,
øiet søker
hoppets kant jeg finne må.
Klærne blaffer.
«Jo, det klaffer.»
Legger meg så på.
Luften presser, ja det hviner,
flyten så med ett jeg finner.

9.
Raske finger
tavlen svinger,
det ble tre og atti meter.
Hjertebanken
mens i tanken
etter ord jeg leter:
«Er det flukt i nye baner?»
Hvor det ender ingen aner.

10
Etter rennet
kan jeg kjenne
reaksjon, i siste etappe.
Jeg vil hvile,
ha det stille,
musklene er ganske slappe.
Men -- som fjerne toner:
Vi beseiret luftens demoner.

Aroid Palmesen i
Drafnkollen 1940.

Foto: Ukjent.
Terje Røste har scannet bildet
fra Palmesens fotoalbum.

Ole Kolsrud:

Oppvekst på Åmot

For noen år siden var jeg i et 60-årslag, og satt ved siden av en tidligere gymnaslærer fra Asker. Da jeg fortalte at jeg var fra Åmot i Modum, selv om jeg riktignok hadde flyttet derfra for mer enn 40 år siden, spurte hun spontant om hvordan det gikk an å vokse opp på et sånt sted! Lektoren avslørte dermed en forbløffende uforstand. Hun hadde visst fransk hovedfag.

Jeg er født i 1941, i det som da var Katrinus Moens hus på Nordbråtan. I 1943 flyttet vi til Nymoen. Jeg er blitt fortalt at far bar meg i ryposekken over Setersberghøgda og ned til det vesle huset vi hadde leid av Georg Nylænde, like ved siden av Bokholdergården. Selv om vi flyttet fra Nymoen da jeg bare var fire og et halvt år, har jeg likevel en god del minner derfra. Det klareste er faktisk fra våren 1945. Jeg var sammen med mine to eldre søstre og plukket hestehov i bakken ned mot Haugfosbutikken. Da kom det en mengde lastebiler i en kolonne som slanget seg langsomt over Haugfosstråkka i retning Sigdal. Bilene var fulle av soldater. En av soldatene løftet geværet og siktet på oss, mens noen lo. Farten var så lav og bilene så nære at vi fikk med oss den detaljen. Vi styrtet opp bakken hjemover så fort storesøstrene klarte å hale meg med seg. I mange år lurte jeg på om jeg faktisk hadde sett dette. Men på 1980-tallet kom jeg over en rapport i Riksarkivet, hvor det gikk fram at tyskerne hadde sendt tusen soldater til Eggedalsfjellet etter trefningen ved Haglebu. Det var noen av disse vi hadde iaktatt. Troppene ble sendt oppover 26. april 1945. Dette er da det første minnet jeg har som kan tidfestes nøyaktig.

Vi hadde dessuten besøk av russiske krigsfanger en gang mens vi bodde på Nymoen. Mor hadde bare noen kokte poteter å gi dem, og jeg husker de sa «prima, prima». Da jeg så filmen «Brent jord» i 1969, som bygde på Sigbjørn Hølmebakks bok Fimbulvinter om raseringen av Finnmark høsten 1944, kjente jeg plutselig igjen de russiske krigsfangene, slik de gikk kledd i grå filler fra topp til tå. Det var akkurat slik jeg husket dem fra kjøkkenet vårt på Nymoen. Ingar Hellerud forteller i Gamle Modum for 2012 at omkring 100 russiske og ukrainske krigsfanger ble plassert på Modum vinteren 1944-45. Fangene kunne faktisk gå fritt rundt i bygda og be om mat. De ble satt til tømmerhogst, og felte trærne i snøhøyde, slik at uvanlig høye stubber ble stående igjen. Vi kalte det «russerhogst». Jeg husker et slikt hogstfelt ikke langt fra der vi bodde i Steinroa på Åmot. Stedet het pussig nok Stubberud, men navnet var langt eldre enn russerhogsten.

Da vi skulle flytte fra Nymoen til Steinroa, stilte onkel Knut opp med hest og høyvogn. Jeg husker bare at mor satt på hoggestabben under transporten. Vi tok med en hoggestabbe!

Huset i Steinroa var ikke stort. Det var et svartbeiset laftet plank- eller tømmerhus på halvannen etasje uten innlagt vann. Jeg ser til min forundring av noen gamle papirer at far i juni 1959 søkte om å få koble seg til det kommunale vann- og kloakknett, som først da ble anlagt i vårt område. Hadde vi virkelig måttet bære alt vann inn og ut i hele 13 år? Men da kom det i alle fall utslagsvask, en Evalett vaske-maskin, og etter hvert vannklosett og dusjkabinett. Huset hadde en grunnflate på 52 kvadratmeter, med to rom og kjøkken pluss en gang. Fra gangen gikk det trapp opp til loftet, og i kottet under trappa var kjellerlemmen. Jeg forsto aldri Tuppen og Lillemor-sangen, hvor det var snakk om å skli på kjellerlemmen. Det var jo ikke mulig. Loftet kunne brukes som soverom om sommeren, men ikke om vinteren de første årene. Da vi etter hvert fikk isolert og innredet loftet, økte boarealet til 80 kvadratmeter. Det fantes kjeller under hele huset, men der var det så lavt under taket at vi måtte gå krumbøyd.

Ved siden av våningshuset var det et uthus, med bryggerhus i den ene enden, vedskjul på midten, og

Mor med klesvask en sommerdag i 1950-årene.

en utedo og et grisehus med binge i den andre enden. Vi hadde gris en gang, men den skled og brakk beinet på det våte gresset da vi lekte med den, så den måtte avlives lenge før tiden. Siden prøvde vi oss ikke med gris. Derimot mener jeg vi hadde høns i flere år. De var i kjelleren om vinteren.

Det var ikke bare det at vi ikke hadde innlagt vann, det fantes heller ingen organisert søppelhåndtering for området. Vi hadde søppeldynge nede i det ene hjørnet av hagen de første årene. Når sunnhetsvesenet tok affære og fikk i stand kommunal søppelhenting, husker jeg ikke, men Hjalmar Åsand fikk jobben som søppelkjører. Han kom med hest og vogn, og hadde trebein og en rungende røst, slik at han alltid virket sint. Det med trebeinet nektet jeg å tro på, inntil han sa vi kunne få klemme på buksebeinet hans. Innsiden var faktisk hard som tre, og jeg måtte gi meg. Hjalmar hadde i ungdommen fått knust beinet sitt under tømmerkjøring.

Vi hadde Breivikjordene og Breivikskogen som nærmeste naboer på hver side. I skogkanten vest for oss gikk Gamleveien i en bratt bakke ned mot Veslegata og Strandgata. Bakken ble kalt Smiebakken, og ved bunnen av den fantes fremdeles restene av en esse – riktignok bak et lite forsamlingshus som tilhørte Filadelfiamenigheten. Gikk vi oppover Gamleveien, kom vi etter hvert til lærerboligen på Haug, hvor den en gang velbeslåtte trelasthandleren Svend Haug – han som i sin tid bygde Villa Fridheim i Krødsherad – hadde tatt navnet sitt fra på 1800-tallet. Et stykke vest for oss gikk Nyveien opp Breivikhallinga, over Breivikjordet og videre mot Komperud. Som fireåring i 1946 var jeg var selvsagt motstander av å flytte. Jeg mente det ikke gikk an å gå på ski på det nye stedet. Men der tok jeg jo feil. Vi fikk hele det vide Breivikjordet å boltre oss på, samt Hauane, som vi sa, hvor kyrne på Breivik beitet om sommeren. Det var et gjerde og et le mellom oss og dyrene på Breivik. En gang sto leet åpent, og den svære Breivik-oksen kom inn på gårdsplassen vår. Men mor var ikke vokst opp på en bondegård (Sterkaby på Simostranda) for ingenting. Hun tok en kjæpp, gikk mot oksen og sa husj. Oksen diltet tilbake igjen. Jeg sto inne og fulgte med gjennom kjøkkenvinduet.

En vinter arrangerte Åmot Fiskeforening skirenn på Breivikjordet. Jeg stilte i klasse for idealtid, uten helt å forstå hva idealtid innebar, og la i vei. En noe eldre nabogutt sa at jeg ikke måtte løpe så fort, ellers kom jeg alt for tidlig i mål. Men han skulle ikke få lure meg. Jeg kostet på, og ble vel desidert sist i klassen for idealtid. Det skulle vise seg å ikke spille noen rolle. Om kvelden var det premieutdeling på Bredablikk, der alle ble båret på gullstol, og alle fikk en pokal, jeg også. Ellers var det hopping jeg drev mest med. Det fantes skibakker over alt. Vi hadde Elveløypa, Skauløypa, Skolten, Stubberudløypa og Trauet, og flere jeg ikke husker navnet på, for ikke å snakke om de noe større bakkene, som Kongskollen (som faktisk hadde belysning, slik at det kunne arrangeres kveldsrenn), Rypåsbakken og

Mehlum-bakken. Jeg hoppet og hoppet, var med i renn, men uten suksess. En gang ble jeg riktignok nummer fem i et kretsrenn på Vestre Spone, og kom med i resultatoversikten i avisa. Den notisen burde jeg selvsagt tatt vare på. Men så plutselig en vinter var jeg kommet i den alderen at det skulle hoppes i 40-metersbakker, og da oppdaget jeg at motet sviktet. Hoppkarrieren var over. Jeg tror jeg var 13-14 år da.

På Simoa gikk vi på skøyer. Var det barfrost og stålis var det enkelt. Kom det snø, måtte vi jo rydde bane, både for hockey og lengdeløp. Klangen av skøyter og køller mot den islagte elva synger fremdeles i ørene mine.

Simoa, som renner ut i Drammenselva ved Kongsfoss, danner dermed et elvemøte: Åmot. Drammenselva – Storelva, som vi sa – deler Åmot i en vestsida og en østside. Vestsiden består av Strandgata med Granliroa, Veslegata og Steinroa, hvor vi bodde. Ovenfor der igjen ligger Haug og Stubberud. Sammen med Haugfoss utgjorde dette Strand skolekrets, som omfattet ca. 60 elever omkring 1950. Da jeg begynte på skolen høsten 1948, var vi bare tre stykker som begynte: Bård, Wilhelm Alexander og meg. Vi gikk tre timer hver dag de første tre årene, og seks timer annen hver dag de fire siste. Skolen var firedelt, slik at 1. klasse gikk for seg, 2. og 3. gikk sammen, 4. og 5. gikk sammen og 6. og 7. klasse gikk sammen. Ordningen førte til at jeg aldri lærte om Amerika i geografitimene, noe jeg av en eller annen grunn hadde sett fram til. Da vi omsider var kommet så langt i geografiboka, var det nytt skoleår. Vi rykket opp i sjuende, og kom dermed sammen med sjetteklassingene, og læreren begynte forfra igjen.

Frøken Saastad hadde de tre første klassene, og lærer Aamdal de fire øverste. Inga Saastad var virkelig frøken. Hun var ugift, født på Modum i 1910, og med eksamen fra Elverum lærerskole i 1934. Jacob Aamdal var nesten 20 år eldre, født i Vanse (nåværende Lista kommune), og hadde eksamen fra Elverum i 1914. Han må dessuten ha hatt landbruksutdannelse, for i folketellingen for 1910 er han registrert som elev ved landbruksskole i Søgne. Aamdal var litt av en Bjørnson-type. Han satte oss til å telle hvor mange Bjørnson-dikt det fantes i sangboka vår. Han spilte

Strandskolen våren 1950.

fiolin og fortalte om virtuosen Ole Bull. Han snakket sørlandsdialekt, var en primus motor i Åmot mannskor, hadde dårlig ånde og klappet jentene mer enn han burde. Lærer Aamdal forbød oss å røve fuglereir, bortsett fra trostens, for trosten spiste opp hagebærene hans. Det førte til en voldsom jakt på trostereir. Oddbjørn var den ivrigste, tror jeg. Han fylte det tomme grisehuset med trostereir og utblåste egg – noe han stolt viste fram.

Sammenliknet med den nesten hensovnende Strandgata i dag, var det forbausende mange virksomheter der i 1940- og 1950-årene. Foruten fiskebutikken og bokhandelen til Grønlund, fantes Forbruksforeningen og Modum samvirkelag avd. 4 samt to dagligvareforretninger til. Det var Jeldstadbutikken, hvor vi stort sett handlet, og Øverbybutikken. Så var det klesbutikk (Ramstads efft. senere Kolberg og Nystrøm, og deretter Herrespesialisten), sportsbutikk med sykkelverksted (Nygård og Green), slaktebutikk (Rypås) møbelhandler Strand og urmaker Gjellum, barberer Sandum, en installasjonsforretning (Thon og Hovde), bensinstasjon (Sven Enger), en kafé, drevet av fru Tosterud, en kiosk (fru Kjemperud), hvor vi kjøpte Donald og 10-øres sukkerkaker. Så var det smed Bergan og metallstøperiet til Engebretsen. Modum sparebank hadde en filial i Strandgata, og Drammen meieri hadde en avdeling der. I den gamle meieribygningen lenger ned i gata tror jeg faktisk det holdt til en smed nummer to i en periode. Det var smed Sandberg, som reparerte trehjulsykkelen min så ofte at han til slutt sa til mor at det ikke var noen vits å gjøre det flere ganger. Et garveri fantes også, nede ved elva, naturlig nok, og like ovenfor hengslet. Jeg husker ikke hva garveren het. Men han var blind, og vandret rundt i det mørke skuret hvor garvekummene sto, iført solide tresko og et kraftig lærforkle. Det følte litt nifst. En eller annen gang i 1950-årene kom også Spongo-fabrikken, som produserte syntetiske vaskesvamper nede ved Kongsfossen, og som enkelte dager forpestet Åmot med lukten av råtne egg.

Den suverent største arbeidsplassen på Åmot var likevel Enbretsfoss papirfabrikker, med mellom 300 og 400 ansatte. De alle fleste rundt oss arbeidet der. Det var liten forskjell på folk, og de fleste stemte på Arbeiderpartiet og Gerhardsen. Unntak fantes selvsagt. Far var på sett og vis et unntak, fordi han jobbet i televerket, og ikke i Embretsfoss. Men også han stemte nok på Gerhardsen.

De som bodde øst for Storelva – øssiaingene – var periodevis fiendene. Det var et tydelig «oss» og «dem». Da jeg hørte at de kalte oss «vessiainger», ble jeg forarget, vi var jo åmotinger. En sommer hadde vi bygd en stor indianerlandsby på Sankthansåsen, i skogen like innenfor der vi bodde. Dette hadde øssiaingene fått snusen i. En lørdag hørte jeg plutselig lyden av trampende føtter gjennom gårdsplassen vår. Det var øssiaingene som kom, noen i full india-

nermundur. Jeg satt i stuevinduet og telte til 18 stykker! De forsvant inn i skogholtet, og jeg forsto hva som var i gjære. Jeg tok en snarvei opp til kameraten Bård, og vi varslet så mange vi kunne for å gå til motangrep, væpnet med pil og bue. Da vi kom fram til indianerleiren vår, var alt revet. Selv om alle var usikre på hvordan saken videre skulle gripes an, endte det faktisk med en del håndgemeng, og jeg mener bestemt at i hvert fall én blødde. Inntrengerne ble forfulgt og jaget tilbake dit de kom fra. Siden ferden gikk rett forbi huset vårt, så jeg mitt snitt til å gå hjem, feig som jeg var. Jeg fikk dermed ikke med meg hele sluttkampen. Men indianerleiren var og ble ødelagt. Jeg antar dette må ha vært i 1952 eller 1953.

Simoa var den store boltreplassen sommer som vinter. Jeg tror jeg kunne svømme før jeg begynte på skolen. Vi løp over tømmerhengslet titt og ofte. En gang skled jeg på de sleipe stokkene, og fikk en dukkert mellom dem. En eldre kamerat, Ole Svein Enger, kom rett bak meg, og halte meg opp igjen. Jeg tror ikke det var eneste gangen jeg kom dryppende våt hjem. Vi skaffet oss svømmeføtter og dykkermaske – de kom i handelen tidlig i 1950-årene – og jaktet på elvemuslinger i håp om å finne perler. Muslingene fantes på Sand (ved Blåfargeverket) ved det skjæret som stikker opp midt i elva når det ikke er flom, og også like utenfor der hvor stupebrettet sto på motsatte bredd. En del muslinger fantes også nede ved Breivikbrua i Strandgata. Vi fant ingen perler, men det er mulig vi utryddet elvemuslingene i den delen av Simoa.

Om sommeren var det tømmerfløting i Simoa. Tømmeret ble sendt ut i Drammenselva gjennom tømmerrenna ved Kongsfoss, og forsynte papir- og cellulosefabrikkene nedover mot Drammen med råstoff. Det hendte at tømmeret vaset seg så grundig sammen at vi kunne gå på det uten at en eneste stakk rugget på seg. Noen ganger var det laustømmer, da måtte vi hoppe fra stakk til stakk så fort vi kunne før vi plumpet uti. Det er ikke bare klangen fra ei islagt elv jeg husker, men også lukta av varme tømmerstokker. Og min venn Bård og jeg bygde tømmerflåte. Mellom Haugfossen og Kongsfossen er det ca. en kilometer hvor elva flyter ganske rolig. Den er ikke særlig dyp, slik at vi stort sett kunne stake oss fram, eller vi kunne padle. Men den var selvsagt dyp nok til å drukne i. Far påsto en gang at han fant meg drivende i ei trekasse midt ute på elva, men det var bare hans måte å lage en god historie på. Trekassa sto oppe på flåten vår. «Framdrift!» kunne Bård kommandere, og så måtte jeg stake eller padle i den retningen Bård pekte. Det var litt Huckleberry Finn, selv om nok ingen av oss hadde lest boka.

Visst gikk det an å vokse opp på Åmot. Det som i tilbakeblikk slår meg, er friheten vi hadde, alle aktivitetene vi bedrev selv, uten at vi behøvde å bry de voksne i særlig grad. Det er kanskje den største forskjellen mellom da og nå. Eller er det bare noe jeg innbiller meg?

Arnt Berget:

Ole Skretteberg satt to år på Grini

Eiendommen Grini i Østre Bærum var opprinnelig bygd som kvinnefengsel, men ble i stedet fra 24. april 1940 tatt i bruk av tyskerne som krigsfangeleir. Norske soldater og offiserer som ble tatt til fange under slagene i Sør-Norge, var de første fangene. Fra juni 1941 ble Grini en sivil konsentrasjonsleir for politiske fanger. Etter hvert ble det bygd mange brakker ved fengslet, og Grini ble Norges største fangeleir under andre verdenskrig. Nærmere 20 000 (de fleste var nordmenn) var innom i løpet av krigsåra. Deriblant var det også en del moinger som satt i arrest for kortere eller lengre perioder.

En av dem som satt lenge i fangenskap, var Ole Torgersen Skretteberg fra Sysle. Han var sønn av Torgersen Olsen og Bolette Hansdatter. Han ble født 16. januar 1884 på gården Skretteberg, bruk nr. 11, og vokste opp der. Han flyttet til Oslo, der han ble ansatt i entreprenørselskapet Ingeniør F. Selmer da dette ble etablert i 1906. Han ble etter hvert en av Selmers mest betrodde arbeidsledere. Han deltok bl.a. i bygging av siloene på Rjukan fabrikanlegg i 1911, Oslo undergrunnsbane i 1926-27 og Hydros kaianlegg på Herøya i 1928. Da Drammensbrua ble bygd i 1934-36, hadde Skretteberg hovedansvaret for arbeidet.

Bru i Modum ble starten på en revolusjon innen brubygging

Ingeniør F. Selmer var en pioner. Han var Norges ledende entreprenør innen bygging med armert betong. Litt artig er det at det var jernbanebroen ved Embretsfoss i Modum som ble starten på Selmers suksess som brubygger. Den ble bygd så tidlig som i 1920 og var Norges første betongbuebru av betydelig

Brua i Embretsfoss under bygging i 1920. Dette var den første betongbrua NSB godkjente for jernbanetraffikk.

Bilde utlånt av May Kjellevold

størrelse, og den var den første brua av betong som NSB godkjente for jernbanetraffikk. Men det store gjennombruddet for armert betong i brubygging kom med Drammensbrua. Denne var prosjektert som stålbru, men Selmer utarbeidet sitt eget forslag i betong, og fikk oppdraget. Med Ole Skretteberg som arbeidsleder ble brua ferdig i 1936.

Krigen førte til et dilemma for Selmer

Selmers kompetanse var viktig for den tyske okkupasjonsmaktens prosjekt «Festung Norwegen». Firmaet måtte legge rullebaner av betong på Gardermoen

Ole Skretteberg og direktør Lorenz Selmer.

Bilde utlånt av May Kjellevold

etter å ha blitt truet med å bli fratatt både maskiner og hele arbeidstyrken. Seinere måtte firmaet bygge flyhall på Bardufoss, flere kraftanlegg og flere veier. Over halvparten av Selmers omsetning fra 1940-45 kom fra tyske oppdrag, men disse oppdragene ble ofte sabotert og trenert både fra selskapets og arbeidernes side. Mange av de ansatte kom etter hvert med i illegalt arbeid, og firmaet finansierte flere illegale aksjoner. Etter krigen førte likevel Selmers mange byggeoppdrag for tyskerne til at firmaets forhold til okkupasjonsmakten ble gransket. Men etter at en mengde dokumentasjon var fremlagt, og det kom fram at Selmer hadde støttet illegal virksomhet med 1,7 millioner kroner, ble saken henlagt.

Skretteberg ble arrestert

Tyskerne innså fort at Skrettebergs brede erfaring fra bygging med armert betong og hans kunnskap om

Fange 5193 – Ole Skretteberg tegnet av Joachim Grøgaard.

Bilde utlånt av May Kjellevold

viktige konstruksjoner rundt om i landet kunne være nyttig og gi viktig informasjon. Men Skretteberg hadde lite til overs for okkupasjonsmakten, han var verken samarbeidsvillig eller meddelsom og kom snart med i illegalt arbeid. Dette førte til at han den 28. september 1942 ble arrestert og den 26. oktober 1942 overført til fangeleiren på Grini.

Arrestasjonen og fengselsoppholdet ble nok en prøvelse for Skretteberg og de andre fangene. Etter krigens slutt ville han ikke snakke om sine opplevelser fra krigsfangenskapet. Heller ikke i brev til familien beklaget han seg. Han skrev bare at han hadde det bra, og at helsa var god. Det han var opptatt av, var familiens livssituasjon og forholdene hjemme.

Skretteberg har etterlatt seg noen dokumenter og en bok fra tiden på Grini. Boka er skrevet av Joachim Grøgaard, en av hans medfanger. Boka het «Tre år under Kunze» og forteller mye om forholdene på Grini. Allerede i juni 1945 kom boka ut og ble gitt til alle hans brakkekamerater. Den ble i hovedsak skrevet under fangenskapet og er full av tegninger både av medfanger og voktere. Notater og tegninger ble lagt i syltetøyglass og gjemt under golvet i drivhuse- ne, for så å bli hentet fram ved krigens slutt.

Grøgaard var en kjent kunstner. Han tegnet for en mengde magasiner, bøker og aviser. Som en følge av det fikk han flere oppdrag av de tyske offiserene, som gjerne ville portretteres eller ha et maleri på veggen i kontoret. Derfor kunne kunstneren bevege seg forholdsvis fritt innenfor leiren.

Mishandling og elendige bo og sanitærforhold

Grøgaard og Skretteberg ble plassert i «Traven», en spesiell straffekolonnie ledet av Walter Kunze. Her

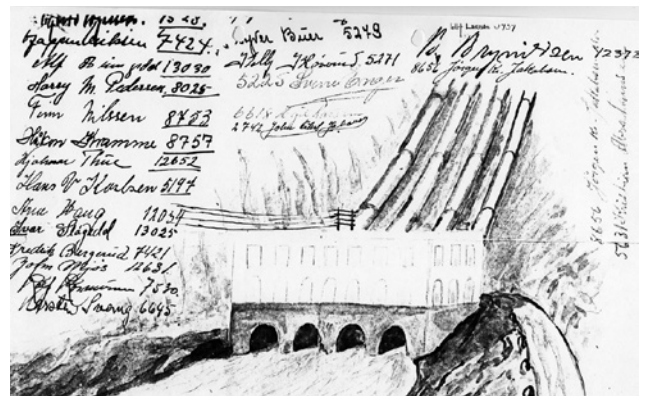
måtte alle arbeide. Fangene ble inndelt i arbeidskommandoer med ulike oppgaver. Med indre selvstyre var det mulig å skjerme medfanger som var mishandlet eller hadde dårlig helse. Det gjaldt å holde tempoet nede, både for å spare krefter og for ikke å yte for mye bistand til den tyske leirledelsen. «Grinitempo» ble et begrep, men ble tempoet for dårlig, måtte fangene på «Traven» gjennomgå tortur og mishandling. Å bli vekket midt på natta for å bli jagd ut i søla, der armhevninger under slag og spark, eller løp med stein i armene, var vanlig avstraffelse.

Fangene bodde i brakker som var delt opp i celler med plass til 6 mann. Verre var det med de dødsdømte og de som skulle videresendes til Tyskland. De ble plassert i en stor sal som lå på øverste plan i hovedbygningen og ble kalt «Fallskjermen», fordi det var 5 køyer i høyden.

Grøgaard beskriver sanitærforholdene som svært dårlige. Leiren var overfylt, og det var mangel på brakker og latriner. Fangene gravde lange grøfter med en stokkrekke plassert langsetter. Der måtte de sitte helt udekket og gjøre sitt fornødne til offentlig beskuelse. Selve fengslet, som besto av tre bygninger, ble helt overfylt, og det måtte bygges over 30 brakker i tillegg. Det ble også bygd verksteder, sagbruk, knottfabrikk og drivhus. Skrettebergs kompetanse som byggeleder var selvsagt noe tyskerne kunne dra nytte av, derfor fikk han trolig i likhet med Grøgaard litt større bevegelsesfrihet. Det samme gjaldt den legendariske skihopperen Birger Ruud, som var enormt populær i Tyskland. Schutzhaftlagerführer Denzer prøvde gjentatte ganger å gjøre nazist av Ruud, men denne var meget avvisende.

Kråkefangst ga kjærkomment kosttilskudd

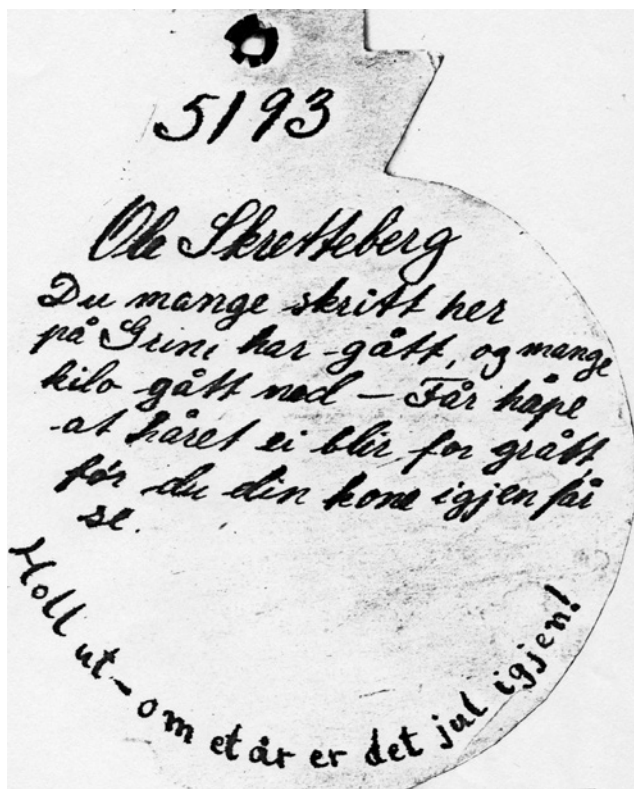
Fangeleiren skulle være mest mulig selvforsynt, så det ble drevet utstrakt jordbruk og husdyrhold på gården Nordli, som ble «rekvirert» av tyskerne sammen med omliggende jordbruksområder. Veien mellom Grini og Nordli ble kalt «Fangeveien», og denne har tydeligvis Skretteberg gått mange ganger. Han ble nemlig tildelt «Den utgatte trebunds orden» av sine medfanger på sin 60-årsdag 16. januar 1944.

Hilsen fra medfanger på Oles 60-årsdag.

Bilde utlånt av May Kjellevold

Ole Skretteberg ble tildelt «Den utgatte trebunds orden» av sine medfanger på sin 60-årsdag 16. januar 1944.

Bilde utlånt av May Kjellevold

På baksiden står det: Du mange skritt her på Grini har gått, og mange kilo gått ned --- Får håpe at håret ei blir for grått før du din kone igjen får se! - Hold ut, om et år er det jul igjen! Han fikk også en tegning av

en kraftstasjon med rørgate med underskrift av alle sine brakkekamerater. Grøgaard skriver at samholdet var stort på brakka.

Felles for alle fanger var sulten, for kosten var mangelfull med minimal næring. Oppskriften på «Grinisuppa» (også kalt «Stormsuppe») var: dårlige grisepoteter kokt i 100 liter vann sammen med 3,5 kilo kjøtt! Riktignok klarte slektninger av de innsatte å smugle inn noen matpakker, men mesteparten av tilleggskosten skaffet fangene seg ved å knabbe noen egg eller grønnsaker på bondegården eller i drivhuse- ne. I den store nepeåkeren på Nordli var det mange som henta seg ekstra kosttilskudd når Grini-tåka lå tett. Ved grisebingen på gården satte fangene opp ei kråkefelle, og den kunne gi et kjærkomment kosttilskudd på nærmere 30 kråker på en god dag. Inspektør Zimbrowski, som var sjef for gårdsdrifta på Nordli, viste en del menneskelige trekk, slik at fangene som jobbet på gården, hadde nok et litt lettere liv enn de øvrige. Zimbrowski ble bare kalt «bestefar» og var ganske godt likt av flere av fangene. Dette skyldtes nok også at han en gang jaget den forhatte Kunze vekk fra gården, fordi denne hadde blandet seg inn i gårdsdrifta.

Skretteberg ble løslatt den 18. juli 1944. Han hadde en brukket arm som aldri ble skikkelig leget. Armen var et minne fra et avhør.

KILDER:

Joachim Grøgaard: Tre år under Kunze (1945)

Wikipedia

Grinis Fangearkiv

Private dokumenter

Jernbanelivet på Modum i 1957

I Modum kommune lå det tre betjente jernbanestasjoner: Vikersund, Geithus og Åmot. I tillegg var det i kommunen fem ekspedisjonssteder: Drolsum, Sysle, Snarum, Morud og Kløttefoss. De kunne ikke ta togkryssing, men var betjent for gods- og persontrafikk. Holdeplasser (uten betjening) var Katfoss og Linnerud på hovedbanen. På Krøderbanen lå holdeplassene Grøtterud, Hære, Jemterud, Gundhus, Asbjørnhus, Olavsby og Lia.

Alle stasjoner ved NSB var inndelt i klasser (romertall), fra kl. I til V, alt etter trafikkmengden ved stasjonen. Stasjonsmester ved stasjon kl. I (som regel by-stasjoner) og kl. II skulle bære tre brede gullsnorer på uniformen, og stasjonsmester ved kl. III, IV og V stasjoner skulle bære to brede og en smal snor på uniformen.

Stasjonsmestere ved Vikersund, Geithus og Åmot kom vanligvis utenfra bygda med mange års tjeneste ved NSB. Det var søkere fra hele jernbanenettet. Den søkeren som hadde flest år bak seg i NSB, fikk den ledige stillingen. Den gang var dette en fast praksis, så å si uten unntak. Vurdering av søkerens evner som en god eller dårlig arbeidsleder/administrator var ikke av interesse, det var årene som var viktigst!

Vikersund, klasse II

Etter to års tjeneste ved Hønefoss jernbanestasjon som bud og stasjonsbetjentaspirant ble jeg 1. juli 1957, som 19-åring, beordret av NSB til Vikersund stasjon for videre opplæring, da som telegrafistaspirant. Vikersund stasjon var godt kjent som en god opplæringsstasjon, med en variert gods- og persontrafikk. Her skulle jeg være til innkallelsen til Jernbaneskolen i Oslo kom.

Vikersund stasjon.

Foto: Njål Svingheim

Den myndige stasjonsmester *Rolf J. Hansen* (63 år) tok imot meg. Han bar tre brede gullsnorer på ermene og rundt luen. Han kom til Vikersund i 1953 fra Lier som mester der. Stasjonsmester Hansen hadde eget kontor med dør inn fra venterommet. På formiddagen var han togekspeditør med tilhold i ekspedisjonslokalet/billettsalget. Ved alle betjente stasjoner var det til enhver tid en togekspeditør som bar et rødt bånd (som kunne tas av og på) rundt luen som tegn på at vedkommende hadde ansvaret for at alle tog og togkryssinger på stasjonen gikk etter forskriftene og uten fare for alle.

Resten av arbeidsdagen tilbrakte Hansen på sitt kontor med administrative gjøremål. Han hadde bl.a. ansvaret for utbetaling av månedslønninger til alle med stasjonsingssted Vikersund, herav også alt banepersonale. (Min månedslønn var i 1957 kr 6 900.) Hansen hadde også ansvaret for at alle vakter på stasjonen til enhver tid ble oppfylt etter tjenestelisten.

NSBs bilruter i Modum

Stasjonsmesteren på Vikersund var også daglig leder av NSBs bilruter på Modum. Blåbussene kjørte på de fleste veiene i kommunen med unntak av Øst-Modum (Wendelborg bilruter) og Åmot mot Eggedal (Vinnords bilruter).

Alle hverdager kl. 1400 sto fem busser klare til avgang utenfor stasjonen. Sjåførene møtte opp hos oss på ekspedisjonslokalet i god tid for å kjøpe rullebilletter, ta en prat og nyte en røykepause. De forsvant etter tur ut med beskjed til oss om å rope ut avgangene deres i stasjonens høyttaler. Kontorlokalet hadde ingen ventilasjon. Vi var heldigvis den gang lykkelig uvitende om den røykeloven som kom senere!

Følgende sjåfører var stasjonert Vikersund: *Oskar Hansen* (48 år), *Hans Larsgård* (52), *Birger Hansen* (33), *Birger Brekke* (38), *Herbrand Lien* (44), *Gustav Lien* (39), *Reidar Høgli* (37), *Nils Moviken* (31), *Johnny Paulsen* (30) og *Birger Gundhus* (26). På Snarum: *Trygve Veum* (40) og *Hans Dammen* (37). Verkstedformann i Vikersund var *Odd Gårud* (41).

Arbeidsoppgaver på stasjonen

Stasjonens ekspedisjonskontor med billettluke var betjent fra kl. 0500 (0800 søndag) til kl. 2200. Det var mange oppgaver å ivareta. Nevnes kan togekspedisjon, godsekspedisjon, billettsalg, sending og mottak av telegrammer pr. telefon vedr. togframføring (særlig ved togforsinkelser), høyttalertjeneste for tog og busser, besvaring av ruteforespørsler for både tog og lokale bussruter både i telefon og billettluke, salg av

rullebilletter til sjåførene og betjening av sentralbord. (NSB hadde sitt eget interne telefonnett hvor alle stasjoner og kontorer kunne oppnå kontakt med hverandre.)

En annen oppgave var bestilling av sitte- eller soveplasser i alle tog inn og utland.

Spesielt var det mange slike oppdrag for reisende fra Vikersund Bad og Modum Bad. Navn måtte oppgis for den reisende. Jeg husker vi fikk en bestilling fra et av badene på en soveplass, hans etternavn var Døsen. Vi var enige om at her var det behov for sovekupe!

I tillegg til alt dette utførte vi ruteopplysninger både i telefon og i luka i venterommet. Lokalkjente måtte vi være når spørsmål om hvor og når blåbusse- ne gikk og ikke gikk, på alle lokalveiene på Modum, spesielt i forbindelse med skoleferiene. Vi var også halvveis et reisebyrå for moinger som skulle ut å reise litt lenger avgårde. *Rutebok for Norge*, medfulgt et detaljert Norgeskart, ble flittig brukt. I boken sto alle tog- buss- og båtrutene i landet, så vi kunne svare på det meste. *Rutebok for Norge* var viktig på alle stasjoner, og den måtte vi vite å finne fram i. De billettene vi ikke kunne skrive ut selv, fikk vi tilsendt fra NSBs Reisebyrå i Drammen.

For å dekke tjenestene på dette kontoret stilte disse: Fullmektig *Helge Kristiansen* (37), (med særlig ansvar for å dekke opp den daglige tjenestelisten med buss og sjåfør, også når turbuss-bestillingene innløp), ekspeditør *Sven Bottolfs* (37), ekspeditør *Hans Kr. Grøtterud* (30), telegrafist *Egil Kr. Skogen* (27) og telegrafist *Odd Flatli* (25). Assistanse på godskontoret (i pakkhuset) noen timer på formiddagen, hørte også med. Telegrafist-aspirantene deltok i de forskjellige gjøremålene hvis ikke den ene eller begge ble brukt til å dekke opp vakter for stasjonsbetjenter (utvendig tjeneste) på egen eller andre stasjoner i Drammen distrikt. Vi var tre: *Kåre Rødningen* (22) og undertegnede *Egil M. Lurfaldet* (19) samt *Terje Simensrud* (21) som for tiden avtjente sin 18 måneders militærtjeneste i Flyvåpenet.

Krøderbanen

Det var fortsatt persontrafikk på Krøderbanen, men det var planer om å legge den ned. Den 18. januar 1958 ble siste dag med reisende på denne strekningen, men godstrafikken fortsatte.

Kafé og aviskiosk

Det var også livlig trafikk i stasjonsmesterens kafé i venterommet. Og ute på perrongen sto aviskiosken. Fra postkontoret nede i gata kom alle hverdager, minst 2 ganger daglig, *Kristian Berg* eller *Hilmar Voll* med en 3-hjuls motorsykkel opp til stasjonen, lastet med post i sekker. På plattformen ble det utvekslet sekker med betjeningen i de postførende togene.

Noen av stedets mer eller mindre sterke personligheter kom ofte innom oss på stasjonen for en prat. En av disse var Sigvart. En dag i månedsskiftet sep-

tember/oktober i 1957 kom han inn på kontoret til oss og kjøpte en billett til Oslo. Han ville delta i Kong Håkon VIIIs begravelse den dagen. Sigvart var iført sitt stasplagg, en fotsid tykk sort vinterfrakk. Den hadde han fått av en pensjonert jernbanemann. De mange uniformsknappene var byttet ut med vanlige knapper. Men det var lett å se at giveren av frakken hadde vært en lengre person enn det Sigvart var. Han håndhilste og kondolerte oss alle før han gikk på toget. Kongehusets medlemmer samt jernbanefolk sto høyt i kurs hos Sigvart!

Godstrafikk

Det var mye godstrafikk. Stasjonen hadde et eget stort pakkhus med spor inn i bygget. Hver morgen ble det satt inn to godsvogner med fraktgods fra Drammen og Oslo V. Disse vognene kom med godstoget som startet i Drammen (Sundland) grytidlig om morgnen, og som satte ut og tok inn tomme og lastede godsvogner på alle stasjoner underveis til Hønefoss. Det var en lokfører og en fyrbøter på damplokomotivet og en overkonduktør og en konduktør som holdt til i togets konduktørvogn. Det var vogner inn og ut på alle stasjoner underveis, så de ankom Hønefoss først langt ut på dagen.

Ved stasjonen ble det sendt og mottatt ilgods (i bestemte persontog), og ekspressgods/reisegods/ lokalgods (i første persontog). Alle slags varer, f.eks. forsendelser fra Vinmonopolet i Hønefoss (bl.a. til distriktets dyrleger), kasser med fisk til matbutikkene (hver tirsdag), svære mannshøye trekasser fra Merinospinneriet Bergen til Ullvarefabrikken og forskjellige landbruksredskaper til bøndene. Og bygdas to møbelfabrikk sendte sine varer over hele landet for å nevne noe.

Fullmektig *Erik Simensen* (53) hadde ansvar for godstrafikken i eget kontor på pakkhuset. Handteringen av godset pluss alle andre utvendige gjøremål ble utført av stasjonsformann *Kristian Honerud* (59), stasjonsbetjentene *Reidar Svendby* (39), *Reidar Myhre* (38), *Alf Fjeldheim* (41), *Karl Esperum* (41), *Otto Gravermoen* (39) og *Arne Nordgården* (36). Oppgaven med å sette opp signal til tog inn og ut av stasjonen med bevoktning ved planovergangene i stasjonens ender, ble utført av sporskifter *Louis Fjeld* (44) og sporskifter *Hans Øderud* (40). Den utvendige betjeningen utførte også flytting av alle tomme og lastede vogner ved stasjonens spor med en skiftetraktor. Sion-sporet grenet ut fra hovedlinjen med en sporveksel like nord for vanntårnet, krysset gata/veien, så videre til området der NSB Bilruters anlegg lå. Veien ble sperret med grind(er) når skiftetraktor og vogner passerte over. Ved dette sporet lå lasterampa som alle stasjoner som regel hadde. Her lå bl.a. kullageret til dampbåten *Grev Wedel*. Kullet kom i jernbanevogner. Jernbanens smie lå også her.

Geithus, klasse III, i ettertid oppgradert til klasse II

Vi telegrafistaspiranter på Vikersund gikk ikke i

Geithus stasjon.

Foto: Øivind V. Larsen

noen fast tur. Det hendte ofte at vi ble sendt til avløsning for stasjonsbetjenter på både egen og andre stasjoner. Det gikk ikke lange tiden på mitt nye arbeidsted Vikersund stasjon før jeg ble beordret både til Geithus og Åmot som avløser.

Leskur, Geithus stasjon.

Foto: Øivind V. Larsen

På Geithus stasjon var det endel vognlasttrafikk, særlig til og fra Katfos Fabrikker og Drammenselven Papirfabrikk, begge med sine sidespor inn i bedriften. Posten var også lagt til stasjonen, og stasjonsmesteren var dermed også ansvarlig poståpner. Postmengden ved Geithus var stor, en postassistent var tilsatt på heltid for betjening av postkundene.

Stasjonsmester *Karl J. Ryving* kom til Geithus fra Sem stasjon i Vestfold i 1950. Han var nettopp blitt pensjonist og en ny var ennå ikke tilsatt. (*Karl G. John*e (60) fra Gransherad stasjon i Telemark ble senere ansatt.) Her tjenestegjorde disse: Ekspeditør *Thomas Stang* (37), telegrafist *Ottar Engen* (35), kontorassistent *Turi Haug/Engen* (28) i postluken, stasjonsformann *Trygve Dyrgrav* (58), stasjonsbetjent *Godtfred Nyhus* (48) og stasjonsbetjent *Harald Nygård* (37).

Drammenselven Papirfabrikk eide eget damplokomotiv, kalt Geita, med mannskap fra fabrikk. Det

trakk opplastede godsvogner som skulle sendes, opp til stasjonen. Det hentet der også ankomne godsvogner på stasjonen, enten tomme for opplasting eller lastet med råstoff til fabrikk.

Åmot stasjon, klasse II

Åmot stasjon hadde også en variert trafikk. Mange vognlaster gikk til og fra Embretsfoss fabrikker (med eget sidespor). Det var også mye samtrafikk med Vinnords Bilrute (gods og reisende til/fra Sigdal/Eggedal) blant annet. Også Åmot stasjon hadde avis-

Åmot stasjon.

Foto: Øivind V. Larsen

kiosk på plattformen og kafé i venterommet. På Åmot stasjon tjenestegjorde: Stasjonsmester *Ole Hedenstad* (59), som kom fra Holtsås stasjon i Telemark i 1952, fullmektig *Hans K. Ruud* (60), med ansvar for godskontoret på pakkhuset, ekspeditør *Kjell Gunnerud* (34), telegrafist *Leif Kristiansen* (29), stasjonsformann *Reidar Lund* (47), stasjonsbetjentene *Sverre G Nilsen* (40), *Trygve Bjørnstad* (39) og *Reidar Nilsen* (33).

Ekspedisjonsstedene Drolsum, Sysle, Snarum, Morud og Kløtiefoss

Vi telegrafistaspiranter på Vikersund ble også brukt som avløsere (ved ferie eller sykdom) på ekspedisjonssteder underlagt Vikersund. De var alle enmannsbetjent og som tidligere nevnt, togkryssing kunne ikke tas på disse stedene.

På Drolsum hadde stasjonsbetjent *Hans Flattum* (57) vært ansatt i mange år. Særlig da feriepuljene ble avviklet blant arbeiderne på brygga i Oslo, økte aktiviteten på Drolsum. Når Oslo Bryggearbeideres Forenings medlemmer benyttet feriehjemmet sitt ved fjorden, reiste de til og fra med toget. Da ble det livlig trafikk med billetter og reisegods.

På Sysle var *Anne Grønli* tilsatt, på Snarum *Else Moen* (37) og på Morud *Kjellaug Hæhre* (45). Morud ble nedlagt dette året (1957). På Kløtiefoss ble stasjonsbetjent *Karsten Ødegaard* (46) ansatt som stasjonsformann på Høn ved Asker, og banevokter *Arne*

Drolsum stasjon.

Foto: Øivind V. Larsen

Else Moen på Snarum stasjon slår av prat med traktorføreren stasjonsbetjent Alf Fjeldheim og konduktør Odd Bekkerud.

Foto: Dt & BB, 20.03.1965

Moen (41) vikarierte til Margot Korsbøen (42) overtok. Ekspedisjonsstedet var også poståpneri for stedet.

NSB baneavdeling i Modum

Banen var inndelt i avdelinger med en lengde på ca. 10 km hver, hvor en baneformann og hans mannskaper hadde ansvar for vedlikehold og oppsyn. Daglig var en baneformann i sving på sin strekning på sin dresin, han kjørte visitasjon som det kaltes. Ved denne rutine ble hele banestrekningen på Randsfjordbanen den gang daglig holdt øye med, hele året.

Banemester Sverre Heimdal (54) med ansvar for vedlikehold av jernbanelinjen retning Hokksund og Hønefoss samt til Krøderen, hadde sitt kontor i bygningen like syd for stasjonsbygningen i Vikersund. Resten av bygningen rommet jernbanens snekker- og malerverksted. Heimdal ble banemester ved

Vikersund i november 1954. Han kom fra Oslo V hvor han hadde vært baneformann i mange år. Hans assistent på kontoret var banearbeider Josef Helgesen (50). Banemesteren disponerte følgende mannskaper:

Vikersund: Baneformennene Hans Hæhre (60) og Einar Thorvaldsen (59), banevokterne Anton Bråten (55), Ragnar Johansen (47), Sverre Øverby (55), Martin Hovde (50), aspirant Olav Nøbben (23), banearbeiderne Einar Hæhre (44), Kristian Hæhre (57), Arne Bråten (40), Elling Smedsrud (57), Einar Thorsby (44), Karl Thorsby (52), Arne F. Johansen (55), Sverre Flattum (55), Ragnvald Weum (61), Håkon Grønli, Kåre Hæg (44), Henry Grøterud (46), Olav Finsrud (42), Eugen Drolsum (49), Sigurd Nilsen (50), Martin Berg (55), Gulbrand Monsen (49), Ole Svendby (48) og Karl Drolsum (53).

Drolsum: Banefullmektig Karl Grøtterud (62), banevokter Nils Dignæs (58), banearbeider Arnt Drolsum (47) og banearbeider Birger Henriksen (40).

Geithus: Banearbeider Kaleb Johansen (49) og banearbeider Klaus Moen (55).

Med stasjonering Åmot: Banefullmektig Olav Jemterud (51), banearbeider Kr. Knudsen (64) og banearbeider Kristian Ødeværp (59).

Snarum: Banefullmektig Hans Nyhus (58), banevokter Harald Hæhre (54), banearbeider Elling Asbjørnhus (63), banearbeider Martin Hæhre (56) og banearbeider Erik Grensbråten (36).

Krøderen: Banefullmektig Gulbrand Thon (64), banevokter Kåre Hilsen (30), banearbeider Per Strid (62) og banearbeider Eivind Ødegaard (51).

Jernbanens smie i Vikersund: Handverkerformann Henry Hovde (63) og handverker Johan Skinstad (55). Skinstad kjørte også baneavdelingens skinnetraktor.

Snekkerverkstedet i Vikersund: Handverkerformann i særklasse Elling Hovde (46), handverkerformann Henrik Kristiansen (62) og Arthur Samuelson (39).

Malerverkstedet: Handv Richard Meuche (50).

Handverkere var også Alf Berg (45), Thor Bye (45) og Kr. Bjølgerud (61).

NSB var en betydelig arbeidsgiver i kommunen i 1950-årene

Jernbanen skaffet i 1957 ca. 105 arbeidsplasser for Modum kommune. I tillegg kom inntektene fra de tjenestemenn som var ansatt på jernbanen utenfor kommunen (med pendling til f.eks. Krøderen, Hønefoss, Drammen og Oslo V). Jeg har ingen komplett liste, men kan nevne følgende skattytere til kommunen:

Ottar Thorsby (46), overkonduktør Hønefoss, Oddgeir Myhren (28), fyrbøter Oslo V, Bjarne Flattum (46), overkonduktør Hønefoss, Andreas Stensrud (37), vognskriver Drammen, Bjarne Thon (39), handverker Oslo V, Ivar Bjølgerud (36), overkonduktør Hønefoss, Einar Thon (36), lokomotivfører Hønefoss, Georg Esperum (31), stasjonsbetjent Drammen, Jens Døhlen (29), konduktør Drammen, Olav Esperum (27), stasjonsbetjent Drammen, Bjarne Solli (32), fyrbøter Hokksund, Henry Alfson (37), stasjonsbetjent

Drammen, *Tom Versland* (27), stasjonsbetjent
Drammen, *Hans Knutsen* (34), stasjonsbetjent
Drammen, *Gunnar Bergflødt* (28), elektroformann
Drammen, *Johan Flattum* (45), lokomotivstallbetjent
Oslo V, *Reidar Thorsby* (42), lokomotivstallbetjent
Oslo V, *Johan Valstad* (22), konduktør aspirant.
Hønefoss, *Asbjørn Ødegard* (22), stasjonsbetjent aspirant
Hønefoss, *Knut Moen* (31), fyrbøter Krøderen
og *Rolf Bråthen* (33), fyrbøter Krøderen.

Det ble mange skattekroner til Modum kommune, noe Margrethe på ligningskontoret passet nøye på! Jeg hadde ikke vært mange ukene i jobb på Vikersund stasjon før jeg ble oppringt. Hun etterlyste flyttemeldingen min. Jeg sa som sant var, at jeg reiste

til og fra mitt barndomshjem i Soknedalen daglig. Mitt svar ble godtatt under tvil. En stund senere ble det hybelliv på Bjølgerudjordet, ikke etter press fra Margrethe, men etter et ønske om litt luft under vingene for en 19-årig.

I aspiranttiden på Vikersund ble jeg sendt som avløser til alle stasjonene og ekspedisjonsstedene i kommunen og ble dermed godt kjent. Jeg ble på Vikersund til september 1961 (med avbrudd av 18 måneders tjeneste i Flyvåpenet). Men jeg kom tilbake som telegrafist ved Geithus januar 1964 og ekspeditør i Vikersund fra mai 1965 til desember 1970. Jeg har bare gode minner fra Modum!

Arnt Berget:

Oppstuss rundt uranforekomstene i Modum i 1950-åra

I åra etter siste krig var det meget aktuelt å undersøke hva vi hadde av uran som råstoff for produksjon av atomenergi. Systematiske undersøkelser starta opp i 1954. Dette førte til at Instituttet for atomenergi begynte med innkjøp av norsk uran i 1955-56.

Kontorsjef O. R. Kåsa i Norges geologiske undersøkelser (NGU) uttalte at det ville bli bygd oppredningsanlegg dersom det ble funnet drivverdige forekomster. Dette medførte at det ble drevet omfattende undersøkelser over de radioaktive anomalier langs Snarumselva av et team fra NGU Teamet besto av statsgeologene Siggerud og Skjerlie samt assistentene Erikson, Wiik og Van Autenoer.

Tidlig på sommeren 1955 hadde Olaf Halvorsen fra Sysle sammen med Harald Skuterud og Preben Gjertsen undersøkt de gamle gruvegangene ved Blåfarveverket med en Geiger-Müllerteller. Telleren ga ganske kraftige utslag, og man regnet med at det fantes uran i forholdsvis store mengder i området.

Dagbladet sendte reportasjebil

I en artikkel i Bygdeposten fra 11. november 1955 ble uranforekomstene i Modum beskrevet som de rikeste i Norge. Store områder var ennå ikke undersøkt, og det var rike muligheter til å prøve seg som lykkejeger, for hvem som helst kunne mute, ble det hevdet. Det var bare å skaffe seg en Geigerteller og gå i gang. Vi kan også lese at Dagbladets reportasjebil hadde vært på pletten i Vikersund før stedets befolkning hadde

Avisoverskrift i Bygdeposten fra 1955.

fått i seg morgenkaffen dagen i forveien. Reporterne hadde ventet å finne kolonner av urangraverne på vei oppover Skuterudåsen. De var kanskje skuffet over at sindige moinger ikke var blitt rammet av uranfeberen. Men de fikk med seg Olaf Halvorsen som kjentmann og dro opp til gruvene.

Økende interesse for uranforekomstene

13. januar 1956 stilte Bygdeposten spørsmål om det atter ville bli drift i Modums gamle koboltgruver. Nye skjerp var registrert i og omkring de gamle gruvegangene. Særlig på søndager ble det observert folk langveis fra med geigertellere på leting etter uran i åsene vest for Snarumselva. Ryktene gikk om til dels rike forekomster på opptil 10 kg uran pr. tonn.

Noen grunneiere så nok for seg en mulig snarvei til rikdom hvis uranforekomstene var drivverdige.

Det var uranforekomster i koboltgruvene.

Foto: Arnt Berget

Dette førte til en krangel om grenseskillet mellom to eiendommer fordi det ble registrert uran i området. Saken endte i høyesterett.

Stor interesse også for andre mineralforekomster i 1950-årene

Otto Jøsang hadde tilhold i Magnesittverkets brakke ved Langerud gruve nedenfor Snarum koboltverk hver sommer i perioden 1952-55. Han foretok geologiske undersøkelser i Blaafarveværkets og Magnesittverkets områder og hadde registrert uran og kobolt bl.a. i området mellom Nordgruvene og

Middagskollen. Om det skyldtes hans registreringer eller oppstyret omkring uranforekomstene er usikkert, men nå ble det foretatt flere undersøkelser av mineralforekomstene i området av statens sakkyndige i bergverkssaker.

I august 1955 var professor Thoralf Vogt på befaling i flere nedlagte gruver på Snarum. Det ble tatt prøver fra gruvene i Hilsen og Lofthus skog der det var nikkel og kopperforekomster. Apatittforekomstene nær Snarum stasjon ble også undersøkt, og i bruddet ved Langerud ble det tatt prøver av magnesitt, serpentin og kobolt. Også her var optimismen stor hos Bygdepostens redaktør, som kalkulerte med prøvedrift av forekomstene på Snarum.

Skuffende rapport fra N.G.U.

I bergartstyper som utgjøres av amfibolitter, kvartssitter, forskjellige gneistyper og pegmatitter var det funnet fahlbånd med radioaktive anomalier på begge sider av Snarumselva. De betydeligste forekomstene var på vestsida i en lengde av 10 km i 150 meters bredde. Der var det 5-10 ganger mer enn i området omkring. Prøvene hadde et høyt innhold av kobolt som ble avtagende mot dypet, og det samme gjaldt innholdet av uran.

Selv om hele området var radioaktivt med innhold av opptil 0,3 % uran, konkluderte geologene med at det var det lite trolig at funnet ville få noen økonomisk betydning.

Selv om de fleste moinger hadde stilt seg tvilende til rikdommen som fantes i området, så var det nok for noen en drøm som falt i grus.

Sjeldne mineralfunn

Utenom fahlbåndene ble det gjort funn av mineralogisk interesse. Det ble funnet branneritt for første gang i Norge ved hovedveien 300 m vest for Haugfoss bru i sprekkfyllinger av grønnskifer. I sprekker i amfibolitt ble kubiske krystaller av uraninitt funnet. Uraninitt ble også funnet i glimmerrike soner, sammen med kasolitt.

Samme konklusjon i 2007

N.G.O. utførte i 2007 radiometriske målinger fra helikopter i det samme området som er angitt ovenfor. Også da var konklusjonen at uranforekomstene ikke var drivverdige.

KILDER:

Bygdepostens arkiv
Wikipedia

Arnt Berget:

Motstandsfolk hadde tilhold i det sentrale Holleia

Langt inne i Holleia, ved Tjuentjenna, møtes skogeiendommene fra Modum, Tyrstrand og Soknedalen. Her er stedet for den som søker skogens fred og ro langt fra menneskelig aktivitet. Her kan en ferdes i dagevis uten å treffe et menneske.

Men i krigsårene var det ikke alltid like fredelig her, for sabotasjegrupper, både fra kommunistene og Milorg, søkte tilflukt i området. Det samme gjorde russere som hadde flykta fra fangetransporter og lokale ungdommer som var blitt innkalt til arbeidstjeneste av Gestapo. Dette, sammen med våpenslipp fra de allierte, førte til at tyske patruljer gjennomførte flere razziaer i gamle seterbuer og skogshytter på jakt etter sabotører og våpenlagre.

Cella i Spira

Sydvest for Tjuentjenna renner en bekk ut fra myrene mellom Spira og Storeknuten og møter Tjuentjennbekken. Et stykke opp i Spirhallen på nord-sida av denne bekken, innenfor våre dagers verneområde, lå ei celle som ble kalt Heimevernshytta. Her hadde geithuskarene Arnt og Henry Stillerud, som tidligere hadde vært med i ei kommunistgruppe på Øståsen, søkt tilflukt sammen med to drammensere.

Henry hadde flere ganger vært innom Sørli og var godt kjent i området da foreldrene hadde kuer på Kaggevollen. På Sørli fantes det telefon som var tilslutta ledningen til brannvakta på Grønnknuten. Telefonen ble benytta både av skogsarbeidere og «gutta på skauen». Dette var risikabelt, for der bodde

Rester av ovnen og noen hermetikkbokser røper hvor cella i Spira lå.

Foto: Arnt Berget

bestyreren i Mustadholleia, oslomannen Schwabe-Hansen, som var nazimedlem. Derfor gjaldt det å alliere seg med skogsarbeiderne Gudmund og Arne Skaug, som også bodde på Sørli. Disse var flinke til å avlede bestyreren, både ved telefonering og når det ble drevet ulovlig jakt i området.

Henry har fortalt at han en gang traff to russere nær cella i Spira. Han forsto at de hadde hatt en traumatisk opplevelse og hadde fulgt dem til Paul Granum i Krøderen. Der fikk de hjelp til å komme seg videre til Vassfaret. Trolig var russerne av de som unnslopp massakren på Bråtavollen. Denne er omtalt i *Gamle Modum 2006*. Deler av en ovn og noen tuffesteiner er i dag eneste synlige bevis på hvor Modums nordligste celle lå. Like nordenfor cella og litt høyere i åsen er det en heller med et hulrom som rommer mange mann, men om karene benytta denne er uvisst.

Cella Tabu, et viktig samlingsted

Ved Blekkentjenna sydøst for Tjuentjenna, lå cella Tabu. Denne ble bygd som fritidshytte i 1939 av Roal

Bitte Breien, Egil Lærum og Pos Lie foran Tabu høsten 1945.

Foto utlånt av Marianne Breien

Breien og vikersundmannen Arne Lærum, som var telegrafist på Nakkerud stasjon. Roal Breien var sjef for Milorg på Tyrstrand, og Tabu ble et viktig samlingssted for Milorg på Tyrstrand og nærliggende grupper. Arne Lærum måtte rømme landet sommeren 1941, og kom seg via Sverige og England til Canada, der han ble utdannet flytelegrafist. Han kom

i 330-skvadronen i Skottland og var siste halvår av krigen stasjonert på Island, der han deltok i jakten på tyske krigsskip. Arnes mer berømte bror, Egil Lærum, var også en kort periode på Tabu, men tilbrakte mesteparten av krigsåra i Larvik. Egil Lærum fikk Egebergs ærespris i 1951 og regnes som Norges mest allsidige idrettsmann gjennom alle tider. Han spilte 16 A-landskamper i fotball, tok tre kongepokaler og ble premiært i 10 forskjellige idrettsgrener. Mesteparten av tiden representerte han Vikersund IF, men han spilte også fotball i Vålerenga og Larvik Turn.

Milorg hadde flere møter på Tabu like før frigjøringen. Her ble det verva soldater og delt ut våpen som var lagra i et hulrom under golvplankene. Våpenlageret kom fra containerslipp på Flåmyr, men også fra slipp i Vassfaret.

Reddet av gravid kvinne

Tyske patruljer gjennomførte flere razziaer i Holleia på jakt etter våpen og sabotører, og selv om Tabu ligger langt til skogs, ble også denne oppsøkt. Våpenlageret under golvet ble aldri oppdaga, men en gang var det nærmest et under som redda både våpen og mannskap.

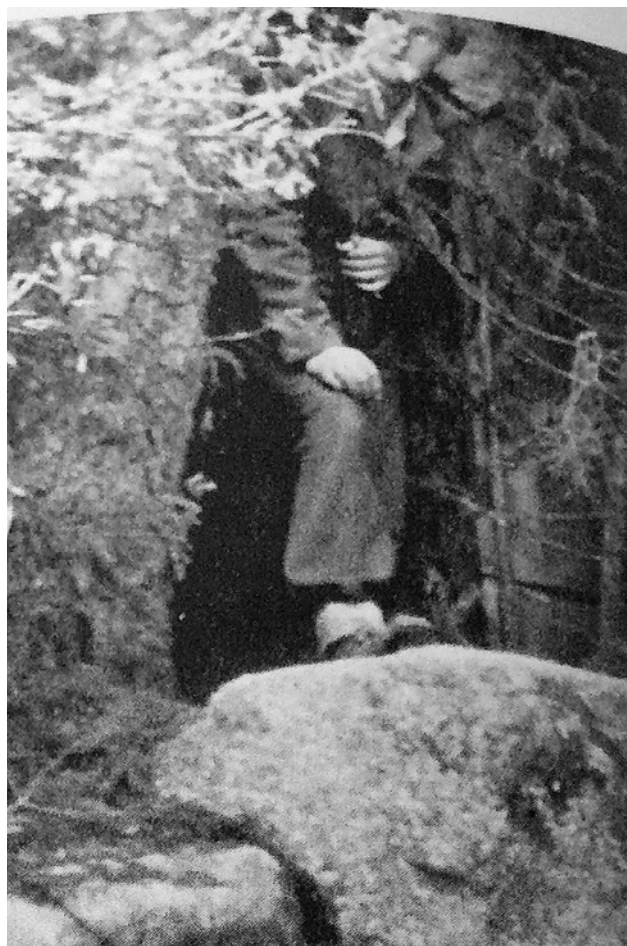
Marianne Breien forteller at hennes mor Bitte, til tross for sitt langt fremskredne svangerskap, ble med sin mann Roal Breien og en kamerat inn til Tabu. Karene hadde henta inn resten av et våpenslipp som var gjemt ute i skogen, da en tysk patrulje dukka opp utenfor hytta. Det var ikke tid til å gjemme geværene under golvet, så de ble i all hast stukket under madrassen i den ene køya. Bitte la seg oppå og lot som om hun hadde rier. Tyskerne bet på, de hadde nok liten lyst til å delta i en nær forestående fødsel. De forlot hytta uvitende om et anelig våpenlager. Det var vel vanskelig å fatte at det kunne være motstandsfolk som dro med seg ei høygravid kone to timers gange fra bygda. Tabu står fremdeles ved Blekkentjenn og er ikke mye forandret siden krigens dager.

Andre celler og hytter som huset motstandsfolk

Ved Damtjern under Spelhaugkollen lå Jøssingbua. Der var det et våpenlager i et hemmelig rom. Hytta hadde dobbelt tak med rom imellom. Det ble tilgjengelig ved å trykke inn et løst bord. Gunnar Halkinrud og Georg Dalen fra Sokna ble arrestert her. Men tyskerne fant ikke det hemmelige rommet. Mellom Nakkerudvollen og Løken ligger Grønmyrstua. Her lå det motstandsfolk fra Eiker i dekning.

Under krigen sendte tyskerne ut innkalling til norske menn i vernepliktig alder. De skulle utføre arbeidstjeneste. Av frykt for å bli sendt til østfronten rømte mange landet eller gikk i dekning inne på skogen. Flere tyristrandinger fikk denne innkallingen i april 1944. Disse samlet seg etter hvert i grupper på hytta Villvang inne på Flaget og på hytta Hygga under Flaget.

Ettersøkt av Gestapo var moingen Leif Gregersen, som ved krigsutbruddet var bosatt på Ask. Han var

Inngangen til Hølera var godt skjult.

Foto: Ukjent

med i Milorg-gruppe 14.221 Hønefossjegerne, som først hadde tilhold på hytta Seterro på Heieråsen innenfor Ask. Der unnslopp de en Gestapo-patrulje ved å ake ut den stupbratte åsen på ski, etter å ha blitt varslet om at Gestapo var underveis av Elling Heieren.

Seinere søkte de tilflukt lenger inne i Holleia, først på Granbu og siden i Hølera i Bjønnåsen nordvest for Granbusetra. Ved Hølera bygde de ei «hytte» i ei 4 m bred kløft som det rant en liten bekk gjennom. Taket var dekket med torv og lå jevnt med terrenget på begge sider. Begge endevegger med dør var også torvdekte, og var skjult bak trær. Gestapo hadde vært bare få meter fra cella uten å oppdage den. Gregersen fortalte at de henta forsyninger på Asksetra, disse ble plassert i et hemmelig hulrom i taket over verandaen av bygdefolk. I et gammelt bjørnehi nedenfor setra hadde de et våpenlager.

Våpenslipp fra fly

Den 19. april 1943 kom det særmelding fra BBC: *Se opp for røde hester!* I løpet av natta droppa et Halifax-fly 9 containere i Flåmyrene nord for Tjuentjenna og 350 m sørøst for Sesserudsetra. Tor Stenersen, alias *Kalle*, ledet mottagelsen av slippet. Ved slipplassen er det satt opp en minneplate.

En minneplate etter slipp finner vi også 500 m vest for sørenden av Gruvetjenn, i myrer med nesten samme navn: Flåmyran innerst i Krødsherads del av Holleia. Her ble det tatt imot 108 containere, fordelt på 4 slipp på ettervinteren og våren 1945. Kodevarsling av slipp fra BBC var: *Kamelen rir baklengs gjennom porten*. Plassen hadde kodenavn Appelsin. Her finnes det fremdeles en container som stikker en halv meter opp av myra. Den boret seg ned i myra fordi fallskjermen ikke ble utløst. Det var gruppe 14.223 Sokna som tok imot slippene. I Grønknuten-området ble det også sluppet flere containere, men dette var et feilslipp, fordi flygeren forveksla Krøderfjorden og Sperillen.

Tysk fly gikk tomt for drivstoff

Den 18. september 1940 fløy et tysk fly nordover Holleia med fire militære om bord. Over Flaget merka flygeren at det var slutt på drivstoffet. Han beordra passasjerene å hoppe ut i fallskjerm. Alle overlevde, men de havna på vidt forskjellige steder. En landa i Langedalen, en i Saraåsen, en i Bårnås og to på Sokna. Flyet havarerte i Østre Veme.

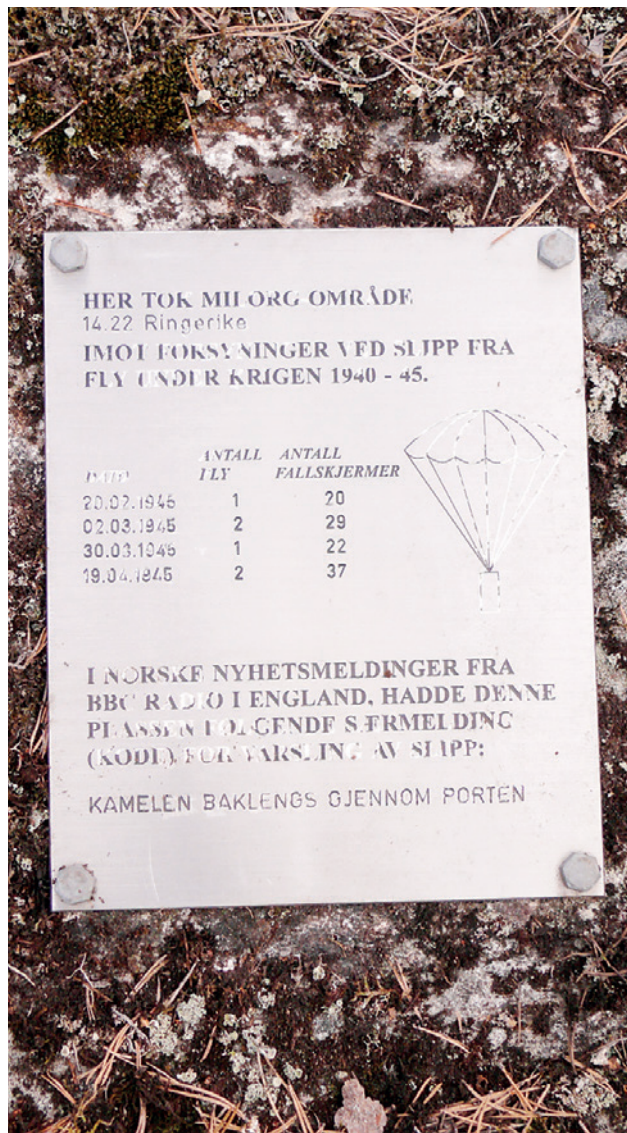
Sperreballong havarerte nær Spira

Til forsvar av viktige industrier og havner mot lavt-flygende stupbombere ble det i Storbritannia benytta sperreballonger som var festa til bakken med stålkabler. Noen av disse ballongene kom i drift, og en av disse havnet i ei stor gran syd for Tjuentjenna på grensa mellom Modum og Tyristand. Den sølvfarga ballongen som dekket hele grana, ble funnet av Erling Ringen, bestyrer i Statsskog. Han fikk med seg tre hjelpere som tok ned ballongen, skar den i biter og bar den til Vesetrudvollen. Derfra ble den frakta ned til Tyristrand i flere omganger i ly av mørket. Mange laga seg regnkapper av det vanntette stoffet som var sterkt og kunne benyttes til mangt. Rundt ballongen var det et nett som besto av tynne silkesnorer som også var ettertrakta.

På Snarum landa det også en sperreballong, dette er omtalt i *Gamle Modum 2002*.

KILDER:

Knut Fosse: Motstandskampen i Modum og Sigdal
Nakkerud og Tyristrand historielags årbok nr. 6
Opplysninger fra Leif Gregersen, Thorleif Johansen,
Leif Heieren og Marianne Breien

Minneplata forteller at 108 containere ble droppet her.

Foto: Arnt Berget

Kartlegging av Modum kommunes arkeologiske kulturminner

I Modum kommune er det kjent over 200 arkeologiske kulturminnelokaliteter. Kulturminnene stammer fra alle deler av forhistorien, og kan knyttes til ulike utmarksaktiviteter og til jordbruk. I vår tid er kulturminner truet av utbygging og annen næringsaktivitet, og på nasjonalt plan antar man at en stor andel kulturminner og kulturmiljøer blir skadet og forsvinner per år.

Hvorfor kartlegging av kulturminner?

Skade på kulturminner skjer ofte som et resultat av uvitenhet. Ved å få en oppdatert kartfesting, og oppdatert informasjon om kulturminnene i kommunene, kan årlig tap og skade på kulturminner minimeres. En totaloversikt over kommuners kulturminner vil også kunne si oss hva slags kulturminner som er særlig godt bevart, eller spesielt sjeldne i kommunen, og som det spesielt bør tas hensyn til i kommunens planlegging.

Buskerud fylkeskommune arbeider sammen med den enkelte kommune for å få en slik kommunal

oversikt over kulturminnebestanden, gjennom en kommunedelplan for kulturminner. Dette har nå blitt gjort for de arkeologiske kulturminnene i Modum kommune. De arkeologiske kulturminnene i kommunen ble kontrollert i felt sommeren 2014 med fokus på kartfesting og tilstand. Den arkeologiske fagrappporten var ferdig i februar 2015. Rapporten omfatter alle kjente automatisk fredete kulturminner, dvs. aktivitetsspor etter mennesker før år 1537. I tillegg er det valgt ut 12 særskilt viktige kulturmiljøer som kommunen skal ta stilling til i sitt arbeid med Kommunedelplan for kulturminner.

De første steg i felt

Da arbeidet startet opp, var det over 200 kjente arkeologiske kulturminnelokaliteter i Modum. Kulturminner er: «Alle spor etter menneskelig virksomhet i vårt fysiske miljø, herunder lokaliteter det knytter seg historiske hendelser, tro eller tradisjon til.» (Kulturminneloven § 2). Automatisk fredete kulturminner er kulturminner fra tiden før reformasjonen, det vil si før år 1537. I tillegg er stående bygninger eldre enn 1650, samiske kulturminner eldre enn hundre år, og skipsfunn eldre enn 100 år automatisk fredet. Kulturmiljøer er «områder hvor kulturminner inngår som del av en større helhet eller sammenheng» (Kulturminneloven § 2).

De fleste av kulturminnene vi kjenner til i dag, ble registrert på 1960-80-tallet. De ble da lagt inn i et topografisk register som en del av økonomisk kartverk (Landsplan for økonomisk kartverk fra 1964), og registreringsarbeidet ble utført ved de arkeologiske museene. I dag lagres kartopplysninger og andre data om kulturminnene i en nasjonal database for kulturminner på nett, kalt Askeladden (den offentlig tilgjengelige versjonen kalles Kulturminnesøk). Basen driftes av Riksantikvaren, men ajourføring og innlegging av nye registrerte objekter gjøres i hovedsak av fylkeskommunene. De arkeologiske kulturminnene er kjennetegnet ved en rune-R i databasen.

Nettopp fordi det er eldre opplysninger som er overført til dagens database, er de gamle kartfestingene ofte ikke nøyaktig nok. De gamle beskrivelsene og selve innmålinger, som i flere tilfeller er gjort med målebånd og kompass, kan være ganske misvisende. Dagens krav til nøyaktighet tilfredsstilles således ikke ved planbehandling og utbygging.

Med enkelte unntak ble derfor alle lokaliteter oppsøkt i felt. Kontrollregistreringen innebar å måle

Fagrappport for arkeologiske kulturminner og kulturmiljøer

Modum kommune

Buskerud fylkeskommune
Utviklingsavdelingen
februar 2015

Forsiden av den arkeologiske rapporten.

inn kulturminner med en svært nøyaktig GPS (Global Positioning System, C-pos). GPS-en har en teoretisk nøyaktighet på 1cm, men tett vegetasjon og tett skydekke kan gjøre innmålingene mer unøyaktige. I tillegg ble kulturminnene dokumentert med foto, beskrivelsen av kulturminnene ble kvalitetssjekket og tilstanden registrert. Dette ble gjort for å ha en tilstandsstatus på kulturminner i Modum i dag og et sammenligningsgrunnlag for å se hva som skjer med kulturminnene i årene fremover.

Det neste steg – en arkeologisk vurdering

Som nevnt er kulturminnene truet, både av gjengroing, nedbygging, og andre tiltak. I utgangspunktet er alle automatisk fredete kulturminner ansett for å være av nasjonal verdi. Det er når de kommer i konflikt med utbygging at kulturminneverneren må inn for å vurdere hvilken verdi de har i forhold til den samfunnsnyttene byggetiltaket har. I arbeidet med kommunedelplan for kulturminner, prøver man nettopp å verdivurdere kulturminnene uten at de er under press. Dette kan skape en mer forutsigbar situasjon både for kulturminneforvaltningen, for kommunen, grunneiere og utbyggere.

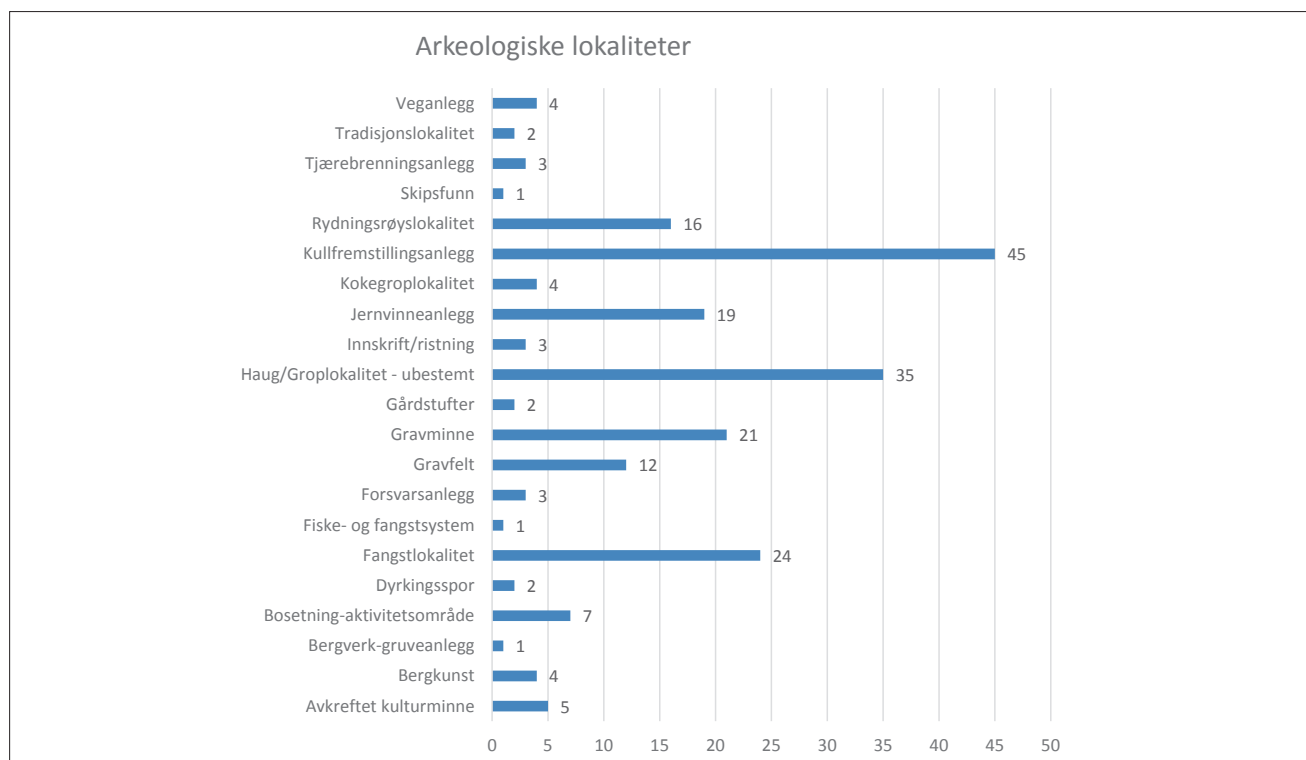
Den arkeologiske fagrappporten gir en mulighet til å se kulturminnene i kommunen under ett. Ved å se dem i sammenheng blir det enklere å verdivurdere kulturminnene og også kulturmiljøene i kommunen. I rapporten er det lagt fram 12 viktige kulturmiljøer i Modum. Dette er kulturmiljøer som på en god måte representerer kommunens historie, dens innhold av kulturminner og ikke minst kulturminnesteder som kan besøkes, oppleves og formidles.

Modums arkeologiske kulturminner

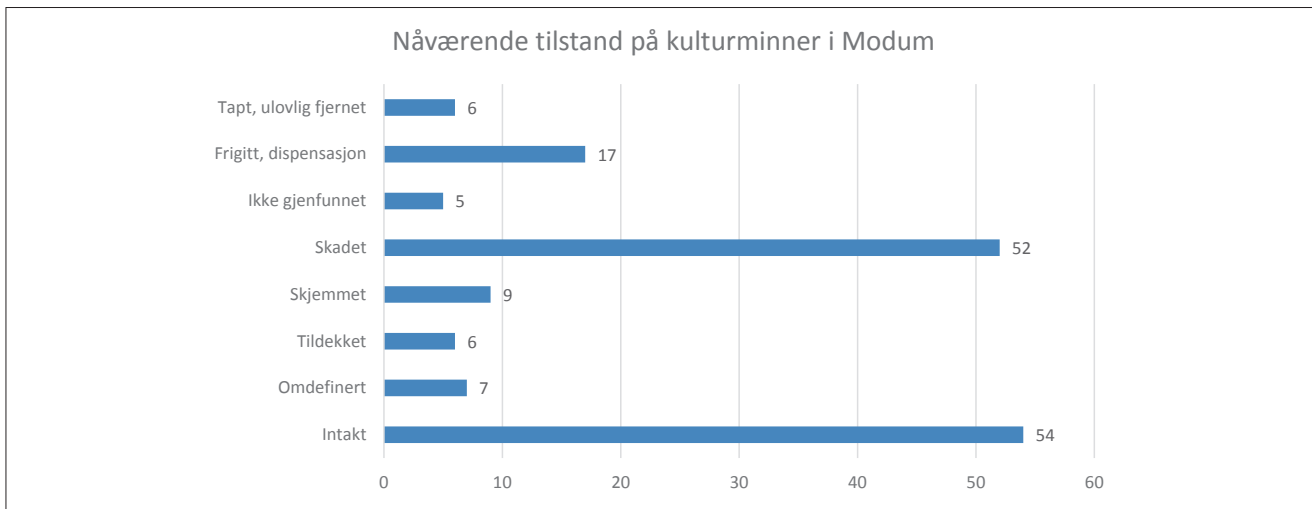
De kjente arkeologiske kulturminnene i Modum stammer fra alle perioder av forhistorien. Flertallet er imidlertid datert til jernalder (500 f.Kr.-1030 e. Kr.) og middelalder (1030-1537 e. Kr.). Det er en stor variasjon i typen kulturminnelokaliteter i Modum, men en stor del av kulturminnene i kommunen er typiske utmarkskulturminner. Her finnes en stor mengde fangstanlegg, kullfremstillings- og jernvinneanlegg. Gravfelt og gravminner fra jernalder finnes det også en god del av (se figur under).

Diagrammet på neste side viser nåværende tilstand for arkeologiske kulturminnelokaliteter i Modum kommune. 75 stykker er altså skadet, tapt eller frigitt, det vil si nesten 50% av kulturminnene. En stor del av skadene på kulturminner kan knyttes til jordbruk, skogbruk eller fritidsaktiviteter.

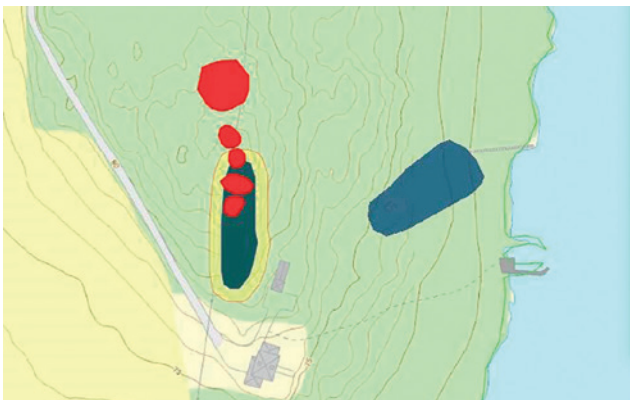
På grunn av den forbedrede nøyaktigheten på dagens GPS-er var det forventet at innmålingene skulle gi en bedre kartfesting av kulturminnene enn tidligere. Kontrollregistreringen har understreket nødvendigheten av slike nye innmålinger. Etter endt kontrollregistrering viste den opprinnelige kartfestingen seg ofte å være så mye som 10-30 m feil. Dette er trolig fordi kulturminnene tidligere ble kartfestet ved håndtegnet på kart eller målt inn med svært dårlige GPS-er. Etter prosjektets avslutning har 76 % av lokalitetenes kartfesting (geometrien) blitt endret med mellom 2, og til over 30 meter. Hele 57 % av lokalitetene viste seg å være kartfestet over 5 m feil, det vil si utenfor sikringssonen på automatisk fredete kulturminner (se neste side).

Figur 1: Arkeologiske kulturminnetyper i Modum.

Figur 2: Arkeologiske kulturminnetyper i Modum.

Figur 3: For flere av lokalitetene i Askeladden er feilmarginen for opprinnelig innmåling svært stor. Her vises gravfeltet på Tveiten (ID74947). Røde flater viser gravhaugenes reelle plassering. Blå flate med gul sirkel omkring viser opprinnelig kartfesting før kontrollregistrering. Det største avviket ligger her på over 30 meter. Skjermdump fra Askeladden.

Arkeologiske kulturmiljøer – noen eksempler

Som nevnt innledningsvis er det i den arkeologiske fagrapporten 12 utvalgte, særskilt viktige kulturmiljøer i kommunen. Bakgrunnen for å bevare kulturmiljøer er at kulturminnenes opplevelses- og formidlingsverdi er avhengig av at miljøene de inngår i, opprettholdes. Moderne inngrep i nærmiljøet rundt kulturminnene bidrar til at opplevelsen og lesbarheten til det enkelte kulturminnet reduseres. For eksempel kan utsynet fra kulturminnene bli endret, og åpenbare sammenhenger i kulturmiljøene kan gå tapt. Alle kulturminner fra før 1537 er automatisk fredet, men ved å bevare dem i større kulturmiljøer bevarer man samtidig kulturminnenes forankring til landskapet og til andre kulturminner.

Katfoss kulturmiljø

Katfoss ved Geithus er et av de 12 kulturmiljøene i

Figur 4: To kullgroper funnet på Furumo.

fagrapporten for arkeologiske kulturminner. Her ligger det flere helleristninger fra eldre steinalder. Dette er det eneste helleristningsområdet i kommunen. Det er også et av fire veideristningsfelt i Buskerud fylke og ett av 10 veideristningsfelt på Østlandet. Helleristningene består hovedsakelig av elgfigurer,

både fullstendige og ufullstendige, og alle er hugget på fast berg. Du kan lese mer om dette i Gamle Modum 1 (2015, side 53-56).

Furumo kulturmiljø

På furumoene vest for Geithus sentrum og riksvei 35 finnes det et stort antall kulturminner knyttet til fangst, kull- og jernfremstilling i forhistorisk tid, i form av både fangstgroper, kullgroper og jernvinneanlegg.

Ingen andre steder i lavlandet har så stor forekomst av jernvinneanlegg som her, og området er derfor unikt i Norge. De 6 jernvinneanleggene registrert innenfor kulturmiljøet er ikke arkeologisk undersøkt. Slagget fra anleggene viser at de har vært i bruk etter år 700 e. Kr., trolig i vikingtid eller middelalder. Da de ikke er utgravd kan det heller ikke utelukkes at noen av anleggene har en eldre fase. Kullgroperne på Furumo er gravde groper i terrenget der trevirke ble ufullstendig brent og dermed omgjort til trekull. Trekullet kunne brukes til smiing, men i hovedsak bør det sannsynligvis knyttes til jernfremstilling i området.

De fleste kulturminnene innenfor kulturmiljøet stammer sannsynligvis fra jernalder eller middelalder. Med utgangspunkt i dateringer fra en utgrav-

ning i 1992 kan enkelte av fangstgroperne gå så langt tilbake som til yngre bronsealder.

Vikerøya kulturmiljø

På Vikerøya, øst for Vikersund sentrum, ligger et større antall gravrøyser langs Bergsjøs østlige bredd. Gravminnene er trolig fra jernalder eller bronsealder, og er viktige vitnesbyrd om fortidens gravskikk. Gravrøysene er runde eller ovale og består av bruddstein. Diameter på røysene varierer mellom 5-14 m, og er mellom 0,3 og 1 m høye. Røysene ligger i relativt åpen blandingsskog et par meter fra vannkanten, og de er spesielt godt synlig fra vannet.

Fortidens gravminner ble ikke tilfeldig plassert i landskapet, noe som også vises tydelig i kulturmiljøet på Vikerøya. Gravhauger og gravrøyser ligger ofte plassert langs gamle ferdselsveier, på plasser med god utsikt over landskapet. Antakeligvis skulle de døde «holde oppsyn» med folk som kom og gikk i området. På samme tid var gravminnene godt synlige for folk som passerte, og fungerte som markører av en slekts eiendom, status og makt. På Vikerøya ligger alle røysene godt synlig og med god utsikt mot Bergsjø, som har vært en viktig ferdselsåre i fortiden. Man kan si at gravene henvender seg til forbigående langs vannet. Røysene signaliserte at det var en

Figur 5: Røys på Vikerøya. Bergsjø i bakgrunnen.

Figur 6: En stor mur stenger den eneste passasjen opp til toppen av bygdeborgen på Brustigåsen (ID19026).

mektig slekt i området, som kanskje kontrollerte den smale passasjen mellom Bergsjø og utløpet til Tyrifjorden.

Brustigåsen kulturmiljø

På Brustigåsen, 2 km nord for Blaafarveværket ligger restene etter en forhistorisk bygdeborg i et kupert, skogkledt landskap. Det er kun registrert tre bygdeborger i Modum, og alle er foreslått som kulturmiljøer. Bygdeborger finnes det flere hundre av i Norge. I Buskerud er det omkring 30 registrerte borger. Som mange av de andre, er borgen på Brustigåsen også tolket som forsvarsanlegg eller kontrollpost. I en doktoravhandling har arkeologen Ingrid Ystgaard laget en oversikt over 34 norske bygdeborger, og viser at dateringen av borgene trolig spenner fra yngre bronsealder til middelalder. Flertallet av borgene virker å stamme fra romertid eller folkevandringstid, noe som vil si at de er omkring 1500-2000 år gamle.

Fagrapportens videre liv – på vei til en politisk beslutning

Kommunedelplan for kulturminner er i Buskerud-

modellen basert på en tredeling; de arkeologiske kulturminnene, nyere tids bygg og anlegg og alle de andre kulturminnene (som faller utenfor de to første kategoriene). Kommunen arbeider fram et samlet forslag til kulturmiljøer ut fra de tre rapportene. Det fattes et endelig politisk vedtak til kommunedelplan for kulturminner. Ofte vil det knyttes bestemmelser til kulturmiljøene for å sikre at det i det videre planarbeidet tas nødvendige hensyn. Kommunen forplikter også seg selv til å vise særlig hensyn når disse kulturmiljøene blir berørt.

Så hva oppnår man ved å gjennomføre en slik gjennomgang av kulturminnene i en kommune? Man får konkret, nøyaktig, verdivurdert og oppdatert informasjon om kulturminnene. Beslutninger kan enklere fattes på et godt og forutsigbart grunnlag. Innbyggerne får bedre overblikk over kulturspor i sitt nærmiljø. Skoler og frivillige kan arrangere turer med kunnskap om kulturspor. Generelt kan bygging av lokal tilknytning og identitet styrkes. Å vite hva vi har av fysisk kulturarv og hvilke verdier dette er, gjør at vi lettere kan bringe fortiden med oss inn i fremtiden.

Ingar Hellerud:

På kino i gamle dager

Kommunal kinodrift i Modum startet søndag 3. april 1921 i Åmot, Geithus og Vikersund. Det var i stumfilmens dager, og filmene ble vist i svart/hvitt. Folk hadde det morsomt, store som små. De gikk lange veier for å se film. På den tid var det nesten ingen biler i kommunen. Men det gikk tog. For mange var det å gå om en ville på kino. For selv sykler var det få som hadde.

Kinolokaler

På Åmot var det Folkets Hus som var kinolokalet. I Geithus var det Folkvang. I Vikersund var det en kinobygning litt syd for der veien svinger inn mot rådhuset. På tomten er det i dag parkeringsplass. Bygningen her skilte seg fra de to andre kinolokalene ved at gulvet helte nedover i front. Da ble det lettere for publikum å se filmlerretet. Det gav også kinolokalet et litt mer profesjonelt uttrykk. På Folkets Hus i

Åmot ble det klaget på at lerretet var for lavt, det var vanskelig for publikum å følge med på filmene. Da ble taket løftet og det fikk skråning oppover i forkant. Dermed kom filmlerretet høyere. Folkets Hus var det kinobygget som rommet flest folk, det var hele 275 sitteplasser der.

Kinoforestillingene

I årene fra kinoen startet opp og til ca.1925 var det kino bare hver søndag med en barneforestilling kl.17.00 og en voksenforestilling senere på kvelden. Lydfilm var det ikke. Som regel ble filmen ledsaget av fiolin- eller pianomusikk fremført av dyktige musikere fra bygda.

Etter krigen var det faste kinoframvisninger i Vikersund og Åmot på onsdager og søndager. På Geithus var kino torsdager og søndager. Barneforestillingene gikk som regel kl. 17.00, voksenfilme-

Folkvang i Geithus. Dette er den eneste bygningen som står tilbake fra den kommunale kinoen i Modum. Vi ser inngangen som den gang ble brukt.

Foto: Ingar Hellerud

ne kl. 19.00 og 21.00. Men det hendte kinostyret sjonglerte med tidene. En tid var kinoframvisningene kl.16.30, 18.30 og 20.30, mye på grunn av togtidene. 1. mai var det gratis forestilling alle stedene. Var det en populær film, kunne det være voksenfilm alle forestillingene. Aldersgrensen for voksenfilm var 16 år. For barnefilm var det i mange år 7 år.

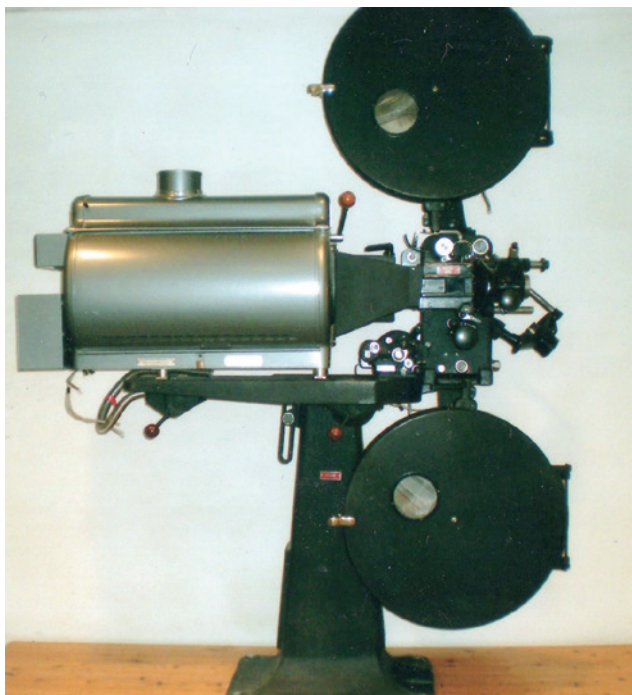
Kinostyret

Kinodriften ble ledet av et kinostyre. Det ansatte folk og bestemte klokkeslettene for når en film skulle vises. I kinostyret satt det en person fra Vikersund, en fra Geithus og en fra Åmot. Nils Fosbæk var Åmots representant i mange år. Ottar Grøterud representerte Vikersund lenge.

Ole A. Braathen var kinosjef i mange år Han tok ut filmene som skulle vises. Noen syntes det kunne bli vel mye cowboyfilmer. Det førte til at han fikk en cowboydrakt av ivrige kinogjengere. Etter Braathen ble Olaug Børtnes ansatt som kinosjef, deretter ble det Egil Skogen.

Kinosjefene reiste rundt i Modum og satte opp kinoplakater, to plakater på hvert av de tre stedene Det var faste plasser for plakatooppslag. I Åmot var det faste plasser ved G. H. Øverbys forretning i Strandgata og ved bilfirmaet Wold og Borgersen i Lilleåsgata. I Vikersund var det plakatooppslag på kinoveggen i ei spesiell ramme, og ved meieriet. I Geithus var det kinoplakatooppslag i Tomta, ca.100 m syd for Vaaronn ved gamleveien, og i Geithus sentrum ved nordenden av Kooperativbrua.

På sommeren var det ferietid fra midten av juni til midt i august.

Filmfremviseren som ble brukt på Folkvang. Den står nå utstilt i kulturhuset.

Foto: Ingar Hellerud

Kinomaskiner

Under krigen kom det tre nye kinomaskiner av merke Phillips FP5. Disse maskinene ble plassert på de tre stedene Åmot, Geithus og Vikersund. I dag står to av maskinene i veslesalen i kulturhuset. De blir brukt av og til. Den tredje maskinen står utstilt oppe i gangen i 2. etasje i kulturhuset. Det var den maskinen som ble brukt på Folkvang. Da kinoen i Åmot ble lagt ned, kom det apparatet til Vikersund kino, som da fikk to apparater. Alle kinoene hadde samme type apparat.

Kino under krigen

Også under krigen var det kinoframvisninger i Modum, men det var mest tyske propagandafilmer som ble vist. Mange filmer var i farger. Tyskerne hadde kommet langt på det området. Kristian Auensen var kinomaskinist i Åmot før krigen. Tyskerne nærmest tvang han til å være maskinist under krigen. Arne Korsbøen forteller at hans onkel Auensen ikke turte å nekte.

Kinopersonalet

Gjennom årene har mange personer hatt jobb ved den kommunale kinoen. Men navn på alle disse er det vanskelig å finne så langt i ettertid. Det var kinomaskinister, hjelpegutter, billettører, billettkontrollører og vaktmester. Kona til vaktmesteren sto ofte for billettsalget. Forskjellige personer har stått for salg av ulike varer. Det å sitte på kino og spise godteri var populært.

Til å begynne med var det alltid to mann på maskinistrommet. Seinere bare én. Ved siden av kinomaskinisten var det alltid en hjelpegutt. De gamle filmene var brennbare. Om filmen skulle slurre, kunne det oppstå brann. Hele maskinrommet var kledd med asbestplater. Døren inn til rommet ble lukket automatisk om det skulle bli brann. Filmene kom i ruller hver på ca. 500-600 m. Disse måtte skjøtes sammen før forestillingene. Hvis ikke ville det blitt mange pauser. Når forestillingen var over, måtte skjøtingen tas fra hverandre. Som regel ble det en pause. Da stormet folk ut for å røyke.

Filminteressen avtar

I august 1960 var det offisiell åpning av fjernsynet i Norge ved kong Olav. Utover i 1960-åra begynte en nedgang i kinobesøket. Da begynte folk å kjøpe TV-apparater. Selv om seerforholdene ofte var dårlige med mye «snø», valgte mange det nye mediet. Det å sitte hjemme og se filmer var jo helt utrolig. Og TV-salget økte jevnt og trutt.

Den 1. mai 1967 ble det slutt på kinodriften i Åmot. Kinodriften på Folkvang opphørte 1. juli 1985. I Vikersund var siste forestilling 9. oktober 1991. Kinolokalet i Vikersund brant ned 3. mai 1994. Da var det slutt på en lang kinokarriere i Modum som hadde vart fra 1921. Nå setter Kulturkontoret i kommunen opp filmer av og til.

Arne Korsbøen minnes tiden som kinomaskinist der han sitter og ser i filmbladene *Filmjournalen* og *Filmen og Vi*.

Foto: Ingar Hellerud

Hvilke filmer var mest populære?

Før krigen var føljetongfilmen «Gruben i dødsdalen» en populær Wild West-film. Populære var også filmene med Charlie Chaplin, Buster Keaton, Helan og Halvan og Telegrafstolpen og Tilhengeren. Disse filmene var populære også etter krigen.

Etter krigen strømmet folk til kinoen. Krigsfilmer var populære. «Herfra til evigheten» var en av de helt store filmene. Dette var Columbias storsatsing som kom hit i 1953. Det hadde gått ord om denne filmen lenge, og forventningene var høye. Skuespillerne var plukket ut etter lange prøver. Her var bare det beste godt nok. Eller hva skal en si om Montgomery Clift, Burt Lancaster, Deborah Kerr, Donna Reed og Frank Sinatra på et brett? «Kampen om tungtvannet» var meget populær med flere av sabotørene som medvirkende i filmen. «Broen over Kwai», «Mytteriet på Bounty» og «Tatt av vinden» var også filmer mange husker.

En populær cowboyfilm var «Shane» med Alan Ladd i hovedrollen.

En populær norsk film var «Operasjon Løvsprett». Den gikk i Åmot for fulle hus på de tre forestillingene i tre dager. Da filmen om Elvis Presley kom (før fjernsynet), var det så mange som møtte fram at ikke alle kom inn i kinolokalet i Vikersund.

Svenskene laget mange populære filmer. Nyere filmer som «Utvandrarne» trakk mange folk til kinoene. Vi husker Max Von Sydow og Liv Ullmann i hovedrollene.

Mange unge skrev til filmstjernene etter foto, noe de fleste fikk. Artikkelforfatteren var en av disse med foto fra noen superstjerner.

Det var noe helt spesielt å oppleve film på kino i etterkrigstiden. Mange eldre folk i dag minnes tiden på kino i Åmot, Geithus og Vikersund med stor glede.

KILDER

Arne Korsbøen, Willy Lia, Ingar J. Hellerud

ISBN 9788299983723

9 788299 983723 >